

Yleisten kirjastojen aineistonvalinta ja pienkustantajat

Heini Pelkonen

Tampereen yliopisto
Informaatiotutkimuksen laitos
Pro gradu –tutkielma
Maaliskuu 2007

TAMPEREEN YLIOPISTO

Informaatiotutkimuksen laitos

HEINI PELKONEN: Yleisten kirjastojen aineistonvalinta ja pienkustantajat

Pro gradu –tutkielma, 90 s., 12 liites.

Informaatiotutkimus

Maaliskuu 2007

Pienkustantajien määrän ja merkityksen kasvu on yksi merkittävimmistä muutoksista kirjankustannuslalla Suomessa viime vuosikymmeninä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten pienkustantamisen uusi rooli kustannuskentässä koetaan yleisissä kirjastoissa, ja millaisia vaikutuksia sillä on ollut kirjastojen aineistonvalintaan. Tutkimuksessa pyritään selvittämään, millainen asema ja rooli pienkustantajien julkaisemilla kirjoilla on tällä hetkellä yleisten kirjastojen kokoelmissa ja aineistonvalinnassa.

Tutkimuksen pääaineisto koottiin manner-Suomen kuntien pääkirjastoille suunnatulla elektronisella lomakekyselyllä marraskuussa 2006. Aineiston analyysi toteutettiin pääosin kvantitatiivisen menetelmän avulla. Avokysymysten vastausten analyysissä sovellettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Aineiston käsittelyssä ja tilastollisessa analyysissä apuna käytettiin SPSS-tilasto-ohjelmaa. Vastauksia kyselyyn saatiin 162 kirjastolta. Kokonaisvastausprosentiksi tuli 39 %. Saaduissa vastauksissa ovat tyydyttävästi edustettuina erikokoiset kirjastot ja maantieteelliset sijaintialueet, ja tuloksia voidaan pitää suuntaa antavina.

Tutkimuksen tulosten mukaan valtaosa kirjastoammattilaisista ei koe tuntevansa Suomen kustannuskenttää pienkustantajien osalta kovinkaan hyvin. Alle kolmasosa kyselyn vastaajista tunsi olevansa hyvin perillä siitä, mitä kustantajia on olemassa ja millaista aineistoa nämä julkaisevat. Saatujen tulosten perusteella pienkustantajien tuntemus on sitä parempaa mitä suuremmasta kirjastosta on kyse. Ongelmalliseksi ei koettu niinkään tiedon puutetta vaan informaation valtavaa määrää ja hajanaisuutta. Pienkustantajien julkaisutuotannon seuraamista helpottaisi kyselyn vastaajien mukaan eri pienkustantajien julkaisutuotantoa yhteen kokoava ja esittelevä julkaisu tai palvelu.

Tulosten perusteella tärkeimmät syyt pienkustantajien julkaisujen hankkimatta jäämiselle kirjastoissa ovat: 1) kirjoja ei kysytä/lainata, 2) puutteellinen tietämys ilmestyneistä kirjoista ja 3) hankintamäärärahat eivät riitä. Erikokoisten kirjastojen antamat syyt erosivat toisistaan jonkin verran. Isoimmissa kirjastoissa merkittävämmäksi koettiin hankintamäärärahojen riittämättömyys. Pienissä ja keskikokoisissa kirjastoissa eniten merkitystä koettiin olevan sillä, että hankkimatta jääneitä kirjoja ei kysyty tai niitä ei oletettu lainattavan. Kirjastoissa koetaan tärkeäksi, että myös pienkustantajien julkaisemia kirjoja löytyy kirjastojen kokoelmista. Pienkustantajien julkaisut ovat kirjastoille tärkeitä, koska hyvä kokoelma on kattava ja monipuolinen otos erilaista kirjallisuutta. Kirjaston tulee myös tarjota vaihtoehtoja valtamedian tarjonnalle: pienkustantajien tuotannon kautta myös vaihtoehtojen näkemysten ja käsitysten nähdään pääsevän esille. Osa kokee ainoastaan kirjan laadulla olevan merkitystä: pienkustantajan julkaisun paikka on kirjastossa, jos se täyttää kirjaston aineistolle asetamat laatuvaatimukset.

Asiasanat: Yleiset kirjastot, pienkustantajat, aineistonvalinta, kyselytutkimus

SISÄLLYS

Tiivistelmä

Taulukot ja kuviot tutkimuksessa

1. JOHDANTO	6
2. TUTKIMUKSEN KIRJALLISUUSKATSAUS	8
2.1. Kirjankustannusala Suomessa.....	8
2.1.1. Kustannusalan voimasuhteet.....	8
2.1.2. Pienkustantajat: käsitteen määrittelyä.....	11
2.1.3. Kustannusala ja kulttuurinen pääoma.....	13
2.2. Pienkustantajien kirjojen markkinointi ja välitys.....	14
2.3. Yleisten kirjastojen aineistonvalinta.....	18
2.3.1. Valintatyön perusta.....	18
2.3.2. Kirjastodiskurssien näkökulma.....	20
2.3.3. Valinnan apuvälineet.....	22
2.3.4. Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuki.....	23
2.3.5. Pienkustantajat osana tiedon ja kulttuurin kokonaiskuvaa.....	24
2.4. Aiempia aihepiiriin liittyviä tutkimuksia.....	26
2.4.1. Kustantajan merkitys lasten- ja nuortenkirjallisuuden valinnassa.....	26
2.4.2. Vähälevikkisen kirjallisuuden valinta Tampereen kaupunginkirjastossa 1970-luvulla... 26	26
2.4.3. Arvostelujen, kustantajien ja kirjakauppiaiden vaikutukset pienkustantajien kirjojen valintaan.....	28
2.5. Yhteenvetoa.....	30
3. EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	31
3.1. Tutkimusongelma.....	31
3.2. Tutkimusaineistot ja aineistojen keruu.....	32
3.2.1. Aineisto 1: Lomakekysely.....	32
3.2.2. Aineisto 2: Pienkustantajien vuoden 2005 julkaisutietojen ja kirjastojen kokoelmien sekä Aleksiviitetietokannan viitteiden vertailu.....	36
3.3. Aineistojen analyysi.....	37
4. TULOKSET	39
4.1. Perustietoa kyselyn vastaajista ja arvio aineiston edustavuudesta.....	39
4.2. Aineistonvalintatyön käytäntöjä ja osatekijöitä kirjastoissa.....	40
4.3. Pienkustantajien tunnettavuus.....	42
4.4. Pienkustantajien julkaisut kirjastojen kokoelmissa.....	46
4.5. Aineistonvalinnan apuvälineet.....	50
4.5.1. Apuvälineiden yleinen tärkeys kirjastoille.....	50
4.5.2. Kirja-aineiston valinnan apuvälineet ja pienkustantajat.....	53
4.6. Valintapäätöksiin vaikuttavia tekijöitä.....	58
4.6.1. Kirjallisuuskriitikit.....	58
4.6.2. Kustantajan maine.....	61
4.6.3. Kirjaston kirjalliset aineistonvalintaperiaatteet.....	63

4.6.4. Tärkeimmiksi koetut syyt pienkustantajien julkaisemien kirjojen hankkimatta jättämiselle	64
4.7. Kirjastojen kokemukset vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuesta.....	66
4.8. Pienkustantajien rooli ja ominaisuudet	70
4.9. Kyselyn vastaajien näkemykset pienkustantamisessa tapahtuneista muutoksista ja vaikutuksista yleisten kirjastojen aineistonvalintaan	74
5. TULOSTEN TARKASTELU	77
5.1. Yhteenvetoa tuloksista	77
5.2. Mahdollisia tiedonhankinnan esteitä kirjastoissa.....	80
5.3. Pienkustantajien julkaisutuotanto ja kirjastojen käyttämät tiedonlähteet	81
5.4. Pienkustantajien julkaisujen merkitys kirjastoille.....	83
5.5. Tutkimuksen arviointi ja jatkotutkimusaiheet.....	84
LÄHTEET	86
LIITTEET.....	91
Liite 1. Yleisille kirjastoille lähetetyn kyselyn saatekirje (sähköpostiviesti).....	91
Liite 2. Kyselylomake pienkustantajien asemasta yleisten kirjastojen aineistonvalinnassa.....	92
Liite 3. Tutkimuksessa mukana olevien pienkustantajien vuonna 2005 julkaisemat nimekkeet ja niitä käsitelleet Aleksis- viitetietokantaan indeksoidut lehtiartikkelit.....	99

TAULUKOT JA KUVIOT TUTKIMUKSESSA

Taulukot:

1. Kirjojen kuluttajahintainen myynti (2004) ja kappalemääräinen myynti (2005)
2. Suomen myydyimmät kirjat vuonna 2005
3. Otoksessa mukana olevat kunnat kokoryhmittäin ja sijaintilääneittäin
4. Kyselyn vastaajien jakautuminen (kpl) sijaintiläänin ja kokoryhmän mukaan
5. Kirjastojen pääasialliset aineistontoimittajat kirja-aineiston osalta
6. Kymmenen pienkustantajan tunnettavuus kirjastoissa
7. Tutkimuksessa mukana olevien kustantajien vuonna 2005 julkaisemien nimekkeiden määrä kirjastojen kokoelmissa (kpl) ja prosenttiosuus kaikkien kustantajien nimekkeistä.
8. Pienkustantajien nimekkeiden määrien (kpl) jakautuminen lääneittäin ja kokoryhmittäin
9. Pienkustantajien julkaisujen hankinta kirjastoissa
10. Kirjastojen osallistuminen pienkustantajien tilaisuuksiin
11. Otoksen pienkustantajien vuonna 2005 julkaisemia nimekkeitä käsitelleet Aleksiviitetietokantaan indeksoidut lehtiartikkelit
12. Pienkustantajien kirjojen hankkimatta jättämisen syyt kirjastoissa: tärkeysjärjestys
13. Käsitteeseen *pienkustantaja* liitetyt ominaisuudet

Kuviot:

1. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen
2. Ilmestyvän kirjallisuuden seuraamiseen käytettävissä olevan työajan sekä saadun tiedon määrä
3. Näytelähetykset ja kirjanvalintakokoukset kirjastoissa
4. Suomen kustannuskentän tuntemus pienkustantajien osalta
5. Pienkustantajien tuntemus erikokoisissa kirjastoissa
6. Tutkimuksessa mukana olevien pienkustantajien keskimääräinen tunnettavuus erikokoisissa kirjastoissa
7. Tutkimuksessa mukana olevien pienkustantajien julkaisujen keskimääräinen hankinta erikokoisissa kirjastoissa
8. Kirja-aineiston valinnan apuvälineet: koetun tärkeyden keskiarvot
9. Lehdissä ilmestyvien kirjallisuuskritiikkien seuraaminen
10. Kustantajan maineen vaikutus aineistonvalintapäätöksiin
11. Kirjaston kirjallisten aineistonvalintaperiaatteiden vaikutus valintapäätöksiin
12. Tärkeimmäksi koettu syy pienkustantajien kirjojen hankkimatta jättämiselle
13. Tärkein pienkustantajien kirjojen hankkimatta jättämisen syy erikokoisissa kirjastoissa
14. Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuen koettu hyöty omalle kirjastolle
15. Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuen koettu hyöty erikokoisissa kirjastoissa
16. Mielenpide väittämästä: On tärkeätä, että myös pienkustantajien julkaisut ovat edustettuina kirjastojen kokoelmissa
17. Erikokoisten kirjastojen mielenpide väittämästä: On tärkeätä, että myös pienkustantajien julkaisut ovat edustettuina kirjastojen kokoelmissa

1. JOHDANTO

Pienkustantajien määrä on kasvanut jatkuvasti 80 – luvun lopulta alkaen. Näiden perinteisten suurten kustantamoiden rinnalle nousseiden toimijoiden merkitys ja asema kirjallisuuden kentässä on yhä vahvempi. Pienkustantajia kiitetään uusien ja erilaisten näkökulmien esille tuomisesta ja suurten kustantajien jättämien aukkojen paikkaamisesta. Etenkin käännetyn tietokirjallisuuden julkaisemisessa pienkustantajien panos on korvaamaton.

Pienkustantajien valtteja ovat laaja oman sektorin asiantuntemus ja sitä kautta kyky aistia ajan ilmiöt nopeasti, sekä uskallus ottaa julkaisutoiminnassaan isoja kustantamoja suurempia riskejä (Haasio 1998). Pienkustantajat eivät ole yhtenäinen homogeeninen ryhmä. Jotkut ylittävät ja jotkut alittavat suurten kustantajien joskus standardinomaisen tuotannon. Selvää kuitenkin on, että pienkustantajan julkaisema teos ei enää useinkaan edusta marginaalia. Ja toisaalta moni ilmiö on noussut marginaalista osaksi valtakulttuuria.

Suurimpia ongelmia pienkustantajien toiminnalle tuo vaikeus saada julkaisutuotantoaan esille. Suurin osa pienkustantajien tuotannosta jää mediassa täysin ilman huomiota, osa ansaitusti mutta valtaosa ansaitsemattomasti. Yksi menestyneimmistä ja kunnianhimoisesta kustannusohjelmastaan tunnettu pienkustantamo Loki-Kirjat ilmoitti vuoden (2007) alussa lopettamis päätöksestään. Loki-Kirjojen Niko Aula perustelee päätöstä sillä, että laadukkaalla vähälevikkisellä kirjallisuudella on kerta kaikkiaan liian vähän elintilaa. Vaikka kirjojen tekninen tuottaminen on nykyään helppoa, on niitä entistäkin vaikeampaa saada kirjakauppojen myyntivalikoimiin. Kirjakauppojen tuottavuuskriteerien tiukentuessa myynti keskittyy yhä enemmän muutamaa harvaan bestselleriin. (Petäjä 2007.)

Yleisissä kirjastoissa aineistonvalintatyötä tekevät ovat tottuneet toimimaan vähäisten resurssien ja suurten vaatimusten ristipaineessa. Valintapäätöksiin käytettävissä oleva työaika ja ennen kaikkea määrärahat ovat rajalliset. Voimakkaan markkinoinnin aiheuttaman kysynnän vuoksi melkoinen osa suurten kustantajien julkaisemista kirjoista on kirjastoihin aina vuosittain ostettava. Mutta kuinka hyvin kirjastoissa ollaan yleensä perillä kustannuskentässä tapahtuneista muutoksista? Ollaanko kirjastoissakin liittymässä yleiseen kirjan kulutushysteriaan?

Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään, miten kirjastoissa suhtaudutaan pienkustantajiin. Millainen asema ja rooli pienkustantajien julkaisemilla kirjoilla on tällä hetkellä yleisten kirjastojen kokoelmissa ja aineistonvalinnassa?

Tutkimus koostuu viidestä pääluvusta. Johdannon jälkeen seuraa katsaus tutkimuksen aihepiiriin, jossa pyrin käymään läpi tutkimuksen aiheen kannalta oleellisia puolia sekä kustannustoiminnasta etenkin pienkustantajien näkökulmasta että aineiston valinnasta yleisissä kirjastoissa. Luvussa on myös kuvattu muutamia aikaisempia aihetta sivunneita tutkimuksia. Kolmannessa luvussa on selostettu empiirisen tutkimuksen toteutus ja eteneminen. Neljännessä luvussa käyn läpi saadut tutkimustulokset. Viimeinen luku sisältää yhteenvedon tuloksista sekä tulosten arviointia ja johtopäätöksiä.

2. TUTKIMUKSEN KIRJALLISUUSKATSAUS

2.1. Kirjankustannusala Suomessa

2.1.1. Kustannusalan voimasuhteet

Unescon tilastojen perusteella Suomessa julkaistiin 1990-luvulla Islannin jälkeen maailmassa eniten kirjallisuutta asukasta kohti. Julkaistujen nimekkeiden määrä kasvaa jatkuvasti. Samaan aikaan kirjojen nettomyynti ei kuitenkaan ole kasvanut. Nimekkeiden suurta määrää ja pientä kappalemäärää selittää etenkin tietokirjojen kohdalla alati muuttuva inhimillinen toimintaympäristö, joka edellyttää jatkuvasti uutta tietoa. (Niemi 2003, s. 158.)

Taulukko 1. Kirjojen kuluttajahintainen myynti (2004) ja kappalemääräinen myynti (2005)

Kirjallisuustyyppi	Myynti milj. €	%	Myynti 1000 kpl	%
Yleinen kirjallisuus/SKY*	300	60	20892	63,3
Oppikirjat/SKY	105	21	7033	21,6
SKY: n ulkopuolinen kirjojen myynti (arvio)	50	10	3500	10,6
Tuontikirjat (arvio)	41	9	1500	4,5
Kirjat yhteensä	496	100	33025	100

*SKY= Suomen Kustannusyhdistys ry. Yhdistykseen kuului vuonna 2004 94 kustantajaa.

Huom. Taulukossa esitetty kirjojen kokonaisymyynti perustuu Tilastokeskuksen tekemään jakelutieselvitykseen. Muiden kuin Suomen Kustannusyhdistyksen jäsenten julkaisemien kirjojen sekä tuontikirjojen myynti on julkaisutilastoihin ja aikaisempien vuosien tietoihin perustuva Kirjakauppaliiton arvio. Jako yleiseen kirjallisuuteen ja oppikirjoihin on kirjojen tuotantoa ja kauppaa koskevissa tilastoissa yleisesti käytetty jaottelu. Yleinen kirjallisuus sisältää kaunokirjallisuuden, lasten- ja nuorten kirjat, suurteokset (tietokirjasarjat ym.) sekä muut tietokirjat. (Kirjakauppaliitto 2006.)

Helsingin yliopiston kirjasto tilastoi kaikki Suomessa julkaistut kirjauutuudet ja luetteloi ne kansallisbibliografia Fennicaan. Vuonna 2004 julkaistiin 12 977 painettua kirjauutuutta, joista 2201 oli kaunokirjallisuutta ja 10 776 tietokirjoja. Julkaistuista kirjoista 34 % oli Suomen kustannusyhdistyksen jäsenten julkaisemia. Samana vuonna yhdistyksen jäsenkustantajien osuus kirjojen kokonaisymyynnistä oli kuitenkin yli 80 % (Taulukko 1). Yleiset kirjastot ostivat vuonna 2004 yhteensä

kirjoja n. 23 miljoonalla eurolla, mikä on n. 4,6 % kirjojen kokonaisymyynnistä (Suomen yleisten kirjastojen tilastot 2006).

Kirjankustannusala on Suomessakin monien muiden toimialojen tapaan jakautunut kahteen lohkoon: suuriin yleiskustantajiin sekä erikois- ja pienkustantajiin (Kirja 2010 2001, s. 89). Anne Brunila ja Liisa Uusitalo (1989, s. 21, 57) käyttävät omassa Suomen kirjankustannusalaan käsittelevässä tutkimuksessaan vastaavaa luokittelua ja termejä pääkustantajat ja pienkustantajat. Näistä ensin mainitut ovat suuria ja keskisuuria toiminnaltaan vakiintuneita yleiskustantamoita ja jälkimmäiset kooltaan pieniä ja tietyn alan kirjallisuuteen (yleensä tietyn maan tai kirjallisuustyypin tai molempien mukaan) erikoistuneita yrityksiä. Yleiskustantamisella tarkoitetaan suurelle yleisölle suunnatun, muun kuin oppikirjojen, ammattimaista kustantamista (Kirja 2010 2001, s. 89).

Viiden suurimman yleiskustantajan markkinaosuus on yhteensä noin 75 prosenttia. Suomen suurin kirjankustantaja on SanomaWSOY, jonka osuus Suomen kirjankustannustoiminnan liikevaihdosta on yksistään noin 40 prosenttia. Muita suuria kustantajia ovat Otava (15 % markkinaosuus), Tammi (10 %), Gummerus (5 %) sekä Edita (5 %). (Kirja 2010 2001, s. 70–71, 136–137.)

Kustannustoimintaa harjoittavia tahoja oli ISBN-tunnuksia myöntävän Helsingin yliopiston kirjaston ISBN-keskuksen kustantajarekisterissä vuonna 2005 noin 4600 kustantajaa. Suurimmalle osalle näistä kustantajista kirjankustantaminen ei ole varsinainen päätoimiala, mutta kaikki harjoittavat kustannustoimintaa ainakin ajoittain. Lisäksi ISBN-keskus myöntää vuosittain 1000 – 1500 yksittäistä ISBN-tunnusta yksityishenkilöille ja pienille yhteisöille. (Kirjakauppaliitto 2006.)

Markkinat ovat jakautuneet entistä enemmän kahtia siten, että muutamaa harvaa teosta myydään yhä suurempia määriä, samalla kun enin osa kirjatutannosta jää täysin huomiotta valtamediassa. Bestsellerlistoja hallitsee pääsääntöisesti vuodesta toiseen isojen kustantamoiden julkaisut (Taulukko 2). Yhteistä kirjallista kaanonia ei enää muodostu. Julkaisujen määrän ja heterogeenisyyden vuoksi koko kirjallisuuden kentän kattavaa arvostelutoimintaa on mahdotonta toteuttaa edes kirjallisuuden keskittyneissä kulttuurilehdissä, saati sitten esim. sanomalehtien kulttuuripalstoilla. (Niemi 2003, s. 159.)

Taulukko 2. Suomen myydyimmät kirjat vuonna 2005

Sija	Kirja	Kustantaja	Myynti kpl
1.	Dan Brown: Enkelit ja demonit	WSOY	150 800
2.	Ilkka Remes: Nimessä ja veressä	WSOY	118 700
3.	Laila Hirvisaari: Kruununpuisto	Otava	95 900
4.	Arto Paasilinna: Suomalainen kärsäkirja	WSOY	74 200
5.	Reijo Mäki: Nuoruustango	Otava	68 700
6.	Mauri Kunnas - Tarja Kunnas: Koiramä- en Martta ja Ruuneperi	Otava	59 400
7.	Patricia Cornwell: Pedon leima	Otava	59 100
8.	Mitä Missä Milloin 2006	Otava	58 500
9.	Guinness World Records 2006	Sanoma Maga- zines	58 200
10.	Dan Brown: Da Vinci -koodi	WSOY	52 100

Huom. Tiedot myydyimmistä kirjoista perustuvat Suomen Kustannusyhdistyksen pääasiassa jäsenkunnastaan keräämiin tietoihin. Oppikirjat eivät ole mukana luvuissa. (Suomen Kustannusyhdistys.)

Kustannusalalle on ollut viime vuosina tyypillistä keskittyminen kansallisesti yhä isompiin yksiköihin sekä toiminnan kansainvälistyminen. Esimerkiksi Ruotsalainen Bonnier osti Tammen yhdeksänkymmentä luvun lopulla. SanomaWSOY-viestintäkonserni taas on ostanut omistukseensa muiden media-alan toimijoiden lisäksi myös lukuisia pieniä kustantamoita. (Stockmann; Bengtsson & Repo 2000, s. 24.) Vuoden 2006 alusta pienkustantajana toimintansa aloittanut, sittemmin vähintään keskisuureksi kasvanut, Like Kustannus siirtyi Otavan omistukseen.

Vaikka Suomen kirjamyyntiä hallitsee muutama suuri kustantaja, on kahden viime vuosikymmenen aikana Suomessa perustettu lukuisia usein tietynlaiseen yleisöön tai kohderyhmään erikoistuneita pienkustantamoita. Suomen kustannusyhdistyksessä lasketaan pienkustantajien määrän kohonneen kolmanneksen viidentoista vuoden aikana (Valkonen 2004).

Yhtenä merkittävänä syynä pienkustantajien määrän kasvuun on ollut teknologinen kehitys. Toimintojen digitalisoituminen on alentanut yhden nimikkeen julkaisemisen kustannuksia ja mahdollistanut pienellekin kustantajalle entistä useamman nimikkeen julkaisemisen. Erityisesti täsmäkustantaminen, eli print-on-demand –tuotanto (tai book-on-demand), on edullisuutensa vuoksi tuonut uusia mahdollisuuksia pienille kustantajille. Kirjoista on mahdollista ottaa useita pieniä painoksia ky-

synnän mukaan. Kirjoja ei jää myymättöminä varastoihin ja siten kustannuspäätösten taloudellinen riski on pienentynyt. (Kirja 2010 2001, s. 80–81.)

Toimintojen digitalisoituessa ja myös varsinaisen elektronisen julkaisemisen yleistyessä kustantajan keskeinen rooli on, ja todennäköisesti tulee myös tulevaisuudessa olemaan, sama. Kustantajan toiminnan ydinaluetta on tekstin ja muun aineiston editointi. Kustantajalla on taloudellisen vastuun lisäksi kirjan tuotekehitysvastuu, joka kattaa julkaisujen ideoinnin, tekijöiden etsimisen, aineistojen kokoamisen ja ulkoasun antamisen. Kustantajan keskeisiä tehtäviä ovat myös markkinoinnin ja jakelun järjestäminen sekä tietysti tuottojen kerääminen. (Kaimio 2001, s. 39–40.) Nämä keskeiset tehtävät ovat samoja kustantajan koosta riippumatta.

”Pienkustantaja on kustantaja, koska uskoo kirjaan”, kirjoittaa Atena Kustannus Oy:n toimitusjohtaja Pekka Mäkelä. Pienkustantamon täytyy Mäkelän mukaan pystyä vakuuttamaan potentiaalinen kirjailija siitä, että juuri se pystyy parhaiten tukemaan tämän pyrkimyksiä. Pienkustantajan toinen tärkeä ehto on kyky osata myydä kirjailijansa teosta riittävästi voidakseen jatkaa kustannustoimintaa. Pienkustantaja rakentaa jokaisella julkaisemallaan kirjalla omaa perustaansa. Kaikki kustantajat ovat olleet alun perin pienkustantajia. Pienkustantajana oleminen ei useimmille ole itseisarvo ja taloudellisesti mielekäs tavoite: pienkustantaja kasvaa menestyksen myötä ja ajan kuluessa keskisuureksi tai jopa suureksi kustantajaksi tai lopettaa kustannustoiminnan kokonaan. (Mäkelä 2001, s. 50–51.)

2.1.2. Pienkustantajat: käsitteen määrittelyä

Käsitteenä termi *pienkustantaja* on ongelmallinen ja vakiintumaton. Pienkustantaja termiin liitetään erikoistuneisuuden lisäksi muun muassa ajatus kulttuuripääomasta, ei-kaupallisuudesta ja uusien ideoiden, näkemysten sekä ilmaisumuotojen esille tuomisesta. Määrittelijästä riippuu, mitä termi milloinkin pitää sisällään.

Kirja 2010- teoksen määritelmän mukaan pienkustantamisella tarkoitetaan pienimuotoista, mutta säännöllistä toimintaa. Kustantaja julkaisee vuosittain muutamia, muitakin kuin itse kirjoittamiaan, kirjoja. Pienkustantajaa ei sen sijaan voida tarkasti määrittellä liikevaihdon, organisaation rakenteen tai julkaistavien nimikkeiden määrän perusteella. (Kirja 2010 2001, s. 89.)

Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytettyjä termejä ovat mm. small press, small/independent publisher ja alternative press. Nancy Kranichin (2000) mukaan pienkustantajien kulttuurinen ja kirjallinen panos on merkittävä, koska ne toimivat vastapainona vallitsevalle, kaupalliselle medialle. Näin ollen termi ”alternative” on hänen mukaansa sopivin. Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytettäväksi valittu nimitys vaihtelee pitkälti sen mukaan, korostaako kirjoittaja kustantajan konkreettista kokoa, julkaisutuotannon vallitsevaa ominaispiirrettä vai tarkoitusta.

Kai Halttunen on pienkustantajista tekemässään tutkimuksessa (1995, s. 31–32) koonnut pienkustantajia koskevasta kirjoittelusta pienkustantajan ideaalityypin, jonka avulla hän esittää pienkustantajien toimintaan keskeisimmin liittyvät ominaisuudet. Hänen mukaansa ideaalityyppiset pienkustantajat julkaisevat taloudelliselta tuotoltaan marginaalista kirjallisuutta, joka on suurten yleiskustantajien hyljeksimää. Pienkustantajilla on oma yleisösegmenttinsä sekä sisäinen rakenteensa. Tyypillistä pienkustantajille on käsityöläismäinen toimintatapa yksinkertaisella organisaatiolla, jossa päätöksentekotapa on nopeaa, yksinkertaista ja hajautettua. Työntekijät ovat sitoutuneet voimakkaasti yritykseen ja sen arvoihin. Pienkustantajat reagoivat nopeasti yhteiskunnassa ilmeneviin tiedontarpeisiin ja ne ovat toiminnassaan dynaamisia ja nopeita. Pienkustantajilla on toiminannassaan keskeisesti esillä työn kulttuurinen merkitys: ne tuovat kulttuurin kentälle moniarvoisuutta ja estävät keskittymistä.

Täsmällisen määritelmän puuttuessa olen katsonut parhaaksi rakentaa osin kirjallisuudessa esiintyneiden luonnehdintojen ja osin käytännön seikkojen pohjalta tätä tutkimusta varten oman määritelmän. Tässä tutkimuksessa pienkustantajalla tarkoitetaan pienimuotoista mutta säännöllistä julkaisu-toimintaa harjoittavaa itsenäistä tahoja. Pienkustantajan julkaisutuotanto voi olla kaunokirjallisuutta (proosa, runot, näytelmät, sarjakuva, lasten- ja nuortenkirjat), tietokirjallisuutta tai molempia. Omakustanteet ja oppikirjat rajautuvat tutkimuksen ulkopuolelle. Säännöllisellä julkaisutoiminnalla tarkoitan sitä, että kustantaja julkaisee joka vuosi vähintään yhden, muun kuin itse kirjoittamansa, kirjan. Muuten numeerisia ehtoja on mahdotonta asettaa liikevaihdon, organisaatorakenteen tai julkaistujen nimekkeiden enimmäismäärän mukaan. Myöskään tiukka erikoistuneisuus ei ole ehdoton vaatimus, koska varsinkin viime vuosina alalle on tullut mukaan pienimuotoista mutta monipuolista ja laaja-alaista kustannustoimintaa harjoittavia kustantajia, joita voidaan kuvata nimellä pieni yleiskustantamo. Näin ollen pienkustantajan määritelmä on pakostikin melko avoin.

Käsitteiden osalta on tärkeätä nähdä ero paljon käytetyn käsitteen *vähälevikkinen laatukirjallisuus* ja tässä tutkimuksessa käyttämäni käsitteen *pienkustantamoiden julkaisut/julkaisemat kirjat* välillä.

Pääsääntöisesti pienkustantajien julkaisemat kirjat eivät saavuta muutamia harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta kovinkaan suurta levikkiä. Ne eivät kuitenkaan tietystikään ole automaattisesti laskettavissa ”laatukirjallisuudeksi”, mikä itsessäänkin on hyvin ongelmallinen käsite. Toisaalta taas myös suuren kustantajat julkaisevat jonkin verran kirjallisuutta, jonka levikki jää vähäiseksi (mm. novelli- ja runokokoelmia). Tässä tutkimuksessa lähtökohtaoletuksena on, että kirjan laatu ei ole riippuvainen sen julkaisseen kustantamon koosta tai kirjan saavuttamasta levikistä.

2.1.3. Kustannusala ja kulttuurinen pääoma

Kirjan asema monessa suhteessa korvaamattomana julkisen kansalaiskeskustelun ja uusien kokemusten muotoilun areenana on edelleen uusista mediamuodoista huolimatta vahva. Kirja on osin tuotantokustannustensa suhteellisen halpuuden ja osin helppokäyttöisyytensä ja tavoitettavuutensa vuoksi edelleen merkittävä keino nostaa esille uusia ajatuksia ja haastaa vallitsevia asiointiloja. Yhteiskunnassa parhaillaan käynnissä oleva yleinen kulttuurin tavarautuminen vaikuttaa välttämättä omalla tavallaan myös kirjojen tuotantoon ja sitä kautta myös demokraattiseen julkisuuteen. (Lehtonen 2001, s. 168–169.)

Kustannustoiminnassa on perinteisesti vallinnut jännite rahan ja kulttuurin välillä. Kulttuurinen pääoma ja rahallinen pääoma ovat olleet vahvasti sidoksissa keskenään. Kustantamot voidaan erottaa toisistaan sen mukaan, tähtäävätkö ne pitkään vai lyhyeen myyntiaikaan; pyritäänkö välittömiin voittoihin vai pitkän aikavälin tasaiseen myyntiin. Nopeita voittoja saalistavat kustantajat pyrkivät ”pelaamaan varman päälle” julkaisemalla jo olemassa olevaa kysyntää vastaavia kirjoja: bestselleireitä, jotka ilmestyttyään keikkuvat jonkin aikaa myyntilistojen kärjessä, mutta vanhentuvat nopeasti. Osa kustantajista taas ei pyri välittömään voittojen maksimointiin, vaan ns. symbolisen pääoman kokoamiseen. Perimmäisenä tavoitteena näilläkin kustantajilla tietenkin on taloudellisen voiton saaminen jossakin vaiheessa. Pitkään tuotannon sykliin pyrkivien kustantajien on kuitenkin mahdollista julkaista sellaisia uusia ideoita sisältäviä ja kulttuuria uudistavia teoksia, joille ei välttämättä ole ostajia valmiina. Alun perin jaottelun on esittänyt ranskalainen sosiologi ja kulttuuriantropologi Pierre Bourdieu Ranskan kustannusala käsitellessä tutkimuksessaan. Bourdieu jakaa kustantajat kolmeen ryhmään: pieniin, toistaiseksi taloudellisesti menestymättömiin avantgarde-kustantajiin, vanhoihin suuriin varmamenekkisiin menestyskirjoihin panostaviin kustantajiin sekä ”vanhoihin hienoihin” kustantajiin, joiden aiemmat sijoitukset avantgardeen tuottavat hyvää tulosta, mutta jotka eivät enää juurikaan tuota kulttuuripääoman keräämiseen tähtääviä teoksia. (Bourdieu 1986; tässä Brunila & Uusitalo 1989, s. 27.) Lehtonen tuo julki oman huolestuneisuutensa siitä, että kustanta-

jien pyrkimykset kulttuurisesti merkittävän, ajallisesti kestäväen kirjallisuuden julkaisemiseen ovat viime vuosina yhä suuremmissa määrin joutuneet väistymään välittömän ja mahdollisimman suuren voiton tavoittelun tieltä. (Lehtonen 2001, s.170–171.)

Anne Brunilan ja Liisa Uusitalon mukaan Suomen kirjamarkkinat ovat liian pienet, jotta vastaavaa selkeää jakoa voitaisiin tehdä (Brunila & Uusitalo 1989, s. 28). Sanomalehtikeskustelussa on kuitenkin tullut viime vuosien aikana esille useita mielipiteitä, joiden mukaan suurimmat kustantajat välttävät riskinottoa siinä määrin, että useita kulttuurisesti merkittäviä kirjoja jää suomentamatta ja julkaisematta. Näin on etenkin tietokirjallisuuden kohdalla. (mm. Kippo 2005a ja 2005b.) Pienkustantajat ovatkin saaneet kiitosta julkaisemalla uusia, aikaisemmin julkaisemattomien tekijöiden teoksia tai suomennoksia ja paikkaamalla näin suurten yleiskustantamoiden julkaisutoiminnan aukkoja. Kai Halttusen tutkimuksessa nousikin esille pienkustantajien kulttuurista pääomaa kohtaan tuntema arvostus. Toisaalta juuri pienkustantajien toiminnassa ristiriita kulttuurin ja talouden välillä on konkreettisesti päivittäin läsnä: jalot pyrkimykset eivät tuo leipää pöytään. (Halttunen 1995, s. 81–82.)

2.2. Pienkustantajien kirjojen markkinointi ja välitys

Markkinoinnin ja välityksen järjestämisen on nähty muodostavan pienkustantamoiden suurimman ongelman. Ongelmallisena sitä pitävät myös itse pienkustantajat. Kustannusalalla käy tällä hetkellä kova kilpailu ja pienkustantajat joutuvat etsimään lukijansa suurten puristuksissa, vaikka mainontaan ei ole mahdollista panostaa suurten kustantamoiden tapaan. (ks. esim. Stenbäck 2001.)

Kotimainen pienkustantaja on julkaisujen myynnissään hyvin sidoksissa kirjakauppoihin ja Kirjavälityksen tukkuliikkeeseen. Kirjavälitys on kustantajien ja kirjakauppiaiden omistama kirjatukku-kauppa, joka tuottaa asiakkailleen logistiikka- ja tietopalveluja. Kirjavälityksen pääomistajina ovat Otava, Gummerus ja Suomalainen Kirjakauppa, asiakkaina taas maan kaikki kirjakaupat. (Kirjavälitys 2006.) Suoramyyntin osuus pienkustantajien myynnistä on hyvin pieni, vaikka useiden pienkustantajien profiili onkin hyvin rajattu. Huolimatta siitä, että myynti tapahtuu suurelta osin kirjakauppariverkon kautta, eivät Halttusen tutkimuksen pienkustantajat kuitenkaan usko perinteiseen mainontaan. Pienkustantajien markkinointi on ennen kaikkea suoramarkkinointia, joka on kohdistettu eri-

tysiselle kohdeyleisölle. Suoramarkkinoinnin lisäksi kaikenlaiset informaaliset kanavat, kuten sosiaaliset verkostot, ovat keskeisiä markkinointikeinoja. (Halttunen 1995, 79.)

Kaikki joukkotiedotusvälineissä saatu julkisuus on kuitenkin pienkustantajille arvokasta. Virallisiin tiedotuskanaviin kuuluvat päivälehtien ja erikoislehtien arvostelut ovat pienkustantajille tärkeitä markkinoinnin ja tunnetuksi tulemisen edesauttajia. Kustantajat pyrkivätkin tuomaan tuotantoaan aktiivisesti lehdistön tietoisuuteen lähettämällä lehdille julkaisemistaan kirjoista arvostelukappaleita. Arvostelukappaleiden lähetys on samalla kuitenkin pienelle kustantamolle merkittävä taloudellinen rasitus. Kirjojen läpimenoa pyritään edesauttamaan myös henkilökohtaisilla yhteydenotoilla arvostelijoihin ja toimittajiin. Näkymis- ja markkinointipaikkoja useille pienkustantajille ovat erilaiset tapahtumat, messut ja kokoukset. Myynnillisesti tällaisilla tilaisuuksilla ei Halttusen tutkimuksen mukaan kuitenkaan ole kustantajille ainakaan välitöntä merkitystä. (Halttunen 1995, 52–53, 64.)

Tiedotus tulossa olevasta kirjasta kaupalle on mahdollista aloittaa, kun kirjasta on olemassa ilmestymisaika, sisältökuvaus ja ainakin työnimi, laajuus suunnilleen, hinta sekä ISBN-numero. Suurimmat yleiskustantajat julkaisevat omat kirjaluetelonsa. Pienet kustantajat julkaisevat vaihtelevasti omia lehtiä sekä joitakin yhteisluetteloita. (Kirja 2010 2001, s.91.)

Kirjavälityksen kirja-alan ammattilaisille suunnattu uutuusnimikkeiden esittelylehti *Välitysuutiset* on monelle pienelle kustantajalle ehkä merkittävin tiedotuskanava jälleenmyyjiin päin. Välitysuutiset ilmestyy 11 kertaa vuodessa ja sen levikki painettuna on 2000 kpl. Välitysuutiset ilmestyvät myös verkossa. Välitysuutiset on maksullinen (50 €/vuosi), tilaajina on kirjakauppoja, kirjastoja ja tiedotusvälineitä. Kustantajalle esim. yhden palstan esittelyteksti kansikuvalla maksaa 65 €. Veloitusta kustantajan on mahdollista saada kirjastaan suppeat perustiedot Kirjavälityksen tuotetietokantaan. Esittelytekstit ja kansikuvat taas ovat maksullisia. Tuotetietopalvelusta tiedot välittyvät kirjakauppojen myymäläjärjestelmiin, Kirjaväylä-tilausjärjestelmään, verkkokauppoihin, kansallisiin bibliografioihin Fennicaan sekä FinnBooks-tietopankkiin. FinnBooks on saatavilla olevan kotimaisen kirjallisuuden tietokanta, jota Kirjavälitys tuottaa yhdessä Helsingin yliopiston kirjaston kanssa. FinnBooks julkaistaan cd-romina ja vuodesta 2006 lähtien myös internetin kautta käytettävissä olevana versiona. Online-versio tietokannasta päivittyy jokaisena arkipäivänä. FinnBooks on ajantasainen ja kattava (sis. tuote- ja saatavuustietoja noin 100 000 nimekkeestä) tiedonlähde. Sen käyttö on kuitenkin kirjastoille melko kallista: yhden käyttäjän vuosimaksu oli vuonna 2006 670 € ja 2-5 käyttäjän 2115 €. (Kirjavälitys 2006.)

Kustantajille Kirjavälitys tarjoaa myös muita maksullisia palveluja, kuten postituspalveluita sekä näytevarastopalvelun. Näytevarastojärjestelmän kautta kustantajan on mahdollista saada kirjansa esille järjestelmään kuuluviin n. 240 kirjakauppaan. Järjestelmässä kirjakauppa on velvollinen tilaamaan myydyt näytekappaleen tilalle välittömästi uuden kappaleen. (Kirjavälitys 2006.) Pienet kustantajat ovat esittäneet julkisuudessa runsaasti kritiikkiä Kirjavälityksen vahvaa markkina-asemaa ja välityspalkkioita kohtaan (mm. Stenbäck 2004). Kirjavälityksen perimä välityspalkkio on sama kustantajan koosta riippumatta. Välityspalkkio yhdessä kirjakaupan ottaman palkkion kanssa nostaa kirjan hintaa siinä määrin, että kirjan kilpailukyky kärsii merkittävästi. Vaikka kirjakauppaa ja näytevarastojärjestelmää pidetään sekä kustantajan että kaupan kannalta ongelmallisina, niille ei kuitenkaan ainakaan toistaiseksi ole syntynyt toimivaa vaihtoehtoa (Halttunen 1995, s. 54). Pelkääntään pienkustantajiin keskittyviä kirjakauppoja on muutamia isoimmissa kaupungeissa. Lisäksi pienkustantajien kirjoja on myynnissä tietyn aate- tai aihe maailman ympärille keskittyvissä erikoisliikkeissä.

Suomen Kustannusyhdistys julkaisee taas muutaman vuoden tauon jälkeen ilmaiseksi jaettavaa Vuoden kirjat nimistä koottua tietopakettia jäsenkustantajiensa vuoden aikana julkaisemista kirjoista. Julkaisu on Kustannusyhdistykseen kuuluville pienkustantajille yksi tärkeä tiedotuskanava.

Kirjastot saavat suunnilleen samat tiedotteet kuin kirjakaupatkin. Lisäksi kirjastokauppaan erikoistunut BTJ Kirjastopalvelu lähettää kaikkiin yleisiin kirjastoihin oman tiedotuslehtensä Kirjon. Kirjossa esitellään vuosittain yli 5000 uutuuskirjaa. BTJ ilmoittaa esittelevänsä Kirjossa merkittäviltä kustantajilta koko tuotannon ja yli tuhannelta muulta kustantajalta ne nimikkeet, jotka he katsovat olevan yleisiä kirjastoja kiinnostavia. Noin 60 % nimekkeistä esitellään ennen kirjan ilmestymistä. Kirjon lisäksi kustantaja saa julkaisunsa esille Kirjonet-verkkokauppaan sekä BTJ Arvo-palveluun. Btj Arvo on uudenlainen palvelukokonaisuus kirjastoille, jossa uutuus- ja luettelointitiedot sekä tilaukset siirtyvät sähköisinä tiedostoina BTJ Kirjastopalvelun ja kirjastojärjestelmien välillä. (BTJ 2006.) BTJ ei ilmoita verkkosivuillaan palvelujensa hintoja.

Suuret kustantajat järjestävät postitse tapahtuvan tiedotuksen lisäksi tiedotustilaisuuksia, joihin kauppiaiden lisäksi myös kirjaston henkilökunnalla on mahdollisuus osallistua (Kirja 2010 2001, s. 91). Ilmeisesti myös joillakin pienillä kustantamoilla on julkaisujuhlia ym., joihin kirjastonhoitajia-kin kutsutaan. Ainakin Turkulaisen Enostonen Vesa Niinikangas kertoi vierailuluennollaan (10.2.2005), että Enostone järjestää tilaisuuksia, joissa he esittelevät uutuuksiaan Turun seudun kir-

ja-alan toimijoille. Ilmeisesti tällainen tiedotustoiminta on hyvin paikallista, eikä saa maanlaajuista huomiota.

Vuonna 1998 suomalaiset pienkustantajat herättelivät monenlaisia markkinoinnin yhteistyöhankkeita. Tuolloin perustettiin Suomen pienkustantajat ry, joka suunnitteli markkinointia tapahtuvaksi mm. oman Pienkustantaja-lehden, omien kirjaluetteloiden sekä markkinointitapahtumien muodossa. (Pienkustantajat panostavat markkinointiin 1998). Kyseisenä vuonna yhdistys teki myös Kilpailuvirastolle selvityspyynnön Suomalaisen Kirjakaupan hallitsevasta markkina- asemasta. Suomen Pienkustantajat ry: n mukaan kyseinen kirjakauppaketju pystyi tuolloin vaikuttamaan hankinta- ja hinnoittelupäätöksillään merkittävästi yksittäisen kirjan tai kustantajan asemaan. Päätöksessään Kilpailuvirasto kuitenkin totesi, että yhtiö ei ole toiminnallaan rajoittanut kilpailun toimivuutta kirja-alalla kilpailunrajoituslain tarkoittamalla tavalla. (Kilpailuviraston ratkaisu Dno 509/61/98.) Yhdistyksen toiminta ei ilmeisesti kuitenkaan ole lähtenyt aivan aiotulla tavalla käyntiin, ja sen toimintatavat ja rooli kirjemarkkinoilla vaikuttavat epäselviltä. Neljästi vuodessa kirjastoille jaettavaa ja yhdistyksen jäsenten julkaisutuotantoa esittelevää Kirjaviestiä lukuun ottamatta yhdistys ei juuri ole ollut viime vuosina esillä.

Lähes kaikilla pienkustantajillakin on nykyisin omat verkkosivunsa, joilla esitelleen sekä valmiina olevaa tuotantoa että tulevia teoksia. Useimmiten pienkustantajien kirjoja saa edullisimmin ja helpoiten hankittua juuri näiden verkkosivujen tai niillä mainittujen yhteistyökumppaneiden kautta. Osaltaan pienkustantajien julkisuusvajetta korjaa Lukukeskus ry:n ylläpitämä Kiiltomatonnettisivusto (www.kiiltomato.fi), joka arvostelu- ja keskustelufoorumina on täysin omistautunut pienilevikkiselle kirjallisuudelle.

Yleisten kirjastojen verkkopalvelu ja portaali Kirjastot.fi on pyrkinyt tarjoamaan pienkustantajille yhden kanavan kirjastoille tarjottavan materiaalinsa markkinointiin. Kirjastot.fi:n Pienkustantajien uutuuksia –palsta on tarkoitettu pien- ja omakustantajien julkaisutiedotteille. Kustantajat eivät kuitenkaan ole löytäneet palvelua tai kokeneet sitä omakseen: palstalle tulee kuukausittain vain muutamia viestejä.

Nancy Kranichin mukaan pienkustantajat eivät valitettavasti aina näe kirjastoja mahdollisina yhteistyökumppaneina. Kirjastot ovat kustantajille usein näkymättömiä markkinoita, koska kirjastot tekevät ostonsa useimmiten välittäjien ja kirjakauppojen kautta, eivät suoraan kustantajilta. Samoin kirjastot taas puolestaan ovat tietämättömiä pienkustantajista. (Kranich 2000, s. 87.) Potentiaalisten

ostajien lisäksi kirjastot voisivat kuitenkin toimia kustantajille myös eräänlaisena kirjojen markkinoitikanavana. Kirjan esillä olo kirjastoissa voi tehdä tunnetuksi kyseisen kirjan lisäksi myös kustantajan nimeä yleensä.

2.3. Yleisten kirjastojen aineistonvalinta

2.3.1. Valintatyön perusta

Yleisten kirjastojen kokoelmat eivät edes isoimmissa kirjastoissa voi kattaa kuin osan Suomessa vuosittain julkaistavista kirjoista. Näin ollen aineistonvalinnan merkitys kirjastotoiminnassa on hyvin keskeinen. Valinta nähdään nykyisin osana laajempaa kokoelmatyön prosessia. Aineistonvalinta liittyy kiinteästi kokoelmien kehittämiseen, säilyttämiseen, ylläpitämiseen ja resurssien jakoon muiden kirjastojen kanssa. Vaikka aineistonvalinnan käytännöistä ja prosesseista on esitetty useita malleja, ei kirjastoalan tutkimuskirjallisuudesta ole löydettävissä mitään yksittäistä hallitsevaa teoriaa. Ns. mekanistiset mallit pyrkivät luettelemaan erilaisia valintaan vaikuttavia tekijöitä ja kriteereitä, joille puolestaan annetaan erisuuruisia valintapäätöksiin vaikuttavia painoarvoja. Tällaisina tekijöinä esille on nostettu mm. teoksen ala, intellektuaalinen sisältö, potentiaalinen käyttö, suhde kokoelmaan, kieli ja bibliografiset näkökohdat. Teoreettisemmissä malleissa taas on pyritty yhdistämään kokoelmien kehittämistä koskevat analyysit valinnan ja hankinnan toimintoihin. (Wilen 1993, s. 40–41.)

Raine Wilen tiivistää valintaprosessin näin: ”Käytännössä valinta on kokoelmien kehittämispolitiikassa nimettyjen aineistoryhmien identifiointia ja päätöksentekoa, jonka kautta valitaan em. ryhmiin kuuluvaa aineistoa...” Tärkein valintatyötä koskeva kysymys taas Wilenin mukaan on, miten kokoelmien kehittämispolitiikan yleiset periaatteet (ilmaistu esim. kirjaston hankintaohjelmassa) saadaan muutetuksi konkreettisissa valintatilanteissa sovellettaviksi operatiivisiksi säännöiksi. (Wilen 1993, s. 41.)

Valintaprosessissa siis päätetään mitä aineistoa kirjastoon hankitaan ja mitä ei. Valintapäätökset voidaan yleisellä tasolla jakaa kahteen ryhmään. Mikropäätöksissä valinta tapahtuu arvioimalla yksittäisiä nimekkeitä. Nimekkeitä arvioidaan nimeke nimekkeeltä (title-by-title decisions) sisällöllisten ominaisuuksien mukaan sekä sen suhteen, miten hyvin nimekkeen arvioidaan vastaavan kirjastonkäyttäjien tarpeita. Valinta voi tapahtua kuitenkin myös jo nimeketasoa ylemmällä tasolla. Täl-

laisista päätöksistä voidaan käyttää nimitystä makropäätökset. Makropäätöksen teon jälkeen yhden valintapäätöksen perusteella hankitaan useita nimekkeitä. Makropäätöksestä on kyse esim. silloin, kun päätetään hankkia kaikki tiettyä aihealuetta koskevat ilmestyvät julkaisut. (Hamlin 1980, s. 192–193.) Tyypillinen yleisen kirjaston kokoelma, jonka suhteen on tällainen makropäätös tehty, on usein kotiseutukokoelma. Makrotason päätöksestä on kyse myös silloin, kun tietyt kustantajat jätetään kokonaan valintaprosessin ulkopuolelle ennakkomaineen perusteella. (ks. luku 2.4.1.)

Valintapäätöksen jälkeen kokoelmatyön prosessi jatkuu aineiston hankkimisella. Hankinnalla tarkoitetaan sitä toimintaa, jonka kautta aineisto tosiasiallisesti saadaan kokoelmaan. Tärkein hankintatapa on aineiston ostaminen. (Sareslahti 1986, s.18.) Yleiset kirjastot hankkivat kirjansa tarjouskilpailun perusteella yksi- tai useampivuotisella hankintasopimuksella. Hankinta voidaan jakaa useamman toimittajan kesken. (Kirjakauppaliitto 2006.) Tässä tutkimuksessa huomio keskittyy valintaprosessiin ja siihen vaikuttaviin tekijöihin.

Kirjastojen aineistonvalintaan liittyvät keskeisesti paljon keskustellut kysymykset kirjaston tarkoituksesta ja perustehtävistä. Ross Atkinson käyttää eri näkemysten kohtaamisesta nimitystä *etupiiriristiriita*. Ross on omassa tutkimuksessaan esittänyt viisi tieteellisten kirjastojen perustehtävää: tiedonantotehtävä, dokumentaatiotehtävä, historiallinen tehtävä, opetustehtävä ja bibliografinen metatehtävä. Kunkin perustehtävän toteuttaminen edellyttää kirjastoilta tietynlaisen materiaalin hankintaa. Atkinsonin mukaan eri perustehtävät ja niiden palvelemat käyttäjäryhmät joutuvat resurssien niukkuuden takia kilpailutilanteeseen, eturistiriitoihin. (Atkinson 1989, s. 510–511, 515.)

Yleisten kirjastojen perustehtävät on kirjattu kirjastolakiin: ”*Yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen.*” (Kirjastolaki 1998.) Säädos luo perustan myös kaikelle kirjastossa tehtävälle aineistonvalinnalle. Yleisluontoisuudessaan ja laajassa kattavuudessaan se ei kuitenkaan juuri anna apua käytännön valintatilanteeseen.

Tärkeä rooli kokoelmien hallinnassa ja suunnittelussa on kokoelmien kehittämispolitiikkaa ohjauvalla kirjallisella hankintaohjelmalla. Hankintaohjelma turvaa jonkinlaisen pysyvyyden kokoelman kehittämisessä, vaikka kirjaston henkilökunta vuosien mittaan vaihtuukin. Hankintaohjelmaan tulisi kirjata kirjastossa voimassaoleva käytäntö sekä ne tavoitteet ja päämäärät, joihin pyritään. (Wilen 1993, s. 28.)

Myös Helle Kannila korostaa teoksessaan Kirjanvalinnan ongelmia (1967, s.10–11) kirjanvalintaohjelman tärkeyttä. Kannilan mukaan ei riitä, että ohjelmaan kirjataan mikä aineisto kuuluu kirjastoon ja mikä ei vaan eri ryhmiin kuuluvien kirjojen määriä täytyy mieltä sitä silmällä pitäen, että ne yhdessä muodostaisivat mahdollisimman sopusuhtaisen kokoelman.

Vaikka kirjallisten valintaperiaatteiden tärkeyttä korostetaan, on useissa yhteyksissä tullut esille, että valintatyötä tekevät kirjastonhoitajat eivät koe niistä olevan hyötyä aineistoa valittaessa; periaatteet koetaan liian yleisluontoisiksi ja abstrakteiksi. Valintaperiaatteista nähdään olevan lähinnä hyötyä vain silloin, kun jonkin aineiston valitsemista tai valitsematta jättämistä joudutaan perustelemaan asiakkaille. (esim. Sareslahti 1986, s. 68; Turunen 2001, s. 54.)

Kirjastonhoitajat eivät toisaalta myöskään yleensä kaipaa tarkempia ja yksityiskohtaisempia valintaperiaatteita. Perusteluina on esitetty, että jokainen teos on siinä määrin ainutlaatuinen, että kaikkiin teoksiin soveltuvia ohjeita on mahdotonta laatia. Kirjastonhoitajat luottavat valintatyössään pitkälti omaan ammattitaitoonsa ja työn kautta kertyneeseen kokemustietoon. (Sareslahti 1986, s. 68, 73.)

2.3.2. Kirjastodiskurssien näkökulma

Valintaa tekevien tahojen toimintaa ohjaavat käsitykset kirjaston perustehtävistä on usein kirjattu kirjaston kirjalliseen hankintaohjelmaan. Ne voivat olla, ja usein ovatkin, myös muotoilemattomia ja implisiittisiä. Tällaisia nimeämättömiä käsityksiä, sekä kirjastojen asiakkaiden että alan ammattilaisten, yleisen kirjaston perustehtävistä on diskurssianalyysin tarjoamin keinoin tutkinut Sanna Talja. Kirjastodiskurssit tarjoavat kiinnostavan näkökulman aineistonvalinnan kysymyksiin.

Talja tutki väitöskirjassaan (1998) musiikkikirjastotoimintaan liittyen erilaisia musiikkia, kulttuuria ja kirjastotoimintaa merkityksellistäviä näkökulmia ja tulkintatapoja empiiriseen tutkimusaineistoon (haastattelut ja tekstiaineisto) kohdistuneen diskurssianalyysin avulla. Taljan aineistostaan löytämät musiikkikirjastodiskurssit jakautuvat kolmeksi eri musiikkikirjastoa koskevien merkitysten tuottamisen tulkintarepertuaariksi: yleissivistys-, vaihtoehto- ja kysyntärepertuaari. Taljan mukaan nämä musiikki kirjastotoiminnan tulkintarepertuaarit pätevät laajemminkin kirjastotoimintaan - musiikkikirjaston tulkintarepertuaarit ovat myös kirjastotoiminnan tulkintarepertuaareja yleensä (Talja 1998,

244). Nämä tulkintarepertuaarit, jotka rakentuvat oletuksista yleisen kirjaston tarkoituksesta ja tehtävistä sekä aineistonvalinnan periaatteista, eivät diskurssien todellisuutta tuottavan luonteen vuoksi ainoastaan ilmaise musiikkikirjaston (tai kirjaston yleensä) mahdollisia merkityksiä, vaan kirjastodiskurssit itse asiassa tuottavat ilmiön ”musiikkikirjasto” (tai ”kirjasto”) merkityksineen ja painotuksineen (Talja 1998, s. 19).

Taljan tekemässä tutkimuksessa selvisi haastatteluaineiston pohjalta, että musiikkikirjaston tehtävästä ja valintapolitiikasta vallitsee asiakkaiden puheessa tietty yhteinen perusnäkemys: monipuolisuusetiikka. Musiikkikirjasto määritellään maksuttomaksi ja demokraattiseksi palveluksi, joka tarjoaa mahdollisuuden musiikin harrastamiseen varallisuudesta riippumatta, ja joka monipuolisella ja laadukkaalla kokoelmallaan palvelee erilaisista musiikkilajeista kiinnostuneita. Tähän yleisesti hyväksytyyn monipuolisuusetiikkaan kätkeytyy kuitenkin hyvinkin erilaisia ja keskenään ristiriitaisia käsityksiä siitä, mikä on laatua, monipuolisuutta ja tasapuolisuutta kirjastopalveluissa. Niitä tulkitaan eri tavoin sen mukaan, millaisesta näkökulmasta eli tulkintarepertuaarista musiikkikirjaston tavoitteita kussakin tapauksessa tarkastellaan, ja näin ollen myös musiikkikirjasto näyttäytyy eri tulkintarepertuaareissa erilaisena. (Talja 1998, s. 83.)

Yleissivistys repertuaari rakentuu käsitykselle yleisen kirjaston kulttuurillisesta ja sivistyksellisestä (kasvatuksellisesta) perustehtävästä. Kirjaston tehtävänä ei sen mukaan ole ainoastaan vastata asiakkaiden tarpeisiin vaan myös suunnata ja ohjata kysyntää ”sivistävään” suuntaan. Monipuolisuudella tarkoitetaan yleissivistysrepertuaarissa historiallisesti ja laadullisesti edustavimmista ja keskeisimmistä teoksista koostuvaa kokoelmaa, joka antaa kokonaiskuvan musiikin ja musiikkityylien kehityksestä kautta aikojen. Kokoelmaa rakennetaan ajatellen pidemmän aikavälin tarpeita. Kirjaston keskeisenä tehtävänä on tarjota musiikillinen perustietämys. Yleissivistysrepertuaarissa korostuu laadun ensisijaisuus suhteessa kysyntään, ja siihen sisältyy oletus kysynnän ja laadun keskinäisestä ristiriidasta. Musiikkikirjastonhoitaja mielletään musiikin asiantuntijaksi, joka tämän asiantuntemuksensa perusteella päättää mikä on laadukasta ja mikä ei. (Talja 1998, s. 60–65.)

Vaihtoehtorepertuaari esiintyy lähinnä kontekstissa, jossa musiikkikirjaston valintaa tarkastellaan suhteessa muuhun saatavilla olevaan musiikkitarjontaan. Yksi musiikkikirjaston rooleista on tämän repertuaarin mukaan täydentää musiikkitarjontaa ja huolehtia erityisesti harvinaisemman ja erikoisemman musiikin saatavuudesta. Musiikkikirjaston tehtävä on tarjota mahdollisuuksia kokeilla uutta ja erilaista musiikkia. Vaihtoehtorepertuaariin kuuluu keskeisesti erottelu valtavirtamusiiikin ja vaihtoehtomusiikin välillä. Kirjaston tulisi tarjota vaihtoehto massakulttuurille. Myös vaihtoehtore-

pertuaariin sisältyy oletus laadun ja kysynnän ristiriitaisuudesta. Vaihtoehtorepertuaari edellyttää kirjastonhoitajalta laaja-alaista ammatillista kompetenssia. (Talja 1998, s. 68–75.)

Kysyntärepertuaarissa musiikkikirjaston tehtävä on asiakkaiden musiikillisiin tarpeisiin vastaaminen. Tämän repertuaarin tunnusmerkki on vaatimus aineistonvalinnan perustamisesta systemaattiselle kysynnän huomioonottamiselle. Valinnassa tulisi sen mukaan ottaa määrällisinä suhteina huomioon se, minkälaisiin aineistoihin kohdistuu eniten kiinnostusta: valinnan tulee perustua konkreettisiin tarpeisiin. Musiikkikirjasto määrittyy repertuaarissa sosiaalisesti palvelulaitokseksi, joka on kaikille avoin ja jonka palveluja ei ole suunnattu millekään tietylle ryhmälle. Kysyntärepertuaarissa korostetaan, että musiikkikirjaston tulisi luottaa asiakkaan asiantuntijuuteen omissa tarpeissaan ja mielimusiikissaan. Valintalinjan tulisi perustua paikalliseen kysyntään, niinpä tämän näkemyksen mukaan ei voida yleispätevästi sanoa, minkälaista aineistoa mihinkin musiikkikirjastoon tulisi hankkia. (Talja 1998, s. 75–82.)

Ilkka Mäkinen on Taljan kanssa yhtä mieltä siitä, että nykyisin kirjastoissa vallitsevan kirjastoideologian yksi ominaisin piirre on monipuolisuuden tärkeyden korostaminen. Hänen mukaansa kirjastoissa on vallalla ns. vapaamielinen kirjastoideologia, joka määrittää myös hankintapolitiikkaa. Monipuolisuuden tavoittelun lisäksi tuon ideologian keskeisiä piirteitä ovat liberaaliuden ja asiakaslähtöisyyden korostaminen. (Mäkinen 2003, s. 205.)

2.3.3. Valinnan apuvälineet

Valintatyössä tärkeässä roolissa ovat erilaiset valinnan apuvälineet (selection tools). Apuvälineillä strukturoidaan, organisoidaan ja pyritään hallitsemaan tietoa ja sen tuotannon valtavaa kasvua. Käytännössä valinnan apuvälineet ovat julkaistua aineistoa koskevia tiedonlähteitä, kuten kustantajien luetteloita ja mainoksia, kirja-arvosteluja, bibliografioita, hankintaehdotuksia ym. (Wilén 1993, 53–54.) Käytetyt valinnan apuvälineet vaihtelevat osittain kirjastotyyppin mukaan: tieteellisten ja erikoiskirjastojen kokoelmat poikkeavat yleisistä kirjastoista, ja näin ollen myös aineiston valinnassa käytettävät apuvälineet ovat erilaisia. Reed-Scott on esittänyt neljä yleistä kriteeriä apuvälineiden hyödyllisyyden arvioimiseksi:

1. Helppokäyttöisyys

- apuvälineen sisältämä tieto tulee olla esitetty ja luokiteltu helposti löydettävässä muodossa

2. Selektiivisyys

- apuvälineen tulee poimia tiedon tulvasta halutulla tarkkuustasolla tietynlaiset, ko. kirjastolle tärkeät nimekkeet ja sulkea muut pois

3. Laatu

- tarjottujen tietojen tulee olla luotettavia ja ennen kaikkea ajantasaisia

4. Saavutetut aika- ja kustannussäästöt

- apuvälineen tarkoitus on valtavaa tiedon tarjontaa seulomalla nopeuttaa ja laajentaa valintaprosessia ja näin auttaa säästämään aikaa ja kustannuksia. (Reed-Scott 1991; tässä Wilen 1993, s. 54.)

Kirjastoalan yleisessä keskustelussa nousee säännöllisesti esiin käytettävissä olevien apuvälineiden puutteellisuus: ”Siitähän on valittava, mitä julkaistaan”, kirjoittaa Pirjo Kalleinen kunnankirjaston kirjalinnan päämääriä käsitelleessä artikkelissaan (1983). Julkaistuksi taas Kalleisen mukaan mielletään usein se, mistä suoraan kirjastoille lähetetään tieto eli yleensä suurten kustantajien mainoslehtisten tunnetuksi tekemät uudet julkaisut. Pienten paikkojen kirjakaupat toimivat lähes aina ilman näytevarastoa, jolloin niillä ei ole mahdollisuutta toimittaa näytelähetyksiä. Tämän vuoksi kirjastot joutuvat Kalleisen mielestä usein ostamaan ”sian säkissä”, kirjan pelkän nimen ja kustantajien mainoslauseiden perusteella. (Kalleinen 1983, s. 60.) Nykyään yhä harvempi kirjasto vastaanottaa näytelähetyksiä, koska suoraan kustantajien ennakkolistojen perusteella tapahtuva valinta tulee huomattavasti näytelähetyksiä edullisemmaksi. Samoin ennen yleisiä kirjanvalintakokouksia on resurssien vähenemisen takia yhä harvemmalla kirjastolla mahdollisuus järjestää.

2.3.4. Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuki

Kirjastoilla on 1980-luvulta lähtien ollut mahdollisuus hankkia vähälevikkistä laatukirjallisuutta erityisellä sille tarkoitettulla valtionavulla. Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuki on ennen kaikkea kirjallisuuden, ei kirjastojen tukimuoto, vaikka toki kirjastotkin siitä hyötyvät. Huolimatta

siitä, että järjestelmää pidetään hyvänä ja tarpeellisena, herättää sen toiminta jatkuvasti keskustelua. Tukea saavien kirjojen lista ei aina tyydytä kaikkia kustantajia tai kirjastoja. (Jokinen 2004.) Vuonna 2004 kirjastojen oli mahdollista valita ostotukikirjansa listalta, joka sisälsi 818 edellisen vuoden nimikettä. Listalla oli vähälevikkisiä kirjoja sekä isoilta että pieniltä kustantajilta. Puolet listan kirjoista oli kaunokirjallisuutta ja loput tietokirjallisuutta sekä selko- ja isotekstistä kirjallisuutta. Kirjastot hankkivat listalta enimmäkseen lasten- ja nuortenkirjoja sekä tietokirjallisuutta. Etenkin pienille kirjastoille tuella on suuri merkitys. Kirjastoista kerrotaan, että tuella hankitaan vähemmän myytyjä ja kysytyjä teoksia, joita muuten ei olisi mahdollista hankkia. Myös kysytyistä kirjoista ostetaan kaksoiskappaleita, jos niitä on listalla tarjolla. Kirjastoissa kuitenkin toivotaan lisää vapautta: tuesta voisi esimerkiksi puolet olla listalta valittavaa ja puolet vapaasti käytettävää. (Jokinen 2004.)

Tietokirjallisuuden osalta listan laatii tiedonjulkistamisen neuvottelukunta. Kaunokirjallisuuden ostotukilistan kokoaa valtion kirjallisuustoimikunta. Kirjallisuustoimikunnan puheenjohtaja Jukka Parkkinen kertoo runouden, lastenkirjallisuuden sekä klassikkojen painottuvan listalla. Kirjallisuustoimikunta pyrkii Parkkisen mukaan haravoimaan kirjallisuuden tarkasti. Pienet kustantamot ottavat kuulemma usein suoraan yhteyttä kirjallisuustoimikuntaan ja lähettävät omia julkaisulistojaan tai näytekappaleitaan. Taloudellisesti ostotuki ei ole kustantajille kovin huomattava, koska myynti on hyvin hajaantunutta ja harva ostotukikirja ylittää yli sadan kappaleen tilauslukuihin. Pienkustantajalle jo 30–40 kappaleenkin lisämyynti voi kuitenkin olla merkittävää. (Jokinen 2004.)

2.3.5. Pienkustantajat osana tiedon ja kulttuurin kokonaiskuvaa

1990-luvulla kirjastoissa tehtyjen hankintamäärärahojen leikkausten seurauksena kirjastojen hankkimien nimekkeiden määrä laski neljänneksellä. Pahiten hankintamäärärahojen leikkaukset ovat kohdistuneet korkeatasoisen, kulttuurisesti vaihtoehtoisen ja taiteellisesti edistyksellisen aineiston hankintaan. Tästä ovat Mäkisen mukaan kärsineet erityisesti ”pienet laatukustantajat”. (Mäkinen 2003, s.196.) Kirjojen hankintaan käytettävissä olevaa rahamäärää ovat pienentäneet myös uudet aineistomuodot, kuten dvd:t ja cd-romit sekä tietotekniikan huima kehitysvauhti, jonka perässä pysyminen vaatii kirjastoilta säännöllisesti suuria investointeja laitehankintojen muodossa.

Aiemmin esille tullut tiedon- ja kulttuuritarjonnan monipuolisuuden turvaaminen määritellään yhdeksi kirjaston tärkeimmäksi tehtäväksi myös erilaisissa poliittisissa ohjelmissa ja strategioissa.

Mm. Kirjastopoliittisessa ohjelmassa 2001–2004 sanotaan: ”Tiedon saatavuutta takaa tärkeältä osaltaan jokaisen ulottuvilla oleva kirjasto, jossa on kokonaiskuva saatavilla olevasta tiedosta, tiedonlähteistä, tiedonvälitysjärjestelmistä ja tietopalveluista.” Ohjelmassa esitetään myös, että kirjastoissa tulisi olla tiedon saatavuuden suhteen sisällöllinen kate: kirjastoissa tulisi olla olemassa tieto siitä, mitä on olemassa. Tällaista kokonaiskuvaa ja katetta tuntuisi olevan mahdotonta saavuttaa pelkästään asiakkaiden kysyntään vastaamalla. Kokonaiskuvan saavuttaminen edellyttää myös koko kustannuskentän tuntemusta. Pienkustantajat ovat osa kokonaiskuvaa.

Nancy Kranich on huolestunut kokoelmien homogenisoitumisesta. Hän pelkää, että kirjastojen kokoelmat alkavat näyttää yhä enemmän samankaltaisilta, ja vaihtoehtoisten äänien, mielipiteiden ja ajatusten esille pääsy käy aina vain vaikeammaksi. Tämän estämiseksi ja tasapainoisen kokoelman takaamiseksi Kranich esittää listan (tai suoranaisen julistuksen) toimenpiteistä, joilla kirjastonhoitajat voivat edistää pienkustantamoiden teosten leviämistä kirjastoihin. (Kranich 2000, s. 87–89.)

Kranichin mukaan kirjastonhoitajien tulisi oppia enemmän medialukutaitoisiksi. Pienkustantajien julkaisujen hankintaan ja luettelointiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Tilauskäytäntöjä pitäisi vakiinnuttaa ja vaatia kirjavälittäjiä ottamaan enemmän pienkustantamojen julkaisuja kokoelmiinsa. Kirjastot voisivat myös ryhtyä ostamaan kirjoja suoraan pienkustantamoilta, koska se on niiden suosima myyntitapa ja ne voisivat näin mahdollisesti myöntää kirjastoille suoraostoista suurempia alennuksia. (Kranich 2000, s. 87–89.)

Kirjastoalan yhdistysten tulisi Kranichin mukaan tukea ja edistää pienkustantajien asiaa. Kaiken kaikkiaan kirjastot voisivat Kranichin mielestä ”adoptoida” pienkustantajat, koska kirjastojen ostot ovat monille pienkustantajille elintärkeitä. Esimerkiksi pienkustantamoiden julkaisemaa käänös-kirjallisuutta ja novelleja ostavat Yhdysvalloissa lähes yksinomaan kirjastot. Kranichin kannustaa laatimaan oppaita siitä, miten kirjastojen kanssa toimitaan. Myös kirjastonhoitajat tarvitsisivat oppaita pienkustantajista ja heidän toiminnastaan. Eli kaikkennäköistä tiedotustoimintaa tulisi lisätä. (Kranich 2000, s. 87–89.) Kranichin sinänsä hyviltä kuulostavat toimenpide-ehdotukset edellyttäisivät kirjastoilta tahtoa edistää pienkustantajien asemaa sekä uskoa siihen, että pienkustantajien julkaisemien kirjojen on tärkeää löytää tiensä myös kirjastojen kokoelmiin.

2.4. Aiempia aihepiiriin liittyviä tutkimuksia

2.4.1. Kustantajan merkitys lasten- ja nuortenkirjallisuuden valinnassa

Sanna Turunen on omassa pro gradu-työssään (2001) tutkinut eri osatekijöiden vaikutuksia kirjavalintaa tekevien henkilöiden päätöksiin yleisten kirjastojen lasten- ja nuortenosastoille hankittavan kirjallisuuden osalta. Turunen tutki työssään neljää kirjastoa eri puolilta Suomea osallistuvan harrastuksen ja teemahaastattelujen avulla. Turusen tutkimuksen mukaan kirjastonhoitajien kirjavalintoihin vaikuttivat eniten:

- 1) työkokemuksen myötä syntynyt kirjallisuuden tuntemus ja asiakaskunnan tiedostetut tarpeet
- 2) kustantamoiden tunnettavuus ja sen myötä turvallisiksi koetut valinnat
- 3) lainaus- ja kysyntätilastot; valintojen mukauttaminen kysyntään

Vähiten vaikutusta taas oli seuraavilla:

- 1) kirjastojen kirjatut hankintaohjeet
- 2) muiden tiedonlähteiden tarjoama informaatio valittavana olevasta kirjallisuudesta
- 3) sivistävyyteen sekä kasvattavuuteen pohjautuvat periaatteet

(Turunen 2001, s. 54.)

Turusen tutkimuksessa siis ilmeni, että kirjastonhoitajan ennakkokäsityksillä kustantajasta ja kustantamon yleisellä maineella oli suuri merkitys kirjavalinnassa. Kustantamoiden, joita pidettiin aatteellisina tai epätasaisina materiaalia julkaisevina, tuotannosta suurin osa jätettiin valitsematta. Isojen, tunnettujen kustantajien kirjoja voitiin kokoelmiin taas ottaa pelkästään niihin liittyvien ennakkoletusten perusteella. Turusen mukaan pienet kustantamot jäävät usein isojen jalkoihin, koska suuri ja tunnettu kustantamo saa niiden tuotteiden valitsemisen tuntumaan turvalliselta, vaikka valittua kirjallisuutta ei lainkaan tunnettaisikaan. (Turunen 2001, s. 40–41.)

2.4.2. Vähälevikkisen kirjallisuuden valinta Tampereen kaupunginkirjastossa 1970-luvulla

Kai Ekholm on vuonna 1977 valmistuneessa työssään selvittänyt vähälevikkisen kirjallisuuden valintaa ja lainausta Tampereen kaupunginkirjastossa. Yhdeksi keskeiseksi vähälevikkisen kirjallisuuden ongelmaksi myös Ekholm nimeää tavoitettavuuden ongelman, mikä hänen mukaansa on sama

kaiken kulttuurisen periferian kohdalla. Tiedotuksen ongelma ei kuitenkaan tule Ekholmin tutkimuksessa kovinkaan voimakkaasti esiin, koska Tampereen kaupunginkirjastolla suurena kirjastona on resursseja ja valinnan apuvälineitä käytössään huomattavasti pienempiä kunnankirjastoja enemmän. Tilanne aineistomäärärahojen suhteen oli myös 1970-luvulla nykyisestä poikkeava. (Ekholm 1977, Tiivistelmä s. I-III.)

Ekholmin mukaan Tampereen kaupunginkirjaston kansallissivistykselliset tavoitteet olivat mukautuneet kirjamarkkinoihin ja pienimmät hankintamäärät osuivat näin ollen omakustanteiden, pienkustantajien julkaisujen sekä suurkustantajien osalta runoteosten kohdalle. (Ekholm 1977, Tiivistelmä s. I).

Ekholmin tutkimuksessa Tampereen kaupunginkirjaston kirjavalinnan tärkeimmiksi apuneuvoiksi osoittautuivat sanoma- ja aikakauslehtien arvostelut, kirjakauppojen näytevarasto, kirjahankintaehdotukset, Bibliotekstjänstin (nykyinen BTJ-kirjastopalvelu) luettelot sekä Kirjavälitys oy:n Välitysuutiset. (Ekholm 1977, Tiivistelmä s. III).

Ekholm pohti työssään myös kiinnostavasti vähälevikkisen kirjallisuuden ominaisuuksia ja tarkoituksia. Hän esittää, että vähälevikkinen kirjallisuus olisi mahdollista nähdä osana ns. objektiivisen lukemistarpeen materiaalia ja tärkeänä yhteiskuntakritiikin väylänä, jonka saaminen kaikkien kansalaisten saataville olisi sivistyspäämäärien ja arvopluralismin kannalta välttämätöntä. Näin nähtynä tällainen aineisto olisi mahdollista rinnastaa esim. valtion ja kunnan virallisjulkaisujen hankintaan ja sille voitaisiin määrätä tietty hankintamäärä. (Ekholm 1977, Tiivistelmä s. I-III.)

Tästä seuraisi tietenkin merkittäviä määrittelyongelmia: eri tahot eivät todennäköisesti pääsisi yksimielisyyteen siitä, mikä olisi tällaista kirjallisuutta, jonka saatavilla olo olisi välttämätöntä. Vähälevikkinen kirjallisuus ei myöskään varmasti ole nykyään ainakaan samassa määrin arvolatautunutta ja yhteiskuntakriittistä kuin 1970-luvulla.

2.4.3. Arvostelujen, kustantajien ja kirjakauppiaiden vaikutukset pienkustantajien kirjojen valintaan

Judith Serebnick on tutkinut (1992, s. 259–291), millaisia vaikutuksia kirja-arvosteluilla, kustantajilla ja myyjillä on siihen, missä määrin kirjastojen kokoelmissa on pienten kustantajien kirjoja ja kuinka paljon ja miten niitä valitaan kokoelmiin. Serebnick aloitti tutkimusaineiston keräämisen valitsemalla sattumanvaraisen näytteen pienkustantamojen julkaisemista nimekkeistä., jonka jälkeen hän etsi kirjallisuusalan lehdistä kyseisiä nimikkeitä koskevia arvioita ja selvitti OCLC:n (Online Computer Library Center) tietokannasta, kuinka paljon kirjastoissa oli valittuja nimikkeitä. Loppuosa tutkimuksen tutkimusaineistosta hankittiin OCLC:n jäsenkirjastoille ja kirjastojen hankinnoissaan suosiville kirjakaupoille lähetetyillä lomakekyselyillä.

Yksi Serebnickin tärkeimmistä tutkimuskysymyksistä oli, onko kirjasta tehtyjen arvostelujen määrällä ja sillä, paljonko kirjaa hankitaan kirjastoihin, yhteyttä. Kirjastoille tehdyn lomakekyselyn perusteella selvisi, että kaikentyypisissä kirjastoissa kirjastonhoitajat kokivat kirja-arvosteluilla olevan suuren merkityksen kirjavalinnassa. Kustantajien katalogit, asiakkaiden hankintapyynnöt sekä kirjakauppiaiden tiedotteet olivat myös paljon käytettyjä apuvälineitä vähälevikkisen kirjallisuuden valinnassa. Tutkimuksen mukaan kirjastonhoitajien valintaprosessi ei pienten kustantajien kirjojen kohdalla poikkea suurten kustantajien kirjojen valinnasta vaan samoja valinnan apuneuvoja käytetään molempien kohdalla. Useimmat kirjastonhoitajat kuitenkin tiedostivat syitä, miksi nimenomaan pienten kustantamoiden kirjat olivat tärkeitä hankkia asiakkaille. (Serebnick 1992, s. 288–289.)

Tutkimuksessa selvisi, että kirja-arvostelut ovat tärkein vaikuttava tekijä siihen, mitä kirjoja kirjastoissa on ja myös toisaalta siihen, mitä kirjoja oli kirjakaupoissa saatavilla. Eri lehdissä ilmestyneillä arvosteluilla havaittiin olevan erisuuruinen vaikutus pienkustantamoiden kirjojen valintaan. Tutkimuksessa löydettiin muutamia tiettyjä lehtiä, joilla oli tuolloin Amerikassa merkittävä vaikutus kirjavalintoihin. (Serebnick 1992, s. 290.)

Tutkimuksen mukaan myös kirjakauppiaille on merkittävä rooli siinä, mitä kirjoja kirjastoissa on saatavilla. Pienillä kustantajilla todettiin olevan vaikeuksia saada nimekkeitään kirjakauppojen valikoimiin. Pienkustantamojen kirjoja myös pidettiin kaupoissa pienempiä määriä ja lyhyempiä aikoja. Joissakin tapauksissa pienkustantamoilta perittiin suuria kustantajia korkeampia maksuja siitä, että

niiden nimikkeitä otettiin kirjakaupan myyntivalikoimaan. Serebnick esittääkin, että kirjastojen tulisi aktiivisesti vaatia kirjakauppiailta pienkustantajien nimikkeitä. (Serebnick 1992, s. 290–291; vrt. Kranich 2000, s. 85–90.)

Myös Serebnickin tutkimus vahvisti, että yksittäisen kustantamon maineella on todennäköisesti vaikutusta kirjavalintaan. Serebnick kuitenkin toteaa, että on olemassa sellaisia erityistä kiinnostavuutta omaavia aihealueita, jota käsittelevät kirjat ostetaan huolimatta esim. arvostelujen puutteesta tai vaikeasta tavoitettavuudesta. (Serebnick 1992, s. 291.) Valitettavasti Serebnick ei mainitse, mitkä aihealueet tällaisia ovat.

Juris Dilevko ja Alison Hayman ovat omassa tutkimuksessaan (2000) tutkineet suurkustantajien ja pienkustantajien kaunokirjallisuusjulkaisujen määrällistä suhdetta USA: n yleisten kirjastojen kokoelmissa. Heidän tarkoituksenaan oli selvittää missä määrin suuryritysten kaupallinen kontrolli (corporate control) vaikuttaa kirjastojen kokoelmatyöhön.

Dilevko ja Hayman toteuttivat tutkimuksensa valitsemalla kahdesta kirjastonhoitajien eniten kirjalinnan apuna käyttämästä ja eniten kirja-arvosteluja sisältävistä lehdistä (Library Journal ja New York Times Sunday Book Review) satunnaisotannalla joukon numeroita, joiden myönteiset kirja-arvostelut he jakoivat kirjan kustantajan mukaan suurkustantajia koskeviin ja pienkustantajia koskeviin. Suurkustantajiin (corporate publishers) tutkimuksessa luettiin kuuluvaksi seitsemän suurta kustantajaa, loput kustantajat luokiteltiin pienkustantajiksi (independent publishers). Aikaväli, jolta arvosteluja kerättiin, oli neljä vuotta. Yhteensä arvosteluista n. 36 % osoittautui käsittelevän pienkustantajien julkaisuja. Tämän jälkeen arvosteltujen kirjojen listaa verrattiin 5503 yleisen kirjaston kokoelmarekisterien tietoihin kirjojen ISBN-numeroiden avulla. Tutkimuksessa selvisi, että kirjastot seuraavat pienkustantajien julkaiseman kaunokirjallisuuden valinnassa pitkälti em. valinnan apuvälineinä toimivien lehtien valintoja: kirjastojen pienkustantajien kirjojen määrän prosenttiosuus oli lähes sama kuin arvostelujen. (Dilevko & Hayman 2000, s. 41–44.)

Dilevko ja Hayman löysivät tutkimuksessaan eroja eri osavaltioiden kirjastojen hankinnoissa. Yhtenä alueellisten erojen mahdollisena syynä he pitivät sitä, että joidenkin osavaltioiden kirjastoissa voi olla erityisiä menettelyperiaatteita, joiden nimenomaisena tarkoituksena on pienkustantajien kirjojen määrän lisäys kirjastojen kokoelmissa. Toinen mahdollinen syy on pienkustantajien maantieteellisessä sijoittumisessa: niiden osavaltioiden kirjastot, joiden alueella sijaitsee määrällisesti enemmän pienkustantajia, hankkivat myös enemmän näiden julkaisuja eli kirjastot suosivat oman alueensa

kustantajia. Sen sijaan tutkimuksessa ei löydetty korrelaatiota kirjastojen hankintamäärärahojen asukaslukuun suhteutetun määrän ja pienkustantajien julkaisujen hankintamäärän välillä. (Dilevko & Hayman 2000, s. 45–48.)

2.5. Yhteenvetoa

Suomen kirjamarckkinoita hallitsee muutama suuri kustantamo. Joitakin nimekkaita, enintään muutamia kymmeniä, vuodessa julkaisevia kustantajia on kuitenkin syntynyt viime vuosina yhä enemmän. Useimmat näistä kustantajista ovat erikoistuneet johonkin tiettyyn aihealueeseen tai kohde-ryhmään. Muutamasta kustantajasta voidaan näiden kustannusohjelman laaja-alueisuuden perusteella käyttää nimitystä pieni yleiskustantamo.

Yhtenä merkittävänä syynä kustantajien määrän kasvuun on ollut teknologinen kehitys. Toimintojen digitalisoituminen on helpottanut kustannusprosessia ja vähentänyt tuotantokustannuksia. Suurten kustantajien julkaisutuotantoon on myös jäänyt aukkoja, joita uudet pienkustantamot ovat pyrkineet täyttämään.

Pienkustantajien toiminnalle yhden suurimman esteen muodostaa julkaisujen markkinoinnin ja välityksen ongelmallisuus. Pienkustantajien ei useinkaan ole taloudellisesti mahdollista mainostaa tuotantoaan valtakunnallisissa medioissa. Toisaalta pienkustantajien toimintakulttuuri ei tällaisia markkinointimuotoja suosikaan vaan erilaiset informaaliset kanavat koetaan tärkeiksi. Pienkustantajat ovat kuitenkin julkaisujensa myynnissä pitkälti sidoksissa kirjakauppoihin ja Kirjavälitykseen.

Pienkustantajat liittyvät osaltaan myös keskusteluun kirjaston tehtävistä toisaalta tiedon- ja kulttuurin monipuolisuuden tarjoajana ja toisaalta asiakkaiden kysynnän tyydyttäjänä. Tyypillistä kirjastojen ja pienkustantajien suhteelle näyttäisi olevan molemminpuolinen tiedonpuute. Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotukilistat muodostavat yhden väylän, jota kautta pienkustantajien on mahdollista saada kirjojaan kirjastoihin.

Aiemmissä tutkimuksissa on selvinnyt, että kustantajalla ja etenkin sen maineella on vaikutusta kirjastojen kirjavalintoihin. Muita löydettyjä vaikuttavia tekijöitä ovat mm. kirjamarckkinat yleensä, kirja-arvostelut sekä kirjakauppiat. Myös alueellisia eroja kirjastojen välillä on löydetty.

3. EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

3.1. Tutkimusongelma

Edellisessä luvussa pyrin valoittamaan eri puolilta erilaisia lähteitä käyttämällä tutkimukseni aihepiiriä yleisten kirjastojen aineistonvalinta ja pienkustantajat. Tuo katsaus on samalla tutkimukseni teoreettinen perusta. Systemaattista tutkimusta, joka yhdistäisi nämä kaksi toimijaa, yleiset kirjastot ja pienkustantajat, ei ole Suomessa aiemmin ilmestynyt. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää asiaa kirjastojen näkökulmasta. Tutkimusongelma voidaan muotoilla seuraavasti: **Millainen asema ja rooli pienkustantajien julkaisemilla kirjoilla on tällä hetkellä yleisten kirjastojen kokoelmissa ja aineistonvalinnassa?** Tutkimusongelman olen purkanut neljäksi tutkimuskysymykseksi. Tutkimuskysymykset tarkentavat tutkimusongelmaa ja helpottavat tutkimusaineistojen analysointia. Tutkimuskysymykset ovat:

- 1) Miten laajasti pienkustantamoiden kirjat ovat edustettuina yleisten kirjastojen kokoelmissa?
- 2) Mistä kanavista ja kuinka paljon yleiset kirjastot saavat tietoa pienkustantamoiden julkaisuista?
- 3) Mitkä seikat vaikuttavat pienkustantamoiden kirjojen valitsemiseen/valitsematta jättämiseen?
- 4) Miten kirjastoissa yleisesti suhtaudutaan pienkustantajiin? Mikä rooli/tehtävä pienkustantajien teoksilla nähdään olevan?

Koska pienkustantajien kirjojen valintaa ei voi erottaa itsenäiseksi kokoelmatyön eikä valintaprosessin osa-alueeksi, on tutkimuksessa selvitetty ja tuloksissa kuvattu (luku 4.2.) myös aineistonvalintatyön yleisiä käytäntöjä ja osatekijöitä kirjastoissa.

3.2. Tutkimusaineistot ja aineistojen keruu

3.2.1. Aineisto 1: Lomakekysely

Tutkimuksen pääaineisto kerättiin lomakekyselyn avulla. Kyselytutkimuksesta käytetään myös nimitystä survey. Kyselytutkimuksessa aineisto kerätään standardoidusti, eli asioita kysytään kaikilta vastaajilta täsmälleen samalla tavalla. Surveyn kohdehenkilöt muodostavat otoksen tai näytteen tietystä perusjoukosta. Surveyn avulla kerätty aineisto käsitellään yleensä kvantitatiivisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, s. 180–181.)

Kyselyn kysymyksiä kutsutaan muuttujiksi. Kyselyn vastaajilta saadut vastauksen ovat muuttujien arvoja. Kyselyn avulla on mahdollista kysyä ja saada erityyppistä tietoa. Muuttujat voidaan jakaa niiden tuottaman tiedon tyyppin perusteella seuraavasti:

- ominaisuudet: esim. kirjaston koko ja sijainti
- käyttäytyminen: mitä? koska? kuinka usein?
- mielipiteet, uskomukset ja mieltymykset sekä asenteet: vastaajien näkemykset asioista (Aldridge & Levine 2001, s.5.)

Surveyn suurin etu on, että sen avulla on mahdollista kerätä laaja aineisto. Tutkimukseen on mahdollista saada mukaan paljon henkilöitä, joilta voidaan kysyä monia asioita. Kyselyn avulla kerättävän tiedon käsittelyyn on olemassa valmiiksi kehitetyt tilastolliset analyysitavat ja raportointimuodot. Yhtenä kyselytutkimuksen heikkoutena pidetään sitä, että ei ole mahdollista varmistua siitä, miten huolellisesti ja rehellisesti vastaajat ovat vastanneet tai miten hyvin vastaaja ylipäättänsä tuntee kyselyn aihepiiriä. Myöskään vastausvaihtoehtojen väärinymmärryksiä ja onnistuneisuutta ei pystytä kontrolloimaan. Ehkä suurin kyselytutkimuksen ongelma on vähäinen vastaamattomuus eli kato. Kato muodostui melko suureksi myös omassa tutkimuksessani (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, s. 182.)

Kyselytutkimuksen tekemiseen päädyin, koska sen avulla oli periaatteessa mahdollista tavoittaa kaikki Manner-Suomen kirjastot ja saada näin kuvaa siitä, miten asiat ovat eri kirjastoissa eri puolilla maata. Koska pienkustantajiin ja yleisiin kirjastoihin liittyvää tutkimusta ei ole Suomessa juurikaan tehty, tuntui tällainen yleisempi asian kartoitus asianmukaisimmalta.

Kyselyn toteutin elektronisena kyselynä sähköpostitse ja internetin välityksellä. Elektroninen kysely on postikyselyn yksi variaatio. Elektronisesti toteutettavaan kyselyyn liittyy joitakin omia huomiota otettavia seikkoja. Vilka (2005, s. 74) mainitsee tällaisina seikkoina mm. sen, että on varmistettava etukäteen, että tutkimukseen osallistuvilla on mahdollisuus sähköpostin ja internetin käyttöön ja heidän tietotekniset resurssit ja taidot yleensäkin ovat yhtäläiset. Parhaiten sähköpostikysely tai internetkysely hänen mukaansa toimii, kun perusjoukko muodostuu yritysten tai organisaation toimijoista ja näin ollen voidaan helposti varmistaa, että kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet teknisesti vastata kyselyyn. Kaikissa kuntien pääkirjastoissa on nykyisin käytettävissä internetyhteys ja niiden henkilökunta on tavoitettavissa sähköpostin välityksellä. Myös kirjastoväen tietoteknisten taitojen voidaan katsoa olevan riittävät elektroniseen kyselyyn vastaamiseen.

Toinen sähköposti- ja internetkyselyyn liittyvä mahdollinen ongelma on tutkimuseettinen: vastaajan anonymiteetin turvaaminen voi olla vaikeaa, koska usein jo sähköpostiosoite paljastaa vastaajan. Internetiin liitetyn koneen voi paikallistaa myös sen IP-numeron perusteella. (Vilka 2005, s. 74.) Vastaajan anonymiteetin säilyminen ei ole ongelma oman tutkimukseni kohdalla. Vastaukset annettiin verkkosivulla olevan sähköisen lomakkeen kautta. Lomakkeella ei kysytty vastaajan henkilötietoja eikä vastauksiin tullut näkyviin käytetyn koneen tunnistetietoja.

Sähköisen kyselyn suurin etu on sen nopeus ja edullisuus. Saatu data on myös valmiiksi elektronisessa muodossa. Lomake voidaan myös ohjelmoida siten, että vastaajat vastaavat kaikkiin kysymyksiin ja halutussa järjestyksessä. Ohjelmoinnin avulla voidaan estää myös väärät vastaustavat. (Aldridge & Levine 2001, s. 56.) Lomakkeen ohjelmoinnin avulla saavutettavissa olevat hyödyt eivät omassa tutkimuksessani varsinaisesti kuitenkaan tulleet esille, koska vastasin myös lomakkeen teknisestä toteutuksesta yksin ja ohjelmointitaitoni ovat puutteelliset.

Suomessa on tällä hetkellä (2006) 431 kuntaa, joista Manner-Suomessa sijaitsee 415 ja Ahvenanmaalla 16 (Suomen Kuntaliitto 2006). Kaikissa Suomen kunnissa on kirjasto. Kirjastoyksiköiden määrä vaihtelee kunnan koon mukaan. Tutkimukseen otettiin mukaan kaikkien Manner-Suomen kuntien pääkirjastot. Ahvenanmaan kunnat jäivät tutkimuksen ulkopuolelle. Kunnat on jaettu kolmeen kokoryhmään: pienet kunnat (alle 8000 asukasta), keskikokoiset kunnat (8000–30000 asukasta) sekä suuret kunnat (yli 30000 asukasta). Kunnat on jaettu myös alueisiin lääneittäin: Etelä-Suomen lääni, Länsi Suomen lääni, Itä-Suomen lääni, Oulun lääni ja Lapin lääni.

Lähetin jokaisen kunnan pääkirjastoon sähköpostiviestin, joka sisälsi saatekirjeen (liite 1.) ja linkin varsinaiseen www-kyselyyn (liite 2.). Ennen kyselyn lähettämistä lomaketta testasi 4 aineistonvalintaan osallistuvaa työntekijää Pirkkalan pääkirjastosta. Saamani palautteen perusteella tein lomakkeeseen vielä joitakin muutoksia. Pääosin sähköpostiviesti lähetettiin kirjastonjohtajien sähköpostiosoitteisiin, joissakin tapauksissa kirjastojen yleisiin sähköpostiosoitteisiin. Isoimpien kuntien kohdalla viesti osoitettiin hankintaosastoille. Kysely toteutettiin marraskuussa 2006. Ensimmäisellä kyselykierroksella vastauksia tuli tasan sata kappaletta. Toisella kyselykierroksella kysely lähetettiin uudestaan niihin kirjastoihin, jotka eivät vastanneet ensimmäisellä kerralla. Toisen kierroksen jälkeen vastauksia oli kasassa yhteensä 162 ja lopulliseksi vastausprosentiksi tuli 39. Vastausprosenttia ja aineiston edustavuutta käsitellään enemmän luvussa 4.1.

Lomakkeen kaksi kysymystä (17a ja 17b) koskivat kymmenen tutkimukseen valitun pienkustantajan tunnettavuutta. Samojen kustantajien julkaisutietoja vertailtiin kirjastojen kokoelmiin tutkimusaineiston toisessa osassa. Kustantajat olen pyrkinyt valitsemaan siten, että otos olisi mahdollisimman edustava. Tilastotieteen termein ilmaistuna kyseessä on lähinnä kiintiöpoiminta, joka kuuluu harkintaan perustuviin otantamenetelmiin. Kiintiöpoiminnassa tutkittavat valitaan etukäteen päätettyjen perusteiden mukaan. (Heikkilä 2004, s. 40.) Objektivisempia otantamenetelmiä ei tässä ollut mahdollista käyttää, koska ei ole olemassa minkäänlaista kattavaa luetteloa, johon olisi listattu kaikki Suomen pienkustantajat. Näin valittu tutkittava osajoukko voidaan nähdä myös näytteenä (Holopainen 2004, s. 15). Kustantajien valinnassa olen käyttänyt seuraavia perusteita:

- kustantajat edustavat eri aihealueita: sarjakuva, lastenkirjallisuus, kaunokirjallisuus (fiktio ja runous), tiettyyn tai tiettyihin aloihin liittyvä tietokirjallisuus sekä pienet yleiskustantajat.
- kustantajien kotipaikat vaihtelevat
- kustantajat vaihtelevat julkaisumääriltään (pienin 2 nimekettä, suurin 24)
- kustantajan julkaisut ovat selkeästi yleisen kirjaston kokoelmiin sopivaa materiaalia, ei esim. erikoisalojen oppikirjoja (arvioinnin olen tehnyt oman työkokemukseni perusteella)
- kustantaja pyrkii tarjoamaan julkaisujaan yleisillä kirjamarkkinoilla
- kustantajalla on ollut julkaisutoimintaa vuonna 2005 ja toiminta jatkuu edelleen
- kustantaja on tavoitettavissa internetin kautta
- kustantajan kuuluminen/kuulumattomuus Suomen Kustannusyhdistys ry:een (SKY) ja/tai Suomen Pienkustantajat ry:een (SPK).

Tutkimuksessa mukana olevat kustantajat ovat seuraavat:

Asemakustannus julkaisee uutta, lähinnä kotimaista sarjakuvaa. Kotipaikka Oulu. Julkaissut vuonna 2005 5 nimekettä.

Avain on pieni yleiskustantamo, jonka julkaisuohjelmaan sisältyy sekä käännettyä että kotimaista proosaa ja tietokirjallisuutta. Kotipaikka Helsinki. Kuuluu Suomen Kustannusyhdistys ry:hyn. Julkaissut vuonna 2005 9 nimekettä.

Kustannus HD on pieni yleiskustantamo, joka kustantaa pääasiassa kotimaista kauno- ja tietokirjallisuutta. Kotipaikka Loimaa. Kuuluu Suomen Pienkustantajat ry:hyn. Julkaissut vuonna 2005 10 nimekettä.

Kustannus oy Pieni Karhu julkaisee lasten ja nuorten kirjoja. Kotipaikka Kärkölä. Kuuluu Suomen Kustannusyhdistys ry:hyn. Julkaissut vuonna 2005 5 nimekettä.

Kustannus-Puntsi on erikoistunut Lappia, saamelaisia ja pohjoisia kysymyksiä käsitteleviin teoksiin. Kotipaikka Inari. Julkaissut vuonna 2005 4 nimekettä.

Myllylahti oy:n päätuote on kotimainen kaunokirjallisuus. Julkaisee myös vaihtelevassa määrin tietokirjoja ja nuorten kirjoja. Kotipaikka Suomussalmi. Kuuluu Suomen Kustannusyhdistys ry:hyn. Julkaissut vuonna 2005 24 nimekettä.

Robustos on julkaissut kotimaista runoutta ja sarjakuvaa. Kotipaikka Karkkila. Julkaissut vuonna 2005 2 nimekettä.

Savukeidas on keskittynyt suomalaiseen runouteen. Julkaisee myös yhteiskunnallisia tietokirjoja. Kotipaikka Turku. Julkaissut vuonna 2005 5 nimekettä.

Tähtitieteellinen yhdistys Ursa ry on tähtiharrastajien yhdistys, jonka julkaisut käsittelevät tähtitiedettä, fysiikkaa, filosofiaa ym. Kotipaikka Helsinki. Kuuluu Suomen Kustannusyhdistys ry:hyn. Julkaissut vuonna 2005 8 nimekettä.

Vastapaino julkaisee yhteiskuntatieteellistä ja humanistista tietokirjallisuutta. Kotipaikka Tampere. Kuuluu Suomen Kustannusyhdistys ry:hyn. Julkaissut vuonna 2005 22 nimekettä.

Yhteensä kustantajat ovat julkaisseet vuonna 2005 94 nimekettä.

3.2.2. Aineisto 2: Pienkustantajien vuoden 2005 julkaisutietojen ja kirjastojen kokoelmien sekä Aleksiviitetietokannan viitteiden vertailu

Toinen aineisto muodostui vertailemalla pienkustantajien julkaisutietoja kirjastojen aineistotietokantoihin. Tutkimukseen mukaan otettujen pienkustantajien vuonna 2005 julkaisemien nimekkeiden määrää kirjastoissa selvitettiin tekemällä kirjastojen kokoelmatietokantoihin hakuja kustantajan nimen tai jos se oli mahdollista, kustantajan ISBN-tunnuksen avulla. Rajauksena hauissa käytettiin vuosilukua 2005. Saadun aineiston on tarkoitus tukea ja täydentää lomakekyselyn avulla saatua aineistoa. Sen avulla on tarkoitus selvittää, missä määrin pienkustantajien julkaisuja kirjastoista löytyy eli aineiston avulla on tarkoitus pyrkiä vastaamaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen (miten laajasti pienkustantamoiden kirjat ovat edustettuina yleisten kirjastojen kokoelmissa?).

Kustantajien ja kuntien määrän ja tutkimukseen valikoitumistavan vuoksi kyseessä on tältä osin otantatutkimus. Kokonaistutkimus olisi ollut käytännössä mahdotonta toteuttaa. Otantatutkimuksessa perusjoukkoa koskevat päätelmät tehdään jotakin otantamenetelmää käyttämällä saadun otoksen perusteella. Otos on edustava silloin, kun otos on kuin perusjoukko mutta pienoiskoossa. Tutkimuksen tulos on sitä tarkempi mitä edustavampi otos on. (Holopainen 2004, s.15.) Otoskoosta ja käytetyistä otantamenetelmistä johtuen aineisto ei ole tilastollisesti täysin edustava. Koska kyseessä kuitenkin on yleisluontoinen selvitys aiheesta, josta aiempia tutkimuksia ja tilastotietoja ei juuri ole olemassa, katson, että käyttämäni menetelmä on perusteltu ja saatu aineisto auttaa osaltaan luomaan kokonaisnäkemystä tutkimusaiheesta.

Ositetussa otannassa perusjoukko jaetaan ensin toisensa poissulkeviin osiin eli ositteisiin (Holopainen 2004, s.18). Edellisessä luvussa kuvatut kuntien koko- ja aluejaot muodostavat tällaiset ositteet. Systemaattista otantaa käyttäen olen valinnut 15 kuntaa [yksi kunta jokaisen läänin (5) kaikista koluokista (3)], joiden kirjastojen kokoelmatietokannat otettiin tarkasteluun. Systemaattisen otannan olen suorittanut siten, että jokaisesta ositteesta on otettu tutkimukseen aakkosjärjestyksessä keskimäinen kunta. Tutkimuksessa mukana olevat kunnat on lueteltu taulukossa 3. Lähes kaikkien

kuntien aineistotietokannat ovat nykyään tavoitettavissa internetin kautta, joten kokoelmatietojen saanti ei ollut ongelmallista.

Taulukko 3. Otoksessa mukana olevat kunnat kokoryhmittäin ja sijaintilääneittäin

	alle 8000 asukasta	8000–30000 asukasta	yli 30000 asukasta
Etelä-Suomi	Nummi-Pusula	Joutseno	Kotka
Itä-Suomi	Pertunmaa	Liperi	Kuopio
Lappi	Posio	Keminmaa	Rovaniemi
Länsi-Suomi	Marttila	Mustasaari	Rauma
Oulu	Pyhäjärvi	Nivala	Oulu

Kustantajien julkaisutiedot olen kerännyt yhden vuoden (2005) ajalta Suomen kansallisbibliografian Fennican internet-tietokannasta nimen sekä kustantajan ISBN-tunnuksen avulla. Pelkkä nimi ei kaikissa tapauksissa riittänyt, koska luettelointitiedoissa nimen kirjoitusmuoto saattaa vaihdella, esim. oy on nimessä mukana tai se on jätetty pois.

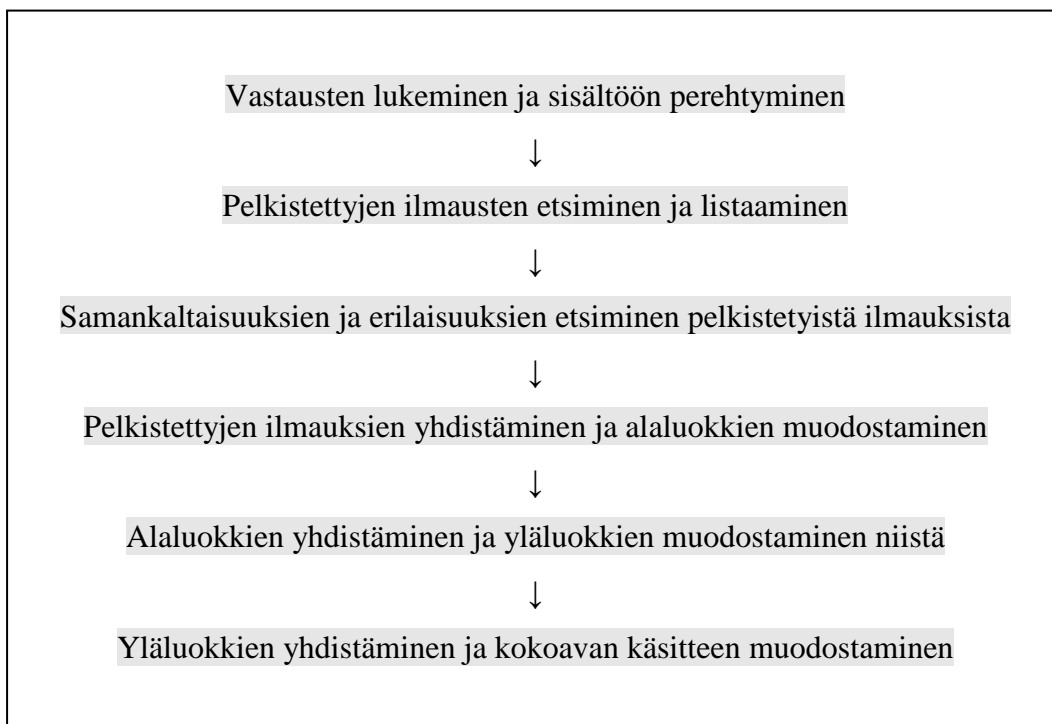
Selvitin myös kuinka monta Aleksis-artikkeliviitetietokantaan indeksoitua lehtiartikkelia mukana olevien pienkustantajien tutkimukseen valittuna ajanjaksona julkaisemista kirjoista tutkimuksen tekohetkellä (marraskuu 2006) löytyy. Mukaan tutkimukseen laskettiin kaikki artikkelit, joiden viitetiedoissa teoksen nimi esiintyi. Haku Aleksista suoritettiin teoksen nimellä ja tarvittaessa teoksen nimeen yhdistettiin tekijän nimi. Lista tutkimuksessa mukana olevien pienkustantajien vuonna 2005 julkaisemista nimekkeistä ja niitä käsitelleistä lehtiartikkeleista on liitteessä 3.

3.3. Aineistojen analyysi

Aineistojen analyysi toteutettiin pääosin kvantitatiivisin menetelmin. 2. aineiston kohdalla käytettiin lähinnä taulukointia. Lomakekyselyn osalta aineiston käsittelyssä ja tilastollisissa analyysissä käytettiin apuna SPSS-tilasto-ohjelmaa ja Excel-tilukkolaskentaohjelmaa. Aineistoa käsiteltiin analysoimalla suoria jakaumia ja ristiintaulukoimalla muuttujia. Joitakin muuttujia jouduttiin luokittelemaan uudelleen.

Kyselylomakkeeseen sisältyvät avoimet kysymykset tarjosivat mahdollisuuden myös laadullisten menetelmien soveltamiseen. Laadullisten menetelmien mukaan otto voi tuoda aineistosta esille uudenlaisia puolia ja täydentää kvantitatiivista analyysiä. Yksi mahdollisuus oli analysoida avoimet kysymykset sisällönanalyysin keinoin. Tuomen ja Sarajärven mukaan *sisällönanalyysillä* tarkoitetaan sellaista tutkimusmetodia, jossa aineistosta etsitään merkityssuhteita ja merkityskokonaisuuksia ja tulokset esitetään sanallisina tulkintoina. Jos taas tutkimuskohde jaetaan havaintoyksiköihin (esim. luokkiin), jotka yksilöidään numerojärjestykseen, on tutkimuksen kohteena heidän mukaansa tutkimusaineiston sisällölliset ominaisuudet tilastollisesti ilmaistavina, numeerisina tuloksina, ja kyseessä on näin ollen kvantitatiivinen menetelmä. Tällaisesta metodista Tuomi ja Sarajärvi käyttävät nimitystä *sisällön erittely*. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, s.107–108.) Käsiteltävän avoimen kysymyksen luonteesta riippuen olen käyttänyt joko aineistolähtöistä sisällönanalyysia tai pelkästään sisällön erittelyä.

Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkimusaineistosta pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus. Siinä tutkimuksen tarkoitus ja tehtävänasettelu määräävät valittavat analyysiyksiköt. Analyysiprosessissa loogisen päättelyn ja tulkinnan avulla hajotetaan aineisto aluksi osiin ja käsitteellistetään ja kootaan sitten uudestaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, s. 97, 110.) Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen voidaan kuvata kuviossa 1. esitetyllä tavalla.

Kuvio 1. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen (Tuomi ja Sarajärvi 2002, s. 111).

4. TULOKSET

4.1. Perustietoa kyselyn vastaajista ja arvio aineiston edustavuudesta

Sähköisesti internetin ja sähköpostin avulla toteutettuun lomakekyselyyn vastasi 415:stä manner-Suomen kunnan pääkirjastosta 162 kirjastoa. Kokonaisvastausprosentti oli 39. Vastausprosentti vastaa samankaltaisesti toteutettujen kyselyjen keskimääräisiä vastausprosentteja ja sitä voidaan pitää tyydyttävänä. Tilastollisesti täysin merkitseviä päätelmiä perusjoukosta ei aineistosta saadun vastausprosentin perusteella ole mahdollista tehdä.

Aineisto näyttää kuitenkin edustavan perusjoukkoa verrattain hyvin. Alla olevassa taulukossa (taulukko 4.) on eritelty vastaajien jakautumista sijaintiläänin ja kokoryhmän mukaan. Vaikka ristiintaulukoinnissa kaikkiin sekä sijaintiläänin että kokoluokan mukaan muodostettuihin luokkiin ei riitä tarpeeksi vastaajia, ovat erikokoiset kirjastot ja maantieteelliset sijaintialueet tyydyttävästi edustettuina ja tuloksia voitaneen pitää näin ollen ainakin suuntaa antavina. Eniten vastauksia tuli Etelä-Suomen läänin kirjastoista, 47 % kaikista alueen pääkirjastoista lähetti vastauksensa. Ehkä hieman yllättäen aktiivisimmin vastasivat isoimpien kuntien kirjastot. 31:stä yli 30 000 asukkaan kunnasta vastasi 17 eli yli puolet. Vähiten vastauksia tuli Itä-Suomen läänin kirjastoista: hieman yli neljännes alueen kirjastoista osallistui kyselyyn.

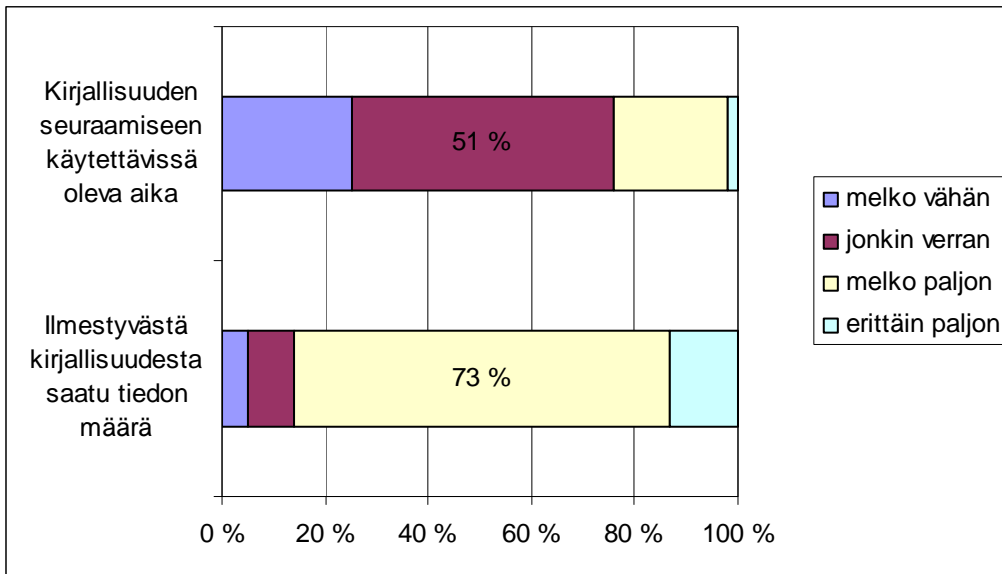
Taulukko 4. Kyselyn vastaajien jakautuminen (kpl) sijaintiläänin ja kokoryhmän mukaan. Suluissa ryhmän vastausprosentti (%).

	Kunnan koko			Yhteensä
	alle 8000 asukasta	8000-30000 asukasta	yli 30000 asukasta	
Sijaintilääni				
Lapin lääni	5	3	0	8 (36)
Oulun lääni	9	5	0	14 (28)
Länsi-Suomen lääni	55	23	6	84 (42)
Itä-Suomen lääni	9	5	2	16 (27)
Etelä-Suomen lääni	22	9	9	40 (47)
Yhteensä	100 (36)	45 (42)	17 (55)	162 (39)

4.2. Aineistonvalintatyön käytäntöjä ja osatekijöitä kirjastoissa

Kyselyn vastaajat saivat kuvata aineistonvalinnan organisointia omassa kirjastossaan omin sanoin. Avokysymykseen saaduista vastauksista (151) muodostettiin luokkia, joiden frekvenssit laskettiin. Aineistonvalintatyö on organisoitu ja jaettu työntekijöiden kesken kirjastoissa monin eri tavoin. Käytännöt vaihtelevat sen mukaan, mikä on koettu tarkoituksen mukaisimmaksi ja käytännöllisimmäksi järjestelyksi juuri kyseisessä kirjastossa. Kirjaston koko tuo organisointiin omat rajoituksensa ja mahdollisuutensa. Pienimmissä kirjastoissa kirjastoalan koulutuksen saaneita työntekijöitä saattaa olla vain yksi, joka vastaa tällöin yksin kaikista kirjavalinnoista. Yksi työntekijä vastaa kaikista valinnoista 31,5 %:ssa pienten kuntien kirjastoista. Yleisin valintamenettelytapa (37 % vastanneista) tuon kokoryhmän kirjastoissa on, että muu henkilökunta tekee omat ehdotuksensa lopullisen päätäntävällän ja vastuun ollessa kirjastonjohtajalla. Keskikokoisissa kirjastoissa valintatyö on yleisimmin (26,2 % vastaajista) jaettu koko henkilökunnan ja kaikkien virkanimekkeiden kesken aineistolajeittain ja/tai toimipisteittäin. Käytetty on myös järjestely, jossa kirjastonhoitajat ovat jakaneet valinnat keskenään (23,8 %). Isoimmissa kirjastoissa valintavastuu on yleisimmin osastonjohtajilla (35,3 %). Osassa isoista kirjastoista (23,5 %) on valintatyötä varten perustettu erilaisia itsenäisesti toimivia hankintaryhmiä, esimerkiksi Turussa on juuri otettu käyttöön uusi aineistonvalinnan aihepiirijako, jossa yhden ryhmän vastuulla on fiktio ja toisen esim. luonto ja kulttuuri tai lapset ja niin edelleen. Isoissa kirjastoissa resursseja on valintatyössäkin käytettävissä huomattavasti pieniä kirjastoja enemmän. Esimerkiksi edellä mainitun tapainen aihepiirijako valintatyön organisointitapana mahdollistaa aivan eriateisen perehtymisen yhteen aihealueeseen ja siihen liittyvään aineistoon kuin yhden henkilön vastatessa kaikista aihealueista.

Kuviossa 2 on kuvattu, kuinka paljon vastaajat arvioivat voivansa käyttää työaikaan ilmestyvän kirjallisuuden seuraamiseen ja miten paljon tietoa he kokevat saavansa. Kuvioista voidaan nähdä, että saatu tiedon määrä koettiin suuremmaksi kuin käytettävissä oleva työaika: yli puolet vastaajista ilmoitti voivansa käyttää kirjallisuuden seuraamiseen jonkin verran työaikaan, 73 % vastaajista puolestaan koki saavansa ilmestyvästä kirjallisuudesta melko paljon tietoa ja 13 % erittäin paljon. Vastaavasti ainoastaan 2 % vastaajista ilmoitti voivansa käyttää julkaistavan kirjallisuuden seuraamiseen erittäin paljon aikaa ja neljännes (26 %) melko vähän.

Kuvio 2. Ilmestyvän kirjallisuuden seuraamiseen käytettävissä olevan työajan sekä saadun tiedon määrä (N = 162).

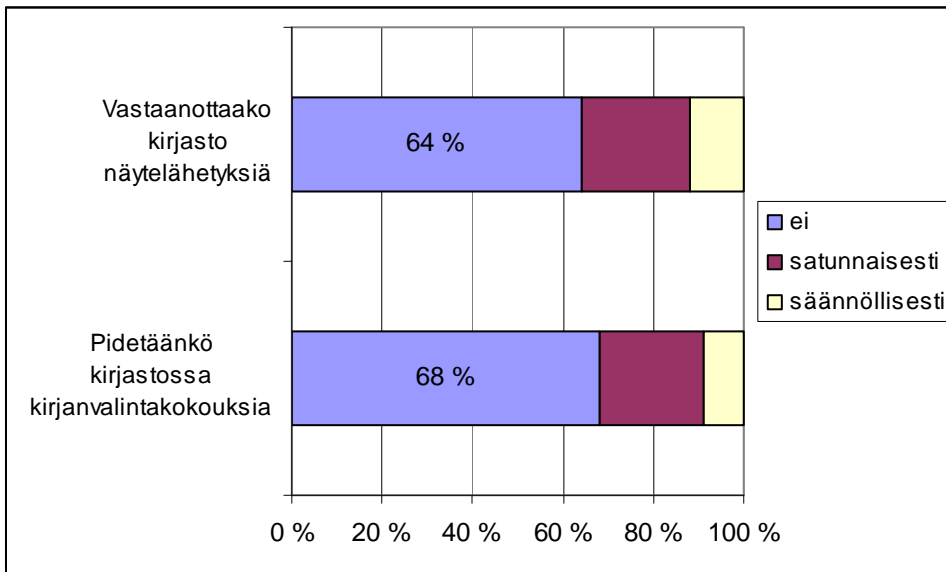
Kirja-aineiston pääasialliseksi toimittajaksi lähes puolet kirjastoista on valinnut BTJ Kirjastopalvelun. BTJ:n kanssa kirjastojen kirjahankinnoista kilpailee Kirjavälitys: tällä hetkellä vastanneista kirjastoista neljännes hankkii kirjansa pääasiallisesti Kirjavälitykseltä. 18 % kirjastoista luottaa paikalliseen tai lähialueen kirjakauppaan. (Taulukko 5.)

Taulukko 5. Kirjastojen pääasialliset aineistotoimittajat kirja-aineiston osalta (N = 162).

	Kpl	%
Akateeminen kirjakauppa	2	1
Suomalainen kirjakauppa	2	1
Paikallinen/lähialueen kirjakauppa	29	18
BTJ Kirjastopalvelu	80	49
Kirjavälitys	41	25
Hankinta on jakautunut	3	2
Muu	5	3
Yhteensä	162	100

Kuviosta 3 käy ilmi, että valintapäätökset tehdään useimmissa kirjastoissa kirjoja näkemättä. Ainoastaan 12 % kirjastoista vastaanottaa säännöllisesti näytelähetyksiä, 64 %:iin kirjastoja näytelähetyksiä ei tule ollenkaan. Näytelähetysten vähäiseen suosioon vaikuttaa ainakin järjestelyn kalleus. Ilmeisesti näytelähetysten saamiseen on myös olemassa joitakin rajoitteita koskien vähimmäisosto-

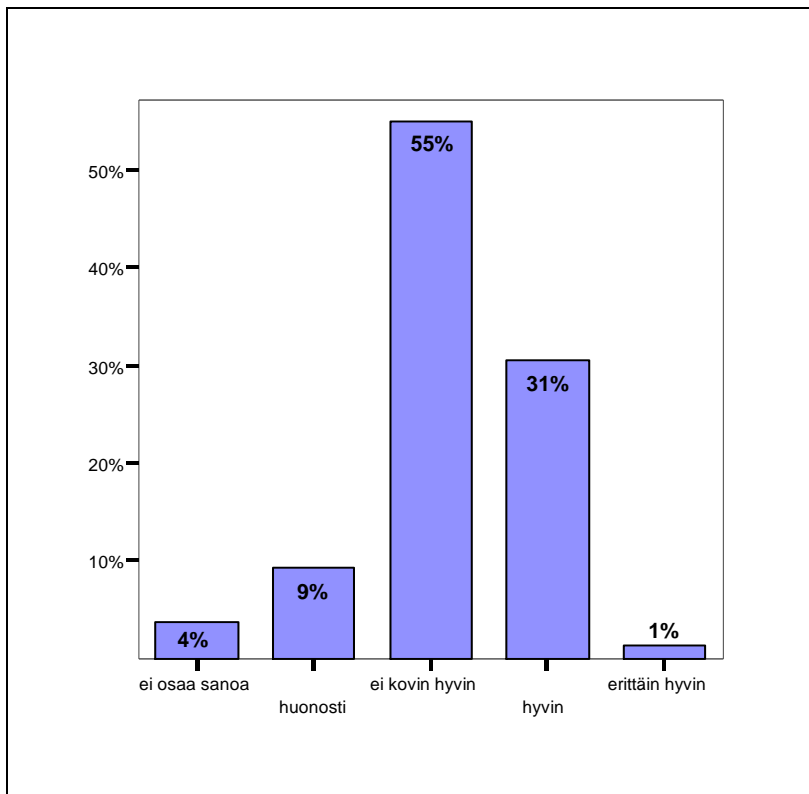
määrää, eli aivan pieniä määriä ostavien ulottuvilla näytelähetykset eivät välttämättä ole ollenkaan. Valintapäätöksistä ei vastausten mukaan myöskään juurikaan neuvotella henkilökunnan kesken. Ainakaan useimmissa kirjastoissa ei järjestetä enää kirjanvalintakokouksien kaltaisia tilaisuuksia, joissa valinnoista keskusteltaisiin yhdessä; vain 9 % vastanneista kirjastoista ilmoittaa pitävänsä säännöllisesti valintakokouksia.

Kuvio 3. Näytelähetykset (n = 160) ja kirjanvalintakokoukset (n = 162) kirjastoissa.

4.3. Pienkustantajien tunnettavuus

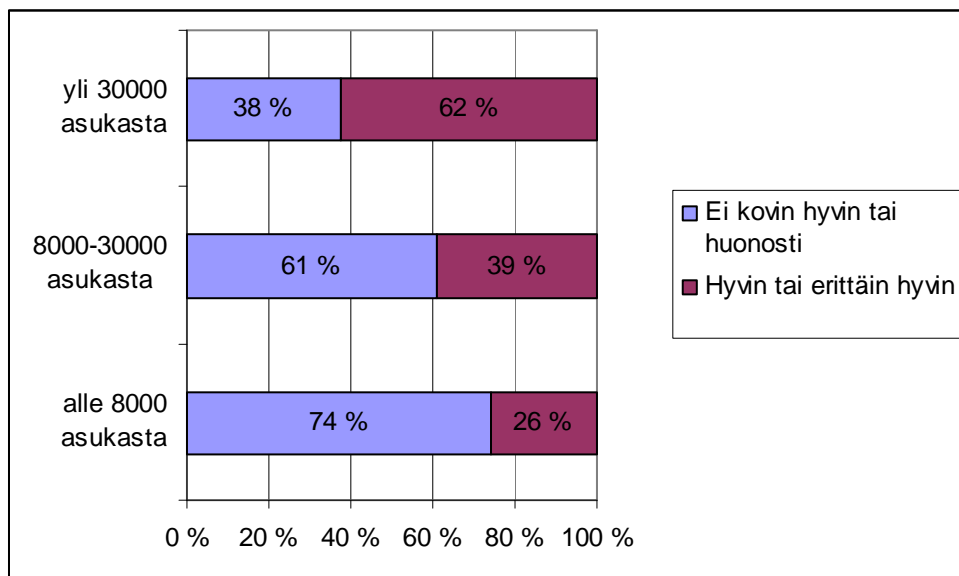
86 % vastaajista kertoi saavansa ilmestyvästä kirjallisuudesta melko paljon tai erittäin paljon tietoa (kuvio 2.) eli saadun tietomäärän perusteella heidän voisi olettaa olevan myös jokseenkin hyvin perillä kustannusmaailmasta. Saatu tieto ei kuitenkaan kyselyn vastausten perusteella täysin tunnu kattavan kustannuskenttää pienkustantajien osalta: ainoastaan 1 % vastaajista koki tietävänsä erittäin hyvin, mitä kaikkia kustantajia on olemassa ja millaista aineistoa nämä julkaisevat. 31 % ilmoitti pienkustantajien tuntemuksensa olevan hyvää. Yli puolet (55 %) vastaajista sen sijaan ei omasta mielestään tunne pienkustantajia kovin hyvin ja 9 % kokee tietämyksensä huonoksi (kuvio 4.).

Kuvio 4. Suomen kustannuskentän tuntemus pienkustantajien osalta (n = 160).

Kuvio 5. kuvaa pienkustantajien tuntemuksen tason eroja erikokoisissa kirjastoissa. Kuviosta voidaan nähdä pienkustantajien tuntemuksen olevan huonointa pienimmissä, alle 8000 asukkaan kuntien kirjastoissa. Pieniä kirjastoja edustavista vastaajista peräti 74 % vastasi tuntevansa Suomen kustannuskenttää pienkustantajien osalta huonosti tai ei kovin hyvin. Vastaava prosenttiluku keskikokoisten kuntien kirjastoissa oli 61 % ja isoimpien, yli 30000 asukkaan kuntien kirjastoissa 38 %. Näiden prosenttien perusteella kirjaston koko näyttäisi siis vaikuttavan pienkustantajien tuntemukseen. Näiden kahden muuttujan, kirjaston kokoryhmän ja pienkustantajien tuntemuksen, välistä yhteyttä testattiin Khin neliötestin (χ^2) avulla. χ^2 -testi perustuu ns. nollihypoteesiolettamukseen eli lähtökohta-oletus on aina, että ryhmien välillä ei ole eroa tai korrelaatiota ei ole löydettävissä vaan verratut frekvenssijakaumat ovat tasaisesti jakautuneet. Ryhmien välisten erojen tilastollista merkittävyyttä kuvataan p-arvon avulla. Mikäli tuon testisuureen saama arvo sijoittuu ns. hylkäämisalueelle, voidaan nollihypoteesi kumota ja esittää jakautumien olevan epätasaisesti jakautuneita. Mitä pienempi p-arvo on, sitä selvempänä ryhmien välistä eroa voidaan pitää ja sitä pienempi on sattuman vaikutus erojen selittäjänä. Yleisesti merkitsevyytensä pidetään 0,05:ttä eli kun $p < 0,05$ voidaan ryhmien välisen eron tulkita olevan tilastollisesti merkittävä. (Merenluoto 2004, s. 19.)

χ^2 -testin saamien arvojen perusteella ($p=0,011$) kuviossa 5. näkyvien kirjastojen kokoryhmien välisten erojen voidaan nähdä olevan tilastollisesti merkittäviä. *Pienkustantajien tuntemus vaikuttaisi olevan sitä parempaa mitä suuremmasta kirjastosta on kysymys.*

khiin neliö = 9,019, vapausaste = 2
p-arvo = 0,011

Kuvio 5. Pienkustantajien tuntemus erikokoisissa kirjastoissa (n = 160).

Kyselylomakkeen yhden kysymyksen avulla pyrittiin selvittämään tutkimuksessa mukana olevien kymmenen pienkustantajan tunnettavuutta. Vastaajia pyydettiin arvioimaan kustantajien tuttuutta asteikolla 1-3 (3 = tunnistan nimen ja tunnen tuotantoa, 2 = tunnistan nimen mutta en tunne tuotantoa, 1 = en tunnista nimeä). Saadut vastaukset on koottu taulukkoon 6. Vastaajille tuntemattomin kustantaja on otoksen julkaisumääriltään pienin kustantaja Robustos, jonka nimi oli tuntematon 79 %:lle vastaajia. Huonosti tunnettuja kustantajia ovat myös sarjakuvia kustantava Asemakustannus (70 % ei tunnista nimeä) ja Lappi-aiheiseen kirjallisuuteen keskittyvä Kustannus-Punssi (67 % ei tunnista). Parhaiten tunnetuksi osoittautui Tähtitieteellisen yhdistyksen Ursan kustannustoiminta ja Tamperelainen lähinnä yhteiskunnallista tietokirjallisuutta julkaiseva Vastapaino. Kaikki vastaajat tunsivat nämä kaksi kustantajaa ainakin nimeltä. Avain taas on nimenä jäänyt vastaajille hyvin mieleen, 85 % ilmoitti tunnistavansa kustantamon nimen. Avaimen julkaisutuotanto ei kuitenkaan ole vastaajille yhtä tuttua: nimen tunnistavista alle puolet (40 %) tuntee myös kustantamon tuotantoa.

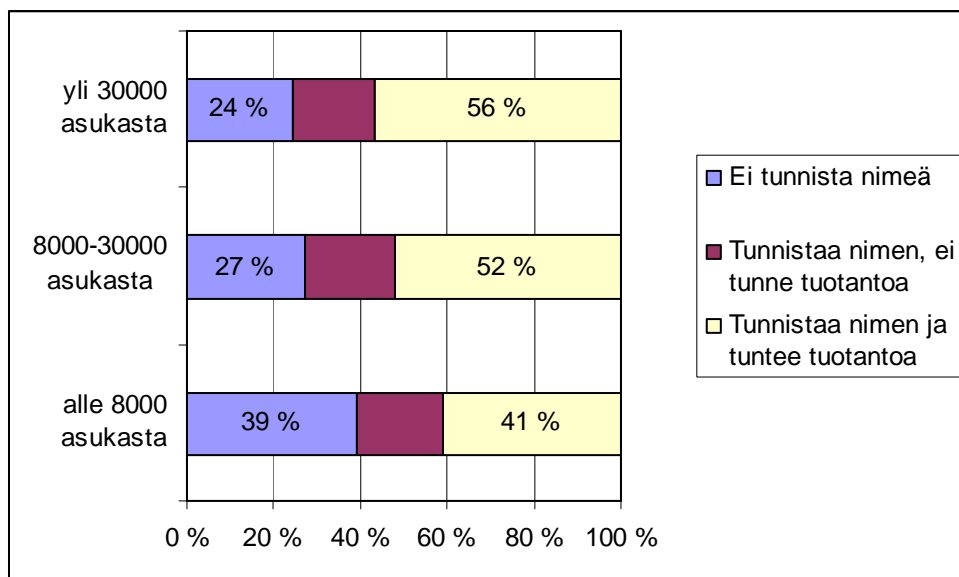
Vaikka otoksen pienimmät kustantamot ovat vastaajille oudoimpia ja julkaisumääriltään suurimmat, Vastapaino ja Myllylahti, tunnetuimpien joukossa, ei julkaisumäärä kuitenkaan näytä suoraan vaikuttavan pienkustantajan tunnettavuuteen. Esimerkiksi lastenkirjoja kustantava Pieni Karhu julkaisi vuonna 2005 5 teosta. Vastaava julkaisumäärä Kustannus Hd:n osalta oli puolta suurempi, 10. Kuitenkin Pienen Karhun julkaisutuotanto oli tuttua yli kolme kertaa suuremmalle vastaajajoukolle kuin Kustannus Hd:n tuotanto. Myös otoksen tunnetuimman kustantajan Ursan julkaisumäärä oli tutkittuna vuonna Kustannus Hd:tä pienempi (8). Vaikuttaisi siltä, että kustantajan tunnettavuuteen vaikuttaisi ainakin jossain määrin se, miten erikoistunut ja selkeä kustantajan julkaisuprofiili on. Ursan nimi osataan liittää tähtitieteeseen, Pieni Karhu lastenkirjallisuuteen. Asemakustannuksen ala, sarjakuvat, on kirjallisuuden osa-alueena yleisestikin suurelle yleisölle melko vähän tunnettu. Asemakustannuksen ja Kustannus-Puntsin kohdalla kustantamon kotipaikka vaikuttaa tunnettavuuteen: Oululaisen Asemakustannuksen tuotantoa ilmoittaa tuntevansa 21 % Oulun läänissä asuvista vastaajista (kaikista vastaajista 7 %). Vielä selvemmin asia näkyy Kustannus-Puntsin kohdalla: Lapinläänin kirjastojen edustajista peräti 75 % kertoo tuntevansa Inarissa kotipaikkaa pitävän kustantamon julkaisutuotantoa. Vastaava prosentti kaikkien vastaajien osalta on ainoastaan 13.

Kirja-alan yhdistyksiin kuulumisen vaikutusta pienkustantajan tunnettavuuteen on vaikea näin pienen otoksen perusteella arvioida. Tosin kaikki viisi tunnetuinta kustantajaa (Avain, Myllylahti, Pieni-Karhu, Ursa ja Vastapaino) ovat Suomen Kustannusyhdistys ry: n jäseniä. Ainoa Suomen pienkustantajat ry:hyn kuuluva otoksen pienkustantaja on Kustannus Hd. Jäljelle jäävät neljä kustantajaa eivät kuulu kumpaankaan edellä mainittuun yhdistykseen.

Taulukko 6. Kymmenen pienkustantajan tunnettavuus kirjastoissa (n = 159).

	Ei tunnista nimeä	Tunnistaa nimen, ei tunne tuotantoa	Tunnistaa nimen ja tuntee tuotantoa
	%	%	%
Asemakustannus	70	23	7
Kustannus Hd	47	30	23
Avain	15	45	40
Kustannus-Puntsi	67	19	13
Myllylahti	7	8	85
Pieni Karhu	6	22	73
Robustos	79	16	5
Savukeidas	53	22	25
Ursa ry.	0	7	93
Vastapaino	0	11	89

Pienkustantajista muodostetun yhteisen ryhmämuuttujan avulla selvitettiin otoksen pienkustantajien keskimääräistä tunnettavuutta kirjastoissa. Tämän ryhmämuuttujan ja kirjaston kokoryhmän ristiintaulukoinnin tulokset on esitetty kuviossa 6. Tämä ristiintaulukointi vahvistaa kuviossa 5. esitetyn tuloksen: isoimmissa kirjastoissa tunnetaan pienkustantajia pieniä kirjastoja paremmin. Sijaintiläänien välillä ei vastauksissa ollut merkittäviä eroja.

Kuvio 6. Tutkimuksessa mukana olevien pienkustantajien keskimääräinen tunnettavuus eri-kokoisissa kirjastoissa (n = 161).

4.4. Pienkustantajien julkaisut kirjastojen kokoelmissa

Tutkimuksessa mukana olevien kymmenen pienkustantajan vuoden 2005 julkaisutietojen ja otokseen mukaan tulleiden 15 kirjaston kokoelmatietojen vertailun tulokset on esitetty kootusti taulukossa 7. Odotetusti eniten pienkustantajien nimekkaita oli hankittu isoimpien, yli 30 000 asukkaan, kuntien kirjastoihin. Taulukossa 8. näkyy vielä tarkemmin nimekemäärien jakautuminen kokoryhmittäin ja sijaintilääneittäin. Nimekemäärä on pienemmissä kirjastoissa noin kolme kertaa pienempi kuin keskisuurissa kirjastoissa. Isoimpien kirjastojen nimekemäärä taas on vastaavasti suunnilleen kolminkertainen keskisuuriin kirjastoihin verrattuna. Sijaintiläänien välisistä eroista ei tämän otoksen perusteella voi juurikaan tehdä päätelmiä, koska kustakin ryhmästä otokseen mukaan tulleet kunnat kokoryhmien sisällä vaihtelevat asukasluvultaan liian paljon ollakseen aivan vertailukelpoisia.

Taulukko 7. Tutkimuksessa mukana olevien kustantajien vuonna 2005 julkaisemien nimekkeiden määrä kirjastojen kokoelmissa (kpl) ja prosenttiosuus kaikkien kustantajien nimekkeistä.

	Asema (5)	Avain (9)	Kustannus HD (10)	Kustannus- Puntsi (4)	Mylly- lahti (24)	Pieni Karhu (5)	Robustos (2)	Savu- keidas (5)	Ursa (8)	Vastapaino (22)	Nimekkeitä yhteensä (94,100) kpl %	
Nummi-Pusula	0	1 2	0	0	1 9	0	0	0	0	0	2	2
Joutseno	0	1 2	2 5, 7	0	4 7,9,11, 14	2 2, 3	0	0	0	2 12, 19	11	12
Kotka	4 1, 3-5	5 2, 5-7, 9	5 2, 5-7, 9	0	17	4 1-4	0	1 5	3 1, 2, 5	21	60	64
Pertunmaa	0	1 4	0	0	2 9, 15	0	0	0	0	0	3	3
Liperi	0	5 2-5, 8	3 4-6	0	9	4 2-5	0	0	2 2, 5	0	23	25
Kuopio	5	9	7	1 3	20	5	1 2	4 1, 3-5	3 1, 2, 5	19	74	79
Posio	0	0	0	1 3	4 2, 9, 13, 15	1 3	0	0	0	1 12	7	7
Keminmaa	5	1 2	2 5, 8	1 3	8	3 3-5	0	0	1 2	5 3, 10, 11,15, 21	26	28
Rovaniemi	5	8	6	4	24	5	2	3 1, 4, 5	3 1, 2, 5	22	82	87
Marttila	0	1 2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Mustasaari	0	1 2	3 4, 6, 7	0	2 5, 17	0	0	0	0	0	6	6
Rauma	3 1, 3, 4	8	7	0	20	5	0	3 1, 2, 5	2 2, 5	19	67	71
Pyhäjärvi	0	3 2, 5, 7	1 2	1 1	8	4 1-4	0	0	0	0	17	18
Nivala	2 2, 3	4 2, 3,5, 7	3 2, 4, 6	0	12	5	0	0	3 1, 2, 5	4 2, 13, 15, 19	33	35
Oulu	5	9	9	3 1, 3, 4	23	5	2	4 1, 2, 4, 5	3 1, 2, 5	22	85	90
Nimekkeitä kirjastossa keskimäärin % nimekkeistä *	2	4	3	1	10	3	0	1	1	8	33	35
	39	42	32	18	43	57	17	20	16	35		

* % kustantajan nimekkeistä kirjastoissa keskimäärin: keskiarvo/kustantajan kokonaisnimekemäärä pyöristettynä lähimpään kokonaislukuun.

Huom. Kursiivilla merkityt luvut kirjastokohtaisten nimekemäärien alla viittaavat kustantajien julkaisutietoluetteloon (liite 3.) Nimekkeiden numerot ovat taulukossa, kun kirjastoon on hankittu ko. kustantajan nimikkeitä viisi tai vähemmän.

Määrällisesti eniten kirjastoihin oli hankittu Myllylahden kustantamia teoksia (keskimäärin 10). Toiseksi hankituimpia oli Vastapainon kirjat (keskiarvo 8) ja kolmanneksi suosittu kustantaja hankintamäärien perusteella oli Avain, keskimäärin 4 hankittua nimekettä. Suhteessa julkaistujen nimekkeiden määrään hankituin kustantaja oli Pieni Karhu (5 julkaistusta kirjasta kirjastoihin oli hankittu keskimäärin 3; 57 % nimekkeistä). Keskimäärin kirjastoihin oli otoksen kymmenen pienkustantajan vuonna 2005 julkaisemasta 94 nimekkeestä hankittu 33 kappaletta eli 35 %.

Taulukko 8. Pienkustantajien nimekkeiden määrien (kpl) jakautuminen lääneittäin ja kokoryhmittäin.

	alle 8000 asukasta	8000–30000 asukasta	yli 30000 asukasta	Lääni yhteensä
Etelä-Suomi	2	11	60	73
Itä-Suomi	3	23	74	100
Lappi	7	26	82	115
Länsi-Suomi	1	6	67	74
Oulu	17	33	85	135
Kokoryhmä yhteensä	30	99	368	497

Tapauksissa, joissa kirjastoon oli hankittu kustantajan nimekkeistä viisi tai vähemmän, hankitut nimekkeet olivat eri kirjastoissa joidenkin kustantajien kohdalla pitkälti samoja. Avain-kustantamon kohdalla yhtä lukuun ottamatta kaikki kustantamon kirjoja hankkineet kirjastot olivat hankkineet ainakin teoksen numero 2 (ks. julkaisuluettelot liite 3.), joka on Elina Hirvosen *Että hän muistaisi saman*. Kyseinen teos oli vuonna 2005 sekä Finlandia-palkintoehdokas että ehdokkaana Helsingin Sanomien kirjallisuuspalkinnon saajaksi, ja sitä kautta paljon esillä julkisuudessa. Toinen suosittu Avaimen julkaisu tarkasteluun otettuna vuonna oli Hannu Tarmion Lontoon matkaopas (teos numero 5). Pienen Karhun kohdalla kaikki kustantamon kirjoja hankkineet kirjastot olivat ostaneet ainakin Lauren Childin kirjan *En kyllä ikinä syö tomaattia!* (nimeke 5). Savukeitaan kirjoista vastaava kaikkien hankkima teos oli nimeke nro. 5 eli kokoelma George Bushin unohtumattomimpia lausahduksia. (Taulukko 7.)

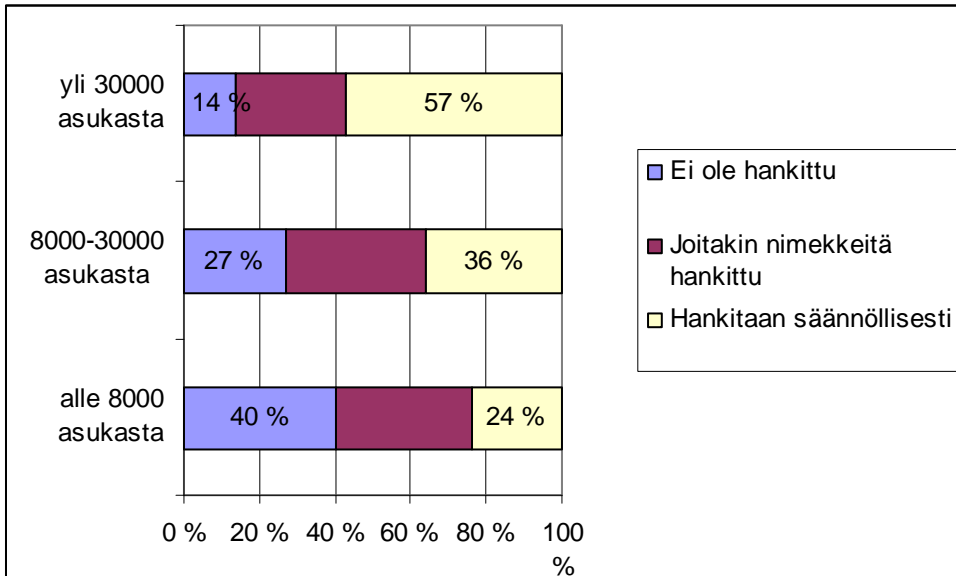
Kyselylomakkeessa pyydettiin vastaajia arvioimaan oman kirjaston tekemiä hankintoja samojen kustantajien osalta. Vastausten perusteella on mahdoton sanoa mihin kunkin vastaajan antama vastaus perustuu: onko vastaus kenties vastaajan oma arvio vai onko osa vastaajista ehkä tarkastanut

ennen vastauksensa antoa oman kirjastonsa todellisen tilanteen kokoelmatietokannasta. Kysymyksessä vastaajia pyydettiin ilmoittamaan kunkin kustantajan teosten hankintoja asteikolla 1-3 (1 = ei ole hankittu, 2 = joitakin kustantajan nimekkeitä on hankittu, 3 = nimekkeitä hankitaan säännöllisesti). Saadut tulokset (taulukko 6.) eivät poikkea edellä taulukossa 4. kuvatuista, hankintatiedoista merkittävästi kuin kahden kustantajan kohdalla. Ursan kohdalla ainoastaan 3 % vastaajista ilmoitti, että kustantamon kirjoja ei ole hankittu kirjastoon. Otoksen 15:sta kirjastosta kuitenkin vain 8 kirjastoa oli hankkinut jonkin kustantamon vuonna 2005 julkaisemasta 8 teoksesta. Asemakustannuksen kohdalla tilanne on toisin päin: 84 % kirjastoista vastasi, että kustantamon kirjoja ei ole hankittu kirjastoon. Otoksen kirjastoihin Aseman kirjoja oli hankittu enemmän kuin Ursan.

Taulukko 9. Pienkustantajien julkaisujen hankinta kirjastoissa (n = 150).

	Ei ole hankittu	Joitakin nimekkeitä hankittu	Hankitaan säännöllisesti
	%	%	%
Asemakustannus	84	13	3
Avain	25	53	22
Kustannus Hd	49	37	14
Kustannus-Puntsi	70	26	4
Myllylahti	7	40	53
Pieni Karhu	11	35	54
Robustos	85	15	0
Ursa ry.	3	41	56
Vastapaino	4	37	59
Savukeidas	57	32	10

Pienkustantajista muodostetun yhteisen ryhmämuuttujan ja kirjaston kokoryhmän ristiintaulukoinnin avulla testattiin taulukossa 8. kuvattua tulosta: nimekemäärä on pienemmissä kirjastoissa noin kolme kertaa pienempi kuin keskisuurissa kirjastoissa ja isoimpien kirjastojen nimekemäärä taas on vastaavasti suunnilleen kolminkertainen keskisuuriin kirjastoihin verrattuna. Tulos sai vahvistusta, vaikka erot eri kokoryhmien ilmoittamissa hankintamäärissä eivät olekaan aivan kolminkertaisia: pienissä kirjastoissa keskimäärin 24 % kustantajista on sellaisia, joiden nimekkeitä kirjastoon hankitaan säännöllisesti. Vastaavat luvut keskisuurten ja isojen kirjastojen kohdalla ovat 36 % ja 57 % (kuvio 7.). Sijaintiläänien väliltä ei hankinnoissa löytynyt merkittäviä eroja.

Kuvio 7. Tutkimuksessa mukana olevien pienkustantajien julkaisujen keskimääräinen hankinta erikokoisissa kirjastoissa (n = 159).

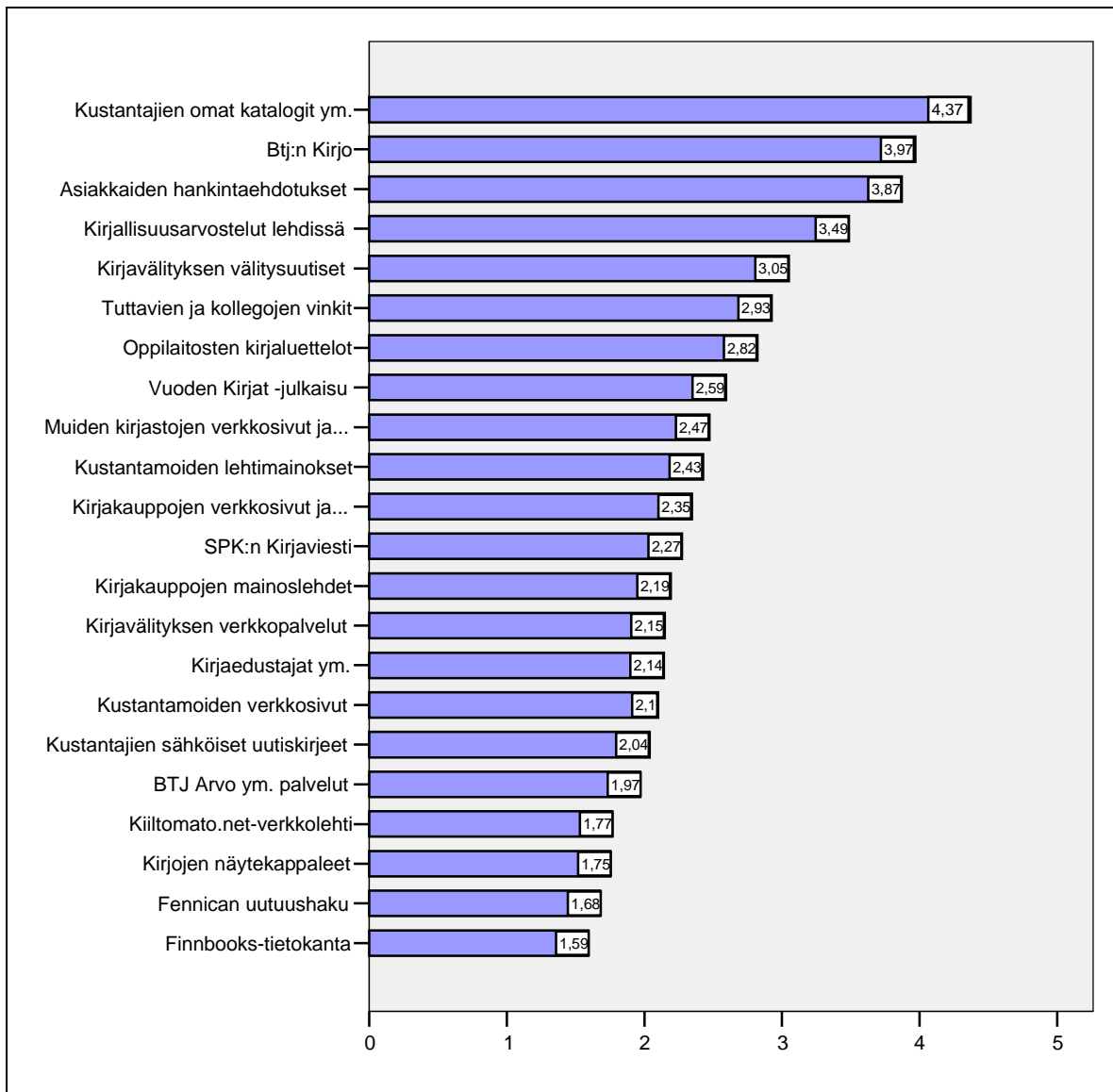
4.5. Aineistonvalinnan apuvälineet

4.5.1. Apuvälineiden yleinen tärkeys kirjastoille

Aineistonvalinnan apuvälineiden eli erilaisten kirja-aineistoa koskevien tiedonlähteiden tärkeyttä omalle kirjastolle pyydettiin arvioimaan asteikolla 0-5 (5 = erittäin tärkeä, 4 = melko tärkeä, 3 = keskiverto, 2 = ei kovin tärkeä, 1 = ei lainkaan tärkeä/ei käytetä kirjastossamme, 0 = en osaa sanoa). Kuviossa 8. näkyvät eri apuvälineiden saamat keskiarvot. Viisi tärkeimmäksi koettua apuvälinettä ovat järjestyksessä: 1) kustantajien omat katalogit ja mainoslehdet, 2) BTJ:n Kirjo, 3) asiakkaiden esittämät hankintaehdotukset, 4) kirja-arvostelut lehdissä ja 5) Kirjavälityksen Välitysuutiset. Viiden tärkeimmän apuvälineen keskiarvo oli kaikkien yli 3. Keskiwertona tai sitä tärkeämpänä annettun listan ulkopuolisena apuvälineenä mainintoja saivat seuraavat tiedonlähteet: kirjamessut, oman kirjastojärjestelmän varausjonot, palkitut kirjat, sopimustoimittajan ennakkolista, tietokirjojen lähdeluettelot, tv-uutiset ja muut tv-ohjelmat sekä kansalaisopistojen ohjelmat.

Apuvälineiden tärkeyttä mitanneen muuttujan ja pääasiallisen aineiston toimittajan ristiintaulukoinnissa käy ilmi, että kirjastoissa tärkeäksi koetaan ymmärrettävästi oman aineiston toimittajan julkai-

su. Selvimmin tämä käy ilmi BTJ Kirjastopalvelun tarjontaluettelon Kirjon kohdalla. BTJ:ltä pääosan kirjahankeistaan tekevästä kirjastoista 73 % pitää Kirjoa erittäin tärkeänä hankinnan apuvälineenä, kaikista vastaajista samaa mieltä on 49 %. Kirjavälityksen Välitysuutisten kohdalla vastaavat luvut ovat 27 % (Kirjavälityksen asiakkaat) ja 15 % (kaikki vastaajat). Suurin hajonta vastauksissa on suoraan kirjastojärjestelmään tulevien uutuustietojen kohdalla (keskihajonta 1,604). Melko harvoissa kirjastoissa on vielä käytössä tällaista palvelua eli käytännössä BTJ:n Arvopalvelua. Niissä kirjastoissa, joissa palvelu on käytössä, se koetaan jokseenkin tärkeäksi apuvälineeksi. Suuri keskihajonta (1,379) on myös kirjojen näytekappaleita koskevissa vastauksissa. Näytelähetyksiä vastaanottavista kirjastoista 63 % pitää kirjanäytteitä melko tärkeinä tai erittäin tärkeinä valinnan apuvälineinä, kun vastaava prosentti kaikista vastaajista on 15.

Kuvio 8. Kirja-aineiston valinnan apuvälineet: koetun tärkeyden keskiarvot (asteikolla 5 = erittäin tärkeä, 4 = melko tärkeä, 3 = keskiarvo, 2 = ei kovin tärkeä, 1 = ei lainkaan tärkeä/ei käytetä) (n = 160).

Verrattaessa painettuja, kirjallisia lähteitä elektronisessa muodossa oleviin lähteisiin, koetaan perinteiset painetut valintatyön apuvälineet sähköisiä, lähinnä internetin kautta käytettäviä tiedonlähteitä tärkeämmiksi. Painetut valinnan apuvälineet (muuttujat 9a - 9i) saivat keskiarvon 3,02. Sähköisten apuvälineiden (9l - 9r) keskiarvo on 2,01.

4.5.2. Kirja-aineiston valinnan apuvälineet ja pienkustantajat

BTJ: n Kirjo pienkustantajien julkaisutuotannon seuraamisen apuvälineenä

Kyselylomakkeessa kysyttiin avokysymyksellä, millainen foorumi tai palvelu olisi vastaajan mielestä paras pienkustantajien julkaisutuotannon seuraamiseen. Kysymykseen vastasi 111 henkilöä. Yli neljännes vastaajista (33 kpl) ilmoitti olevansa tyytyväinen nykyisiin apuvälineisiin ja niiden tarjoamaan tiedonmäärään. Enemmistö nykytilanteeseen tyytyväisistä, 27 vastaajaa, oli tyytyväisiä tai melko tyytyväisiä nimenomaan BTJ:n Kirjoon pienkustantajien julkaisutuotannon esittelijänä. Useissa vastauksissa todettiin Kirjon valikoiman olevan riittävä varsinkin pienen kirjaston tiedontarpeisiin ja käytettävissä oleviin määrärahoihin nähden.

BTJ:n Kirjossa on mielestäni tätä nykyä melko hyvin edustettuna myös pienkustantajat. Tätä voisi vielä kehittää, koska hankintakanavana se on pienille kirjastoille vertaansa vailla (helppoudessakin) (Pieni kirjasto Etelä-Suomessa.)

BTJ: n Kirjo tai sen parannettu versio koettiin hyväksi olemassa olevaksi yhteislistaksi, joka erottuu valtavasta yleisestä tiedontulvasta. Kovin monien eri kirjalistojen säännölliseen seuraamiseen ei nähty olevan tarpeeksi aikaa. Kun aikaa valintatyöhön on käytettävissä hyvin rajatusti, turvaututaan mielellään tuttuihin tiedonlähteisiin.

BTJ: Kirjo, jonka sivuilla jo on aika mukavasti eri pienkustantajien teoksia. Minun aikani ei riitä juuri muiden listojen läpikäyntiin kuin BTJ: n luettelot, suurten kustantajien luettelot ja Väilysuutiset. Kaikki muu tarjonta jää aika tavalla ”hunningolle”, kun sitä tuputetaan joka tuutista aivan liiaksi asti. (Pieni kirjasto Itä-Suomesta.)

Yksi vastaaja tuo esille Kirjon heikkona puolena sen hitauden:

Paikallisten uutuuksien kanssa on hankalaa, kun kysyntä on kova ja tieto ilmestyy BTJ:n listoille viikkoja kirjan ilmestymisen jälkeen. (Iso kirjasto Länsi-Suomesta.)

Muutama vastaaja oli tyytyväinen myös Kirjavälityksen Välitysuutisiin pienkustantajien julkaisujen esittelijänä. Toisaalta useat vastaajat tiedostivat myös, että BTJ:n ja Kirjavälityksen ottamat palkkiot voivat olla pienimmille kustantajille liian suuria.

Tiedän, että Kirjavälitys kiskoo valtavasti... (Pieni kirjasto Länsi-Suomesta.)

Loput nykytilanteeseen tyytyväisistä vastaajista kertoi pystyvänsä hyvin seuraamaan ilmestyviä julkaisuja etenkin kustantajien verkkosivujen kautta.

Pienkustantajien yhteistoiminta julkaisutuotannon esillenostajana

Lähes kaikki vastaajat, jotka antoivat oman ehdotuksensa parhaaksi pienkustantajien julkaisutuotannon seuraamisen foorumiksi, olivat pienkustantajien kaikenlaisen yhteistoiminnan lisäämisen kannalla (72 vastaajaa). 6 vastaajaa mainitsi kunkin kustantajan omat erilliset postitse tulevat esitteet tai verkkosivut parhaana pienkustantajien julkaisutuotannon seuraamisen apuvälineinä. Suurin osa kuitenkin oli sitä mieltä, että julkaisutuotannon seuraamiseen tarvittaisiin jokin yhteinen julkaisu tai palvelu. Yhteisen julkaisun tai palvelun kannattajista noin kolmasosa ei tarkemmin rajannut, pitäisikö tuon tiedonlähteen olla sähköisessä vai painetussa muodossa. Tärkeintä olisi tuon yhteistyön avulla tavoitettava parempi julkaisu ja erottuminen tietotulvasta. Ongelmaksi ei koettu niinkään tiedon puutetta vaan ylisuurta määrää ja hajanaisuutta:

Ongelma lienee enemmänkin se ikaikainen informaatiotulva. Vähemmän ilotulitusta, niin hätäraketitkin erottuvat...(Keskikokoinen kirjasto Länsi-Suomesta.)

Tärkeäksi koetaan myös se, että mainonta on suoramarkkinointia suoraan kuluttajalle (kirjastolle), koska julkaisutuotantoa on kerta kaikkiaan niin paljon, että sen seuraaminen yleisistä medioista on mahdotonta.

Irrallisten pikkuesitteiden ja pikkulipareiden kasaantuvat pinot jäävät ainakin minulta itseltäni lukematta. Eli mahdollisimman laaja yhteinen luettelo, joka erottuisi eikä hukkiisi yleiseen harmauteen, voisi päästä kirjaston kahvipöytään ja sitä tietä valintaan. (Pieni kirjasto Oulun läänistä.)

Voisivatko pienkustantajat kimpassa tehdä yhteisen vuosittaisen julkaisun (vuoden kirjat) joko verkkoon tai paperimuotoisena. (Pieni kirjasto Etelä-Suomesta.)

Yhteinen julkaisu joko paperisena tai netissä esittelemään eri kustantajat ja heidän julkaisupolitiikkansa sekä viimeisimmät uutuuudet. (Iso kirjasto Länsi-Suomesta.)

Sähköinen foorumi vs. painettu tiedonlähde

Omiksi ryhmikseen vastauksista erottuvat toisaalta painettujen tiedonlähteiden kannattajat sekä toisaalta verkkosivujen ja muiden sähköisten palvelujen suosijat. Näistä sähköisten palvelujen (yhteisten verkkosivujen, portaalien, sähköpostiviestien) kannalla olevien vastaajien joukko on hieman painettuja apuvälineitä parhaina pitävien vastaajien joukkoa suurempi.

Internet on hyvä foorumi, pienkustantajien yhteinen sivusto kehitettävä. (Keskikokoinen kirjasto Oulun läänistä.)

Yhteisten verkkosivujen tulisi vastaajien mielestä olla ajantasaiset, eli säännöllisesti päivitettävät ja elävät. Yhteisen verkkopalvelun toivottaisiin tuovan myös tilaamiseen helppoutta ja edullisempia hintoja kuin yksittäisten kirjojen tilaaminen yksittäisten kustantajien omilta verkkosivuilta.

Joku keskitetty nettisivu ja halpa tilausmahdollisuus siitä suoraan ”kirjastotunnuksella” ja kirjastohinnalla. (Pieni kirjasto Länsi-Suomesta.)

Vastaajat toivovat myös pienkustantajien yhteistä portaalia, johon olisi koottu linkkejä pienkustantajien omille sivuille. Esimerkkinä tällaisesta käyttökelpoisesta portaalista muutamit vastaajat mainitsevat kirjastot.fi sivuston kustantajat-sivun, jossa tosin ei ole listattuna läheskään kaikki pienkustantajat. Kustantajien nettisivut koetaan tärkeiksi tiedonlähteiksi etenkin pienkustantajien kohdalla – jos vain kustantaja on tiedossa. Yhteinen portaalit auttaisi saamaan kokonais kuvan olemassa olevista kustantajista.

Myös sähköpostitse lähetettävillä tiedotteilla, kustantajien omilla tai yhteisillä, on omat kannattajansa (8 vastaajaa) mutta myös vastustajansa:

Sähköpostiin tulevat myyntikirjeet kokevat paperisilpun kohtalon. Ne poistan tai ne kasaantuvat lukemattomina postiin. (Pieni kirjasto Oulun läänistä)

Osa kirjastoammattilaisista haluaa käyttää nimenomaan painetussa muodossa olevia valinnan apuvälineitä, niin myös pienkustantajien julkaisutuotannon seuraamisessa.

Kirjastoihin lähetettävä painettu tuotekuvasto. (Pieni kirjasto Länsi-Suomesta)

Itse suosin ihan suoraa esitettä tilattavissa olevasta aineistosta sekä sen jonkin asteista kriittistä esittelyä. Tietysti voisi olla verkossa pienten kustantajien omat yht. sivut, mutta kun päivät pitkät tuijottaa ruutua, niin jostain syystä haluaa mieluummin tietoa välillä ihan konkreettisesti käteen sopivana jakelusysteeminä. (Pieni kirjasto Länsi-Suomesta)

Jo olemassa olevaa painettua yhteisluettelo, Suomen Pienkustantajat ry:n Kirjaviestiä, ei mainitse kuin yksi vastaaja:

Säännöllisesti ilmestyvä julkaisu kuten Kirjaviesti ilmeisesti onkin, vaikka on harvoin käteen osunut. (Keskikokoinen kirjasto Etelä-Suomesta)

Kirjaviesti ei myöskään ole kymmenen tärkeimmäksi koetun valinnan apuvälineen joukossa (kuviokuva 6.).

Pienkustantajien järjestämät tilaisuudet ja näytelähetykset

9 vastaajaa mainitsee parhaana tapana tutustua ilmestyneisiin kirjoihin, myös pienkustantajien, erilaiset kustantajien yhteisesiintymiset, kuten messut ja kustantajaillat Kyselylomakkeen yhdessä kysymyksessä tiedusteltiin kirjastojen osallistumista pienkustantajien järjestämiin tilaisuuksiin. 21 % ilmoitti ottaneensa osaa pienkustantajien järjestämiin tilaisuuksiin, kuten kirjanjulkistamistilaisuuksiin (taulukko 10.). Näistä 23 vastaajaa oli osallistunut Kirjavälityksen vuosittaisille useilla paikkakunnilla pidettäville Näin on kirjat -messuille, joissa mukana on aina myös Kirjavälityksen asiakkaana olevia pienkustantajia. Tilaisuuteen on varmasti osallistunut useampikin kyselyyn vastanneista kirjastoista, mutta kysymyksen kohde ei tältä osin ehkä ollut tarpeeksi rajattu ja vastaajat ovat ymmärtäneet kysymyksen eri tavoilla. Osa ei ehkä ole ajatellut Kirjavälityksen tilaisuutta kysymyksessä tarkoitettuna pienkustantajien tilaisuutena. Yksittäisistä kustantajista, joiden tilaisuuk-

siin kirjastoista on osallistuttu, mainintoja saivat seuraavat: Euro Publication, Koivu ja Tähti, Myllylahti, Kustannus HD, paikalliset omakustanteet ja seurat, Puntsi, Rajala, Rasala, Vihreä Kettu sekä Avain.

Taulukko 10. Kirjastojen osallistuminen pienkustantajien tilaisuuksiin (n = 162).

	Vastaajia	%
Ei	128	79
Kyllä	34	21
Yhteensä	162	100

Myös näytelähetyksillä on omat kannattajansa. Niiden etuna on sama kuin kirjamessuilla eli mahdollisuus nähdä kirja paikan päällä. Tällöin valitsija ei tunne olevansa usein harhaanjohtavienkin mainoslauseiden armoilla vaan voi tehdä itse omat arvionsa. Näytelähetyssysteemin haittapuolena on sen kalleus ja aikaavievyys; kirjastoissa tiedostetaan, että useimmilla pienkustantajilla ei ole taloudellisia resursseja näytelähetyksen toimittamiseen.

Kenen tulisi ottaa vastuu pienkustantajien esille pääsystä?

Valtaosassa vastauksista yhteisten luetteloiden ja verkkopalveluiden organisoimisen ja kehittämisen vastuu tunnutaan kokevan pienkustantajien omaksi velvollisuudeksi tai sitten aineiston toimittajatahon (BTJ, Kirjavälitys, kirjakaupat) tehtäväksi. Myös kirjavalinnan apuvälineiden tärkeyttä koskevien kysymysten vastauksissa muiden kuin aineistontuottaja- tai välittäjätahojen ylläpitämät foorumit tai palvelut, joissa pienkustantajien julkaisutuotantoa on esillä (mm. Kiiltomato.net - verkkolehti), sijoittuivat tärkeysjärjestyksessä häntäpäähän (kuvio 8.). Esimerkiksi Fennican uutushaku olisi kuitenkin lähes ainoa ilmainen ja riippumaton palvelu, jonka kautta olisi mahdollista saada lyhyet tiedot kaikista Suomessa julkaistusta kirjoista. Palvelusta olisi mahdollista hakea ilmestyneet teokset esim. luokan tai asiansanan avulla. Jostain syystä kirjastot eivät kuitenkaan ole löytäneet palvelua tai eivät koe sitä omakseen.

Muutamassa vastauksessa korostetaan lehdistön roolia kirjojen esille nostajana: lehdistön pitäisi kirjoittaa enemmän pienkustantajista ja näiden julkaisutuotannosta. Eri medioissa esille olo toimisi myös siten, että asiakkaat osaisivat kysyä enemmän pienkustantajienkin kirjoja.

Yleinen julkisuus eri medioissa, silloin saisivat tietoa sekä kirjastonhoitajat että asiakkaat (osaisivat myös kysyä ja vaatia). (Keskikokoinen kirjasto Itä-Suomesta.)

Tiedotusvälineiden lisäksi valtiolta kaivattaisiin suurempaa panosta pienkustantajien tukemisessa:

Valtion olisi osallistuttava elävämmin pienten elämään. (Pieni kirjasto Länsi-Suomesta.)

Valtion rahalla tulisi julkaista esim. kaksi kertaa vuodessa ilmestyvä painettu luettelo, jossa pienkustantajat, sukuseurat, kyläyhdistykset ym. voisivat esitellä tuotantoaan ja kertoa mistä kirjoja on saatavissa. Luetteloa jaettaisiin kirjakaupoissa, kirjastoissa ja jopa marketeissa – julkaisuun voisi tutustua myös netissä. (Pieni kirjasto Itä-Suomesta.)

4.6. Valintapäätöksiin vaikuttavia tekijöitä

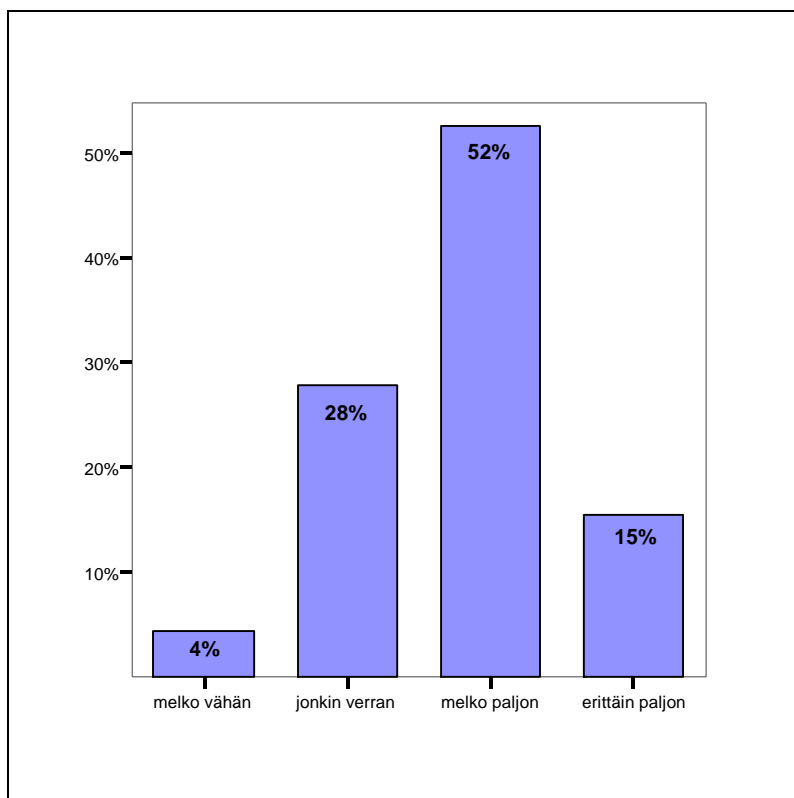
4.6.1. Kirjallisuuskritiikit

Lehdissä ilmestyvät kirjallisuuskritiikit lienevät useimman kirjallisuusharrastajan tärkein ilmentyneitä kirjoja kokeva tiedonlähde kustantajien mainosten ohella. Usein yksittäisen teoksen kysyntä kirjastoissa kasvaa huomattavasti sen jälkeen kun kirjasta on ollut juttu jossakin suurista päivälehdistä. Myös kirjastoammattilaiset kokevat arvostelut tärkeäksi valintatyön apuneuvoksi (luku 4.5.1).

Kirjastoammattilaisen ammattikuvaan kuuluu olla hyvin perillä ajankohtaisista asioista ja kirjallisuuskentän tapahtumista. Ei siis ole yllättävää, että kyselyn vastaajista 67 % seuraa lehdissä ilmestyviä kirjallisuuskritiikkejä melko paljon tai erittäin paljon (kuvio 9.). Ainoastaan 4 prosenttia vastaajista ilmoitti seuraavansa ilmestyviä kritiikkejä melko vähän. Suuri osa lehtikirjoittelun seuraamisesta tapahtuu ajan puutteen vuoksi työajan ulkopuolella. Ajan tasalla pysyminen tuntuu edellyttävän tietyn asteista omaa kiinnostusta ja harrastusta; kirjastoammattilainen on tavallaan jatkuvasti ”tuntosarvet pystyssä” kirjallisuuden suhteen:

”Valintatyötä tehdään käytännössä koko ajan. Kirjallisuuskritiikin seuraaminen tapahtuu käytännössä kokonaan omalla ajalla, ja tätä ‘harrastusta’ sitten hyödynnetään töissä ja kirjavalinnassa.” (Keskikokoinen kirjasto Länsi-Suomesta.)

Kirjallisuuskritiikit ilmestyvät viiveellä kirjojen julkaisemisesta. Toisinaan kirjan ilmestymisen ja kritiikin ilmestymisen välillä voi olla aikaa vuosikin. Näin ollen kritiikeillä ei ole vaikutusta merkittävään osaan kirjastojen ennakkotilauksista. Ennakkotilauslistoja on lähinnä suurimmilla kustantajilla. Kritiikkien merkityksen voisikin nähdä olevan vielä suurempi pienempien kustantajien ilmestymisaikaan pimentoon jääneiden teosten yleisön ja kirjastojen tietoisuuteen nostajana.

Kuvio 9. Lehdissä ilmestyvien kirjallisuuskritiikkien seuraaminen (n = 162).

Tutkimuksessa mukana olevien kymmenen pienkustantajan vuonna 2005 julkaisemista kirjoista kirjoitettiin Aleksi-artikkeliviitetietokantaan indeksoituihin lehtiin yhteensä 39 artikkelia (taulukko 11). Kaikki artikkelit eivät ole puhtaasti kritiikkejä vaan mukana on myös enemmän luonteeltaan esitteleviä kuin arvostelevia kirjoituksia.

Eniten löytyi otoksen kahden suurimman kustantajan, Myllylahden ja Vastapainon, julkaisuja käsitteleviä artikkeleita. Suhteessa julkaistujen nimekkeiden määrään eniten artikkeleita löytyi Savukeitaan kirjoista: viisi julkaistua kirjaa ja kuusi lehtiartikkelia. Taulukon kolmannessa sarakkeessa on artikkelien kappalemäärän jälkeen ilmoitettu suluissa, kuinka montaa eri teosta artikkelit koskevat. Myös tässä vertailussa Savukeidas on vahvoilla: yli puolesta sen julkaisuista on kirjoitettu.

Taulukon viimeisessä sarakkeessa on kunkin kustantajan kohdalla prosenttimäärä, joka sen julkaisemista nimekkeistä keskimäärin on hankittu kirjastoihin. Nämä luvut on poimittu taulukosta 7. (s. 47). Kritiikkien ja muiden lehtikirjoitusten vaikutuksesta kirjastojen hankintoihin ei näin pienen otoksen perusteella voi tehdä kovin suuria päätelmiä. Esim. Kustannus HD: n teoksia käsitteleviä artikkeleita ei tässä tutkimuksessa löytynyt ollenkaan ja sen nimekkeistä kirjastoissa on alle kolmannes. Siitä, mikä vaikutus vähäisellä lehdistön huomiolla on hankintamääriin, jää arvailun varaan. Savukeitaan kohdalla suhteellisen runsas kirjoittelu ei näytä ainakaan kasvattaneen hankintamäärää kovin merkittävästi tai sitten prosenttiluku olisi mahdollisesti ilman lehtikirjoituksia vielä pienempi.

Yksittäisten teosten kohdalla lehtiartikkelien vaikutus näyttäisi selvemältä. Esimerkiksi Kustannus-Puntsin teoksista kustantajan teoksia hankkineista kirjastoista kaikki yhtä lukuun ottamatta olivat hankkineet juuri saman naispappeutta käsittelevän teoksen, jota Kalevassa ilmestynyt artikkeli käsitteli. Samoin Robustoksen kirjoista kirjastoihin oli hankittu sama kirja, jota molemmat löydetty lehtiartikkelit käsitelivät. Myös Savukeitaan ja Avaimen kirjoista suosituin oli eniten lehtiartikkeleita kerännyt teos. Toisaalta taas kaikki lehtiartikkelit Pienen Karhun osalta käsitelivät samaa Wilson Kirwan satukirjaa, mutta Kirwan teos oli kuitenkin kirjastojen vähiten hankkima kirja kustantajan julkaisuista. Eli pelkkä esilläolo arvostetuissa ja laajalevikkisissä lehdissä (Helsingin Sanomat, Suomen Kuvalehti) ei sinällään takaa kirjastojen kokoelmiin pääsyä.

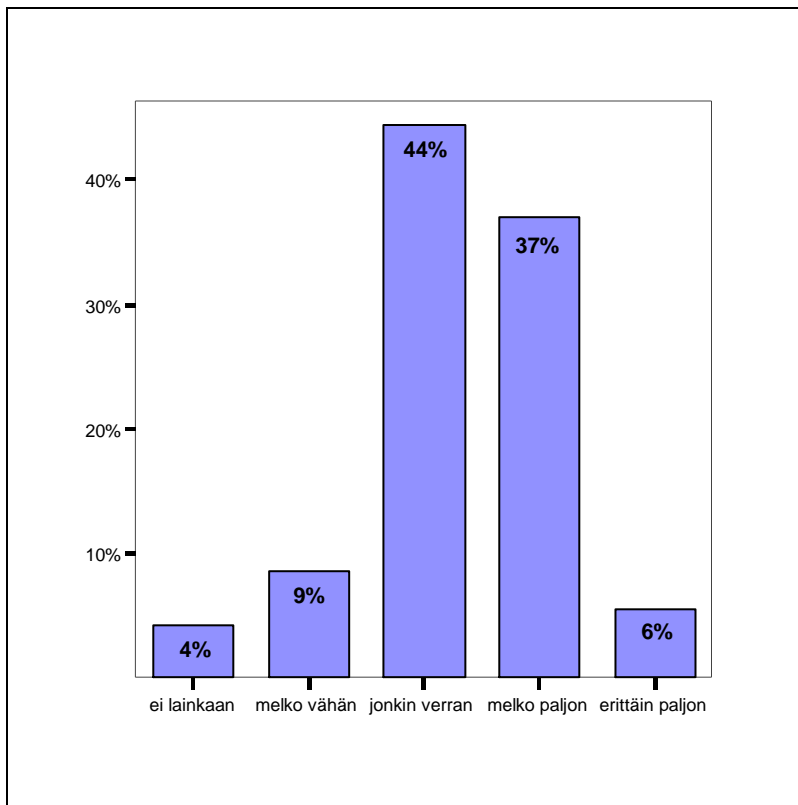
Taulukko 11. Otoksen pienkustantajien vuonna 2005 julkaisemia nimekkeitä käsitelleet Aleksiviitetietokantaan indeksoidut lehtiartikkelit.

Kustantaja	Julkaistut nimekkeet v. 2005 (kpl)	Lehtiartikkeleita (kpl)	Montako prosenttia (%) nimekkeistä kirjastoissa keskimäärin
Asemakustannus	5	4 (2*)	39
Avain	9	4 (1)	42
Kustannus HD	10	0	32
Kustannus-Puntsi	4	1 (1)	18
Myllylahti	24	7 (4)	43
Pieni Karhu	5	3 (1)	57
Robustos	2	2 (1)	17
Savukeidas	5	6 (3)	20
Ursa	8	2 (3)	16
Vastapaino	22	7 (5)	35
Yhteensä	94	39 (21)	33

*Kuinka montaa eri nimekettä artikkelit käsittelevät

4.6.2. Kustantajan maine

Sanna Turunen (2001, s. 54) huomasi tutkimuksessaan kustantajan ennakkomaineella olevan suuri merkitys kirjavalintapäätöksiin: isojen ja tunnettujen kustantajien julkaisuja pidettiin turvallisina valintoina. Myös kyselyn vastaajat myöntävät kustantajan maineen vaikuttavan valintapäätöksiin merkittävästi. 87 % vastaajista myönsi maineen vaikuttavan vähintään jonkin verran valintoihin. Ainoastaan neljä prosenttia vastaajista ei nähnyt kustantajan maineella olevan mitään vaikutusta. (Kuvio 10.)

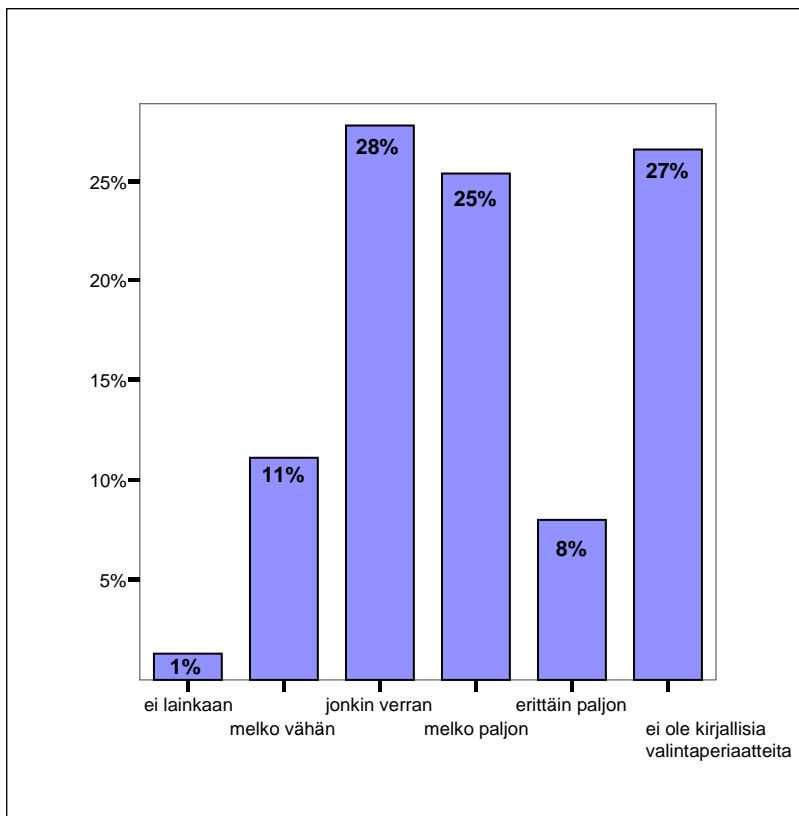
Kuvio 10. Kustantajan maineen vaikutus aineistonvalintapäätöksiin (n=162).

Myönteinen julkisuuskuva on siis kustantajalle hyvin tärkeä. Erityisesti näin on etenkin suhteessa kirjastoihin. Esimerkiksi kirjakaupassahan ennakkovalinta on jo tehty ja kirjat ovat myös itsessään nähtävillä. Kirjakaupan (tai kirjastonkaan) asiakas tuskin kiinnittääkään kirjan kustantajaan sen suurempaa huomiota. Kirjastoille vastaavaa ennakkovalintaa tekevät kirjakauppojen lisäksi Kirjavälitys ja BTJ valitessaan kirjoja omiin luetteloihinsa. Pääsy listoille tai myymälään on näin sinällään jo eräänlainen vähimmäistae hyvästä maineesta. Vaikka useampikin kyselyn vastaajista erityisesti mainitsi, että he eivät välitä kuka kirjan on kustantanut vaan ainoastaan kirjalla on heillä väliä, on pienkustantajien julkaisuutuotannosta tiedon saaminen kuitenkin käytännössä huomattavista hankalampaa kuin isojen kustantajien kohdalla. Näin ollen valinta tehdään jo siinä vaiheessa, kun päätetään, keiden kustantajien tuotannon tarkempaan seuraamiseen käytetään rajallista työaika. Tässä kohtaa ennakkokäsityksillä on varmasti oma roolinsa. Kirjastojen käsityksiä pienkustantajista käsitellään enemmän luvussa 4.7.

Tärkeää on huomata, että pienkustantajan maine voi olla hyvinkin marginaalista. Pienen marginaalisen ryhmän tai asianharrastajajoukon sisällä kustantaja voi olla erittäin arvostettu vaikka se samaan aikaan olisikin valtamediassa näkymätön.

4.6.3. Kirjaston kirjalliset aineistonvalintaperiaatteet

Aiemmissa tutkimuksissa kirjastojen kirjallisilla aineistonvalintaperiaatteilla ei ole nähty olevan kovinkaan suurta vaikutusta varsinaisiin käytännön valintapäätöksiin. Kyselyn tulos ei täysin vahvista edellä mainittua käsitystä. Kolmannes kyselyn vastaajista arvioi kirjallisten, esimerkiksi hankintaohjelmaan kirjattujen, aineistonvalintaperiaatteiden vaikuttavan omiin valintapäätöksiinsä erittäin paljon tai melko paljon. Yli neljännes vastaajista oli sitä mieltä, että vaikutusta on jonkin verran. Toisaalta reilu neljännes vastanneista kirjastoista on täysin ilman kirjallisia aineistonvalintaperiaatteita. 11 % vastanneista taas piti periaatteiden vaikutusta melko vähäisenä. (Kuvio 11.)

Kuvio 11. Kirjaston kirjallisten aineistonvalintaperiaatteiden vaikutus valintapäätöksiin (n = 162).

4.6.4. Tärkeimmiksi koetut syyt pienkustantajien julkaisemien kirjojen hankkimatta jättämiselle

Yhdessä kyselyn kysymyksessä tiedusteltiin syitä, joiden takia pienkustantajien kirjoja jää kirjastoissa hankkimatta (Tärkeimmät syyt pienkustantajien kirjojen hankkimatta jättämiselle omassa kirjastossanne). Vastaaajia pyydettiin valitsemaan viidestä valmiista vaihtoehdosta kolme mielestään tärkeintä ja laittamaan ne tärkeysjärjestykseen. Vastaaajilla oli mahdollisuus myös antaa listan ulkopuolinen valitsematta jättämisen syy. Kysymyksen muotoilu ei ehkä ollut täysin onnistunut: pieni osa vastaajista oli ymmärtänyt vastausohjeet virheellisesti, mistä syystä nämä vastaukset jouduttiin jättämään tulosten ulkopuolelle. Yksi vastaaja piti lisäksi kysymystä johdattelevana: vastaaja koki kysymyksen vihjaavan, että pienkustantajia luonnostaan syrjittäisiin aineistonvalinnassa, mikä ei ollut kysymyksen tarkoitus. Parempi muotoilu olisikin ollut vaikka ”Jos pienkustantajien julkaisuja jää kirjastossanne hankkimatta, mitkä koette tärkeimmiksi hankkimatta jättämisen syiksi?”.

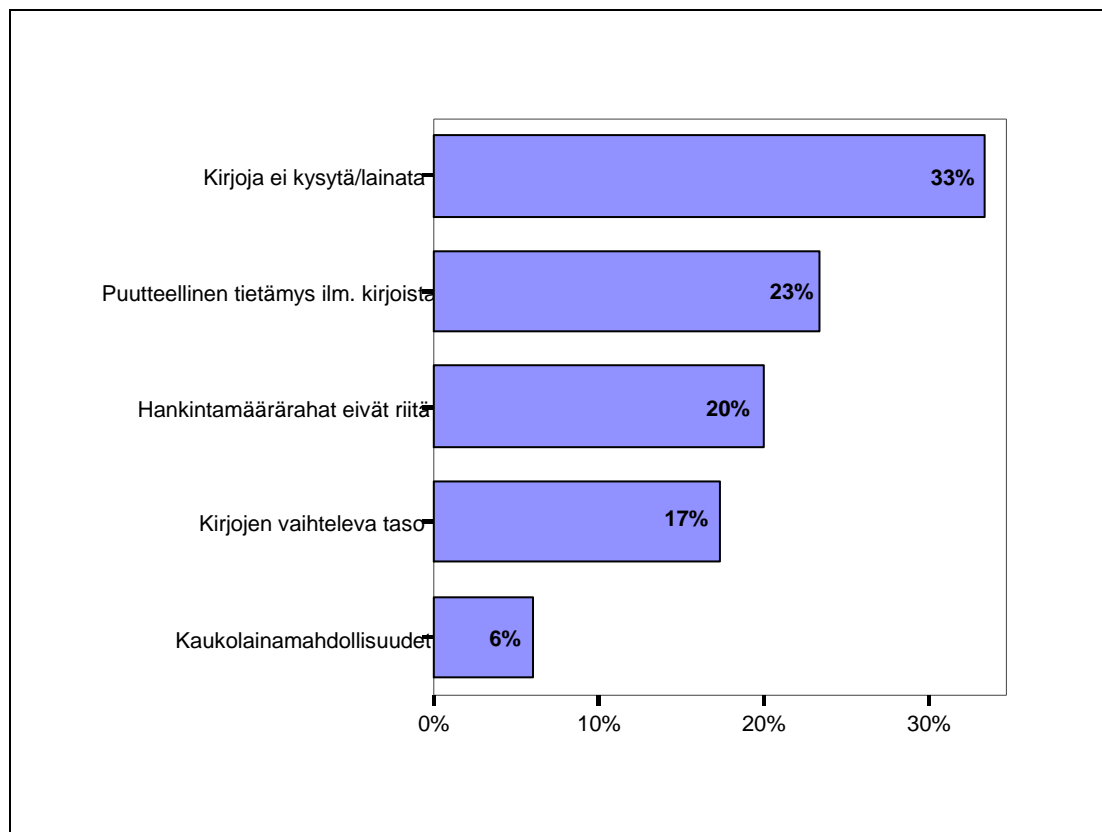
Taulukkoon 12. on koottu kysymykseen saadut vastaukset. Kuviossa 12. on kuvattu vielä graafisesti, kuinka suuri prosenttiosuus vastaajista piti mitäkin annettua vaihtoehtoa tärkeimpänä pienkustantajien kirjojen hankkimatta jättämisen syynä. Kolmasosa vastaajista koki kirjojen vähäisen kysynnän tai lainauksen tärkeimmäksi syyksi, jonka vuoksi pienkustantajien kirjoja jätetään heidän kirjastoonsa hankkimatta. Toiseksi eniten tärkeimmäksi syyksi ilmoitettiin se, että valintaa tekevän henkilön tietämys ilmestyvistä kirjoista on puutteellinen eli käytännössä kirjoja jää hankkimatta, koska kirjojen olemassaolosta tai sisällöstä ei tiedetä tarpeeksi. Tämä vaihtoehto sai myös eniten mainintoja toiseksi tärkeimmäksi syyksi.

Taulukko 12. Pienkustantajien kirjojen hankkimatta jättämisen syyt kirjastoissa: tärkeysjärjestys (n=147)

	Tärkein syy	Toiseksi tärkein syy	Kolmanneksi tärkein syy
	%	%	%
Hankintamäärärahat eivät riitä	20	21	14
Kirjoja ei kysytä/lainata	33	15	16
Kirjojen vaihteleva taso	17	14	16
Puutteellinen tietämys ilm. kirjoista	23	29	18
Kaukolainamahdollisuudet	6	20	36

Hankintamäärärahojen riittämättömyyden koki tärkeimmäksi syyksi hankkimatta jättämiselle 20 % vastaajista. Kaukolainamahdollisuuksia piti tärkeimpänä syynä ainoastaan 6 %, 36 % kuitenkin mainitsi sen kolmanneksi tärkeimmäksi syyksi.

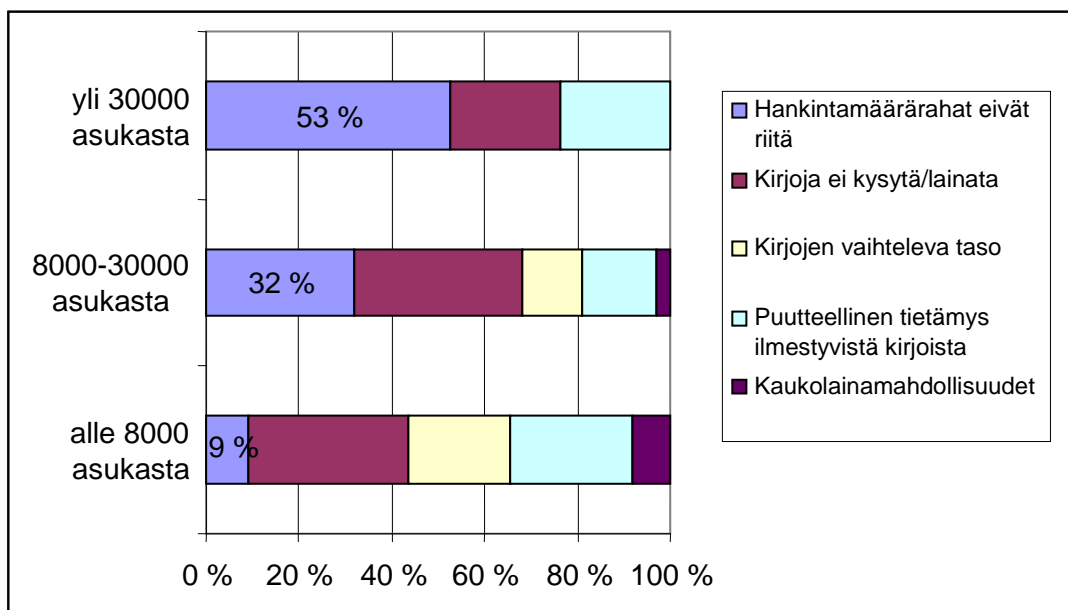
Yksittäisiä mainintoja annettujen vaihtoehtojen ulkopuolelta saivat seuraavat syyt: huonompi alennusprosentti, kirjoja ei näe, kohtuuton hinta, liian suppea aihe ja tilanpuute.

Kuvio 12. Tärkeimmäksi koettu syy pienkustantajien kirjojen hankkimatta jättämiselle (n = 150).

Verrattaessa erikokoisten kirjastojen antamia vastauksia (kuvio 13.), suurin ero kokoryhmien välillä näyttäisi olevan hankintamäärärahojen riittämättömyyden vaikutuksen kohdalla. Yli puolet isoista, yli 30 000 asukkaan kunnista, piti tärkeimpänä syynä pienkustantajien julkaisemien kirjojen hankkimatta jättämiselle hankintamäärärahojen riittämättömyyttä. Vastaava prosenttiluku keskikokoisten kirjastojen kohdalla on 32 ja alle 8000 asukkaan kuntien kirjastojen kohdalla 9. Odotetusti kaukolainamahdollisuuksilla on suurempi merkitys nimenomaan pienissä kirjastoissa: kaikkia kiinnosta-

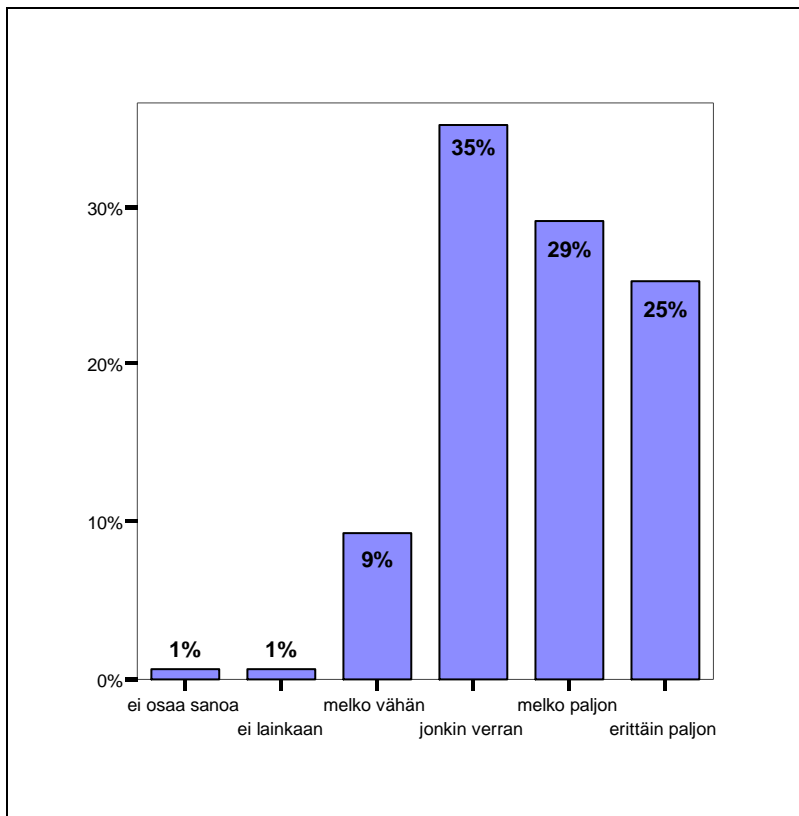
viakaan teoksia ei välttämättä tarvitse hankkia itselle, koska ne voidaan tarvittaessa tilata asiakkaalle toisesta kirjastosta. Isoissa, ja etenkin maakuntakirjastoissa, vaatimukset oman kokoelman kattavuudelle ovat suuremmat. Kaukolainamahdollisuuksien lisäksi kirjojen vaihtelevaa tasoa ei yksikään isojen kirjastojen edustajista kokenut tärkeimmäksi syyksi. Eniten kirjojen vaihtelevaksi koettu taso vaikutti pienten kirjastojen hankintoihin (22 % mainitsi tärkeimmäksi hankkimatta jättämisen syyksi). Enin osa sekä pienistä (34 %) että keskikokoisista (37 %) kirjastoista piti merkittävimpänä sitä, että hankkimatta jätettyjä kirjoja ei kysytty tai niitä ei oletettu lainattavan.

Kuvio 13. Tärkein pienkustantajien kirjojen hankkimatta jättämisen syy erikokoisissa kirjastoissa (n=150).

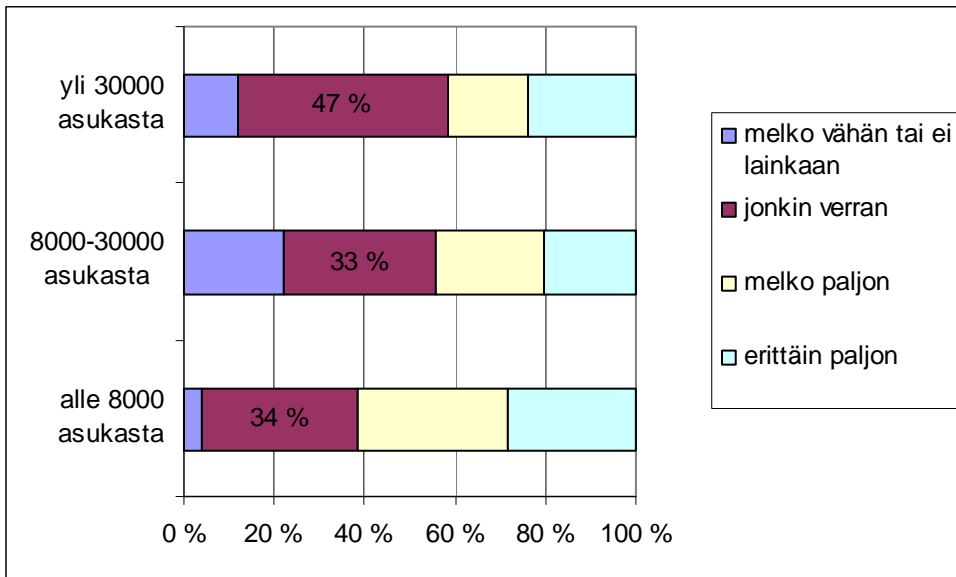
4.7. Kirjastojen kokemukset vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuesta

Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuki, eli mahdollisuus hankkia valmiiksi kootulla ostotukikirjalistalla mainittuja nimekkeitä kirjastoon erityisellä valtionavulla, koettiin kirjastoissa pääsääntöisesti oman kirjaston kannalta hyödylliseksi järjestelmäksi. 54 % vastaajista uskoi oman kirjastonsa hyötyvän ostotuesta melko paljon tai erittäin paljon. 35 % koki kirjastonsa hyötyvän järjestelmästä jonkin verran. 9 %:n mielestä hyöty on melko vähäistä ja 1 % koki, että heille tuesta ei ole lainkaan hyötyä. (Kuvio 14.)

Kuvio 14. Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuen koettu hyöty omalle kirjastolle (n = 161).

Kuviossa 15. on esitetty kirjastojen antamien vastausten jakautuminen kokoryhmittäin. Erot ryhmien välillä eivät ole kovin suuria. Eniten tukijärjestelmästä kokevat hyötyvänsä pienet kirjastot: 61 % pienten kuntien kirjastoja edustavista vastaajista ilmoitti hyötyä olevan vähintäänkin melko paljon. Eniten tyytymättömyyttä oli keskikokoisten kirjastojen ryhmässä. Tuon kokoryhmän vastaajista 22 % vastasi kirjastonsa hyötyvän vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuesta melko vähän tai ei lainkaan.

Kuvio 15. Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuen koettu hyöty erikokoisissa kirjastoissa (n = 161).

Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotukeen liittyen vastaajia pyydettiin myös antamaan avokysymyksessä kehittämissuhteita järjestelmän parantamiseksi. Omia ehdotuksia esitti 99 vastaajaa. Saadut kehittämissuhteukset voidaan jakaa viiteen eri kategoriaan:

1) *Valikoima.* Eniten ehdotuksia tuli siitä, miten ostotukikirjalistan valikoimaa voitaisiin muuttaa paremmin kirjastojen tarpeita vastaavaksi. Osa vastaajista toivoi laajempaa valikoimaa, jossa olisi vähän jokaiselle jotakin. Valikoiman monipuolisuuteen onkin jo yritetty kiinnittää aikaisempaa enemmän huomiota. Toiset halusivat tiukempia ja tarkemmin määriteltyjä kriteerejä listalla otettaville kirjoille. Muutama vastaaja taas oli suppeamman valikoiman kannalla: suppeampi valikoima varmistaisi, etteivät kirjat lopu kesken ensimmäisellä tilauskierroksella ja säästäisi aikaa vieviltä uusintatilauksilta. Ehdotuksissa tuli vahvasti esille toive saada listalle enemmän nimenomaan pienkustantajien teoksia. Listalla koettiin olevan liikaa isojen kustantajien kirjoja, jotka on kirjastoon jo hankittu. Pienkustantajille ehdotettiin myös aivan omaa tukilistaa. Kirjastot haluaisivat enemmän vaikutusvaltaa listan sisältöön:

”Listat voisivat olla ohjeellisia, mutta olisi myös mahdollista hankkia kyseisten listojen ulkopuolelta aineistoa. Nyt tulee hankituksi pakosta myös sellaisia nimekkeitä, jotka seisovat hyllyssä eikä niitä kukaan lainaa. Harmillista.” (Pieni kirjasto Etelä-Suomessa.)

Jos osa tukikirjoista olisi vapaasti valittavissa, välttyttäisiin turhilta tuplilta, ja kirjastot voisivat hankkia ”ei niin kovin tarpeellisen” ja vähän kysytyn aineiston sijaan sellaista materiaalia, josta kirjastossa todella on puute. Tämä olisi myös osaratkaisu siihen, että valmis lista ei voi kattaa kaikkea sitä, mitä kirjastoissa tuen piiriin toivottaisiin kuuluvaksi. Kyselyyn vastaajat halusivat listoille mukaan mm. saamen- ja ruotsinkielistä aineistoa, lisää äänikirjoja, isotekstisiä, lasten kirjoja ja sarjakuvia. Osa vastaajista toivoi listalle enemmän kalliita taidekirjoja ja lääketieteen teoksia, osa taas enemmän lukuromaaneja ja niin edelleen. Yhdessä vastauksessa ehdotettiin ostotukilistalle vuosittain vaihtuvaa teemaa.

2) *Tukilistan ajankohta ja aikataulu.* Tukijärjestelmän laahaaminen vuoden jäljessä koettiin ongelmalliseksi. Ostomahdollisuus haluttaisiin heti kirjojen ilmestyttyä, ei vasta vuoden päästä. Muutama vastaaja sen sijaan nimenomaan toivoi listalle mukaan myös vanhempia kirjoja, ei pelkästään uutuuksia. Hankinnat voitaisiin siirtää keväälle, näin tukilistat voisivat ottaa huomioon koko edellisen vuoden kirjatarjonnan. Myös valinta-aikataulu koettiin liian kireäksi ja tilausaika liian lyhyeksi. Kiirettä vähentäisi tuen jakautuminen pidemmälle ajanjaksolle tai useampaan kertaan vuodessa.

3) *Tiedotus.* Kirjastot kokivat saavansa tukilistan kirjoista liian vähän tietoa valintapäätöksensä tueksi. Nykyisellään valinnan koetaan olevan työlästä ja aikaa vievää juuri tiedon puutteen takia. Tarjottavan aineiston parempi esittely esimerkiksi verkossa helpottaisi valintaa. Yhdessä vastauksessa ehdotettiin tukijärjestelmään liitettävän pienkustantajien kierrokset kirjastoissa: listalla olevat pienkustantajat kävisivät kirjastoissa esittelemässä julkaisujaan (sekä henkilökunnalle että asiakkaille).

4) *Tuen kohdennus.* Pienissä kirjastoissa haluttaisiin tuen kohdentuvan enemmän pienten tarpeisiin. Pienille talousahdingossa oleville kirjastoille ehdotettiin suurempaa määrärahaa. Ostotuki paikkaisi edes vähän niiden kirjastojen kokoelmia, joiden aineistomäärärahat ovat jopa katastrofaalisen pieniä. Vastaavasti isoissa kirjastoissa haluttaisiin tukirahat jaettavaksi asukasluvun mukaan. Isoimmissa kirjastoissa tuen määrä koetaan niin pieneksi, että se ei riitä kuin muutamalle osastolle. Osa vastaajista näkee ostotuen olevan tuki kirjastojen lisäksi myös listan kustantajille. Tuki pitäisi näin ollen kohdentaa nimenomaan pienkustantajien toiminnan tukemiseen valitsemalla enemmän näiden julkaisuja listalle.

5) *Lisää rahaa.*

Osa vastaajista ilmoitti olevansa tyytyväinen nykyiseen järjestelmään. Ostotukijärjestelmän koettiin olevan kehittymässä parempaan suuntaan ja sen toivottiin säilyvän myös tulevaisuudessa.

4.8. Pienkustantajien rooli ja ominaisuudet

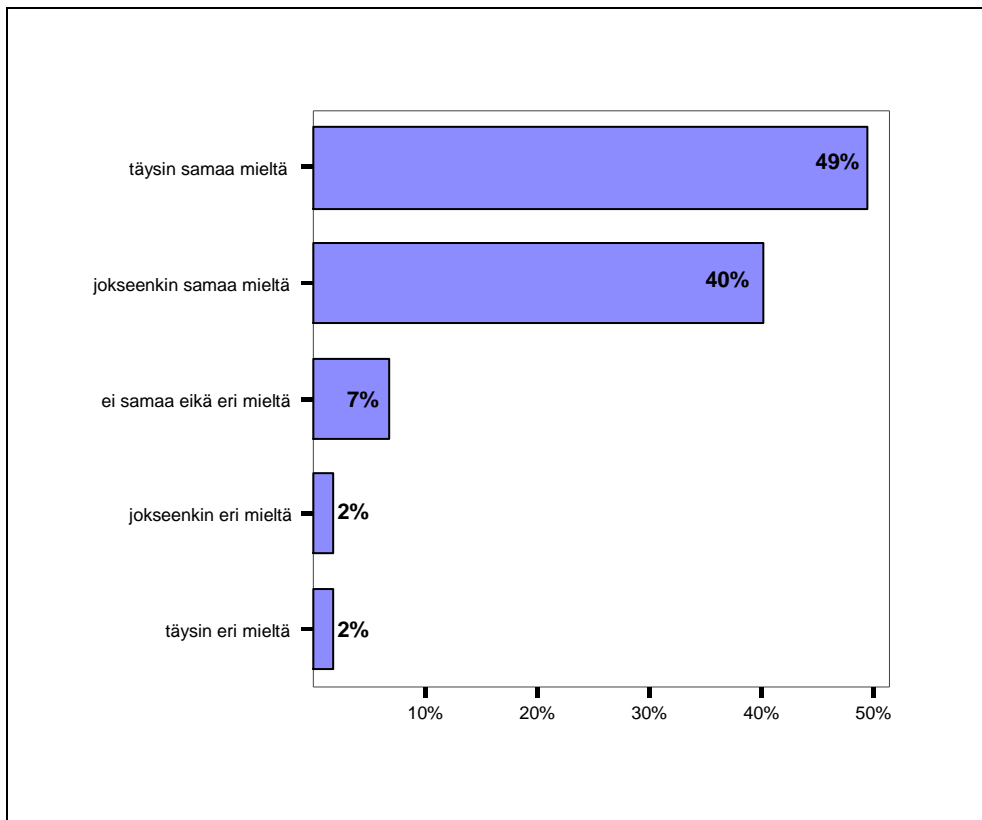
Ylivoimaisesti eniten vastaajien mielestä pienkustantajalle on ominaista vaihtoehtoisuus. Tuon ominaisuuden pienkustantaja käsitteeseen liittää peräti 88 % vastaajista. Pienkustantajilla uskotaan olevan uusia ideoita ja näkemyksiä (56 %). Samoin 56 % vastaajista uskoo pienkustantajien olevan mukana tuottamassa marginaali- ja vastakulttuuria. Yli puolet liittää pienkustantamisen myös kulttuurisen pääoman käsitteeseen. Toisaalta suurelle osalle vastaajista (49 %) pienkustantamiseen liittyy epätasainen julkaisutuotanto. 46 % uskoo pienkustantajien aatteellisuuteen mutta pyyteettömyyteen ainoastaan 8 %. Tiukan erikoistuneisuuden pienkustantajiin liittää neljännes vastaajista. Pienkustantajien toiminnan käsityöläisnäkökulman ei usko kuin 16 % vastaajista. (Taulukko 13.)

Taulukko 13. Käsitteeseen *pienkustantaja* liitetyt ominaisuudet (n = 160).

	Mainintoja kpl	% vastaajista valinnut
Vaihtoehtoisuus	140	88
Tiukka erikoistuneisuus	41	26
Kulttuurinen pääoma	86	54
Pieni liikevaihto	75	47
Käsityöläisnäkökulma	26	16
Ei-kaupallisuus	65	41
Pyyteettömyys	12	8
Laatukirjallisuus	63	39
Uudet ideat ja näkemykset	90	56
Epätasainen julkaisutuotanto	78	49
Riippumattomuus	39	24
Marginaali- ja vastakulttuuri	89	56
Aatteellisuus	74	46

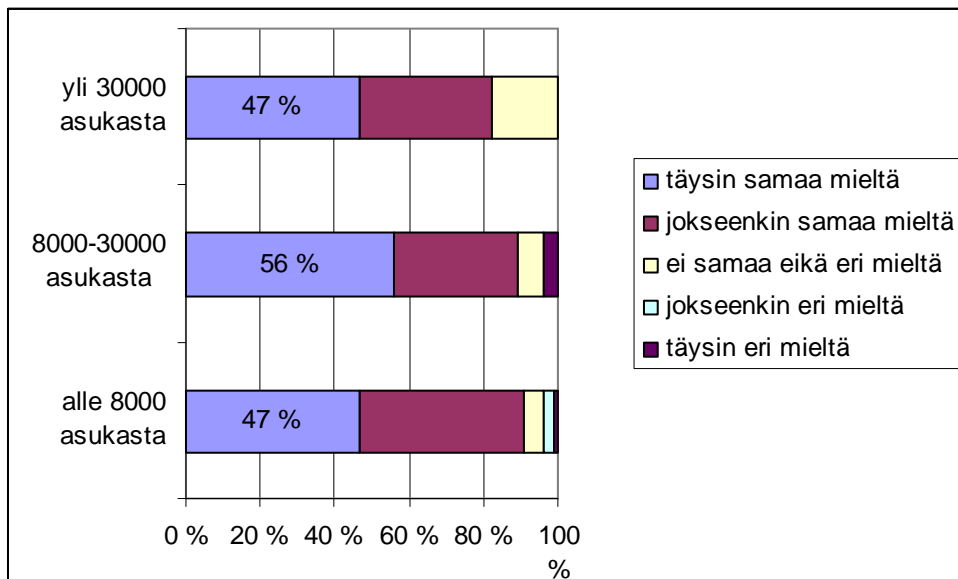
Kirjastoissa pidetään tärkeänä, että myös pienkustantajien julkaisemia kirjoja löytyy kirjastoista. Lähes puolet vastaajista oli täysin samaa mieltä väittämästä ” On tärkeätä, että myös pienkustantajien julkaisut ovat edustettuina kirjastojen kokoelmissa”. 40 % oli väittämän kanssa jokseenkin sa-

maa mieltä. 7 % kyselyn vastaajista ei ollut asiasta samaa eikä eri mieltä. Jokseenkin eri mieltä ilmoitti olevansa 2 % vastaajista, yhtä paljon löytyi täysin eri mieltä olevia. (Kuvio 16.)

Kuvio 16. Mielenpide väittämästä: On tärkeää, että myös pienkustantajien julkaisut ovat edustettuina kirjastojen kokoelmissa (n = 162).

Kuviossa 17. on kuvattu erikokoisten kirjastojen mielipiteitä samasta väittämästä. Eri kokoryhmien välillä ei löytynyt merkittäviä eroja. Merkille pantavaa on, että suuria kirjastoja edustavista vastaajista yksikään ei ollut eri mieltä siitä, että pienkustantajien kirjojen tulisi löytyä kirjastojen kokoelmista. Ei eri mieltä eikä samaa mieltä olevia sen sijaan isoissa kirjastoissa on eniten, lähes 20 % kokoryhmän vastaajista. Annetun väittämän kanssa täysin samaa mieltä olevia löytyy eniten keskikokoisista kirjastoista.

Kuvio 17. Erikokoisten kirjastojen mielipide väittämästä: On tärkeätä, että myös pienkustantajien julkaisut ovat edustettuina kirjastojen kokoelmissa (n = 162).

Vastaajia pyydettiin myös perustelemaan väittämäkysymykseen antamaansa vastausta lyhyesti. Väittämän käsittelemä asia koettiin kirjastoissa tärkeäksi ja ajatuksia herättäväksi: avokysymyksen vastausprosentti nousi yhdeksäänkymmeneen (145 vastaajaa). Perusteluista käy ilmi vastaajien käsityksiä pienkustantajien lisäksi siitä, mikä on kirjaston tehtävä ja millainen hyvän kokoelman tulisi olla.

Kattava otos. Eniten vastauksissa korostui kokoelman monipuolisuuden tärkeys. Monipuolisessa kokoelmassa on edustettuna kirjallisuuden kentän koko kirjo. Hyvän kokoelman tulisi olla kattava otos kaikenlaisesta erilaisesta kirjallisuudesta. Monipuolisuuden ja kattavuuden saavuttaminen edellyttää pienkustantajia, koska pienkustantajien nähdään kustantavan sellaista aineistoa, jota isoilta ei löydy. Pienkustantajat täyttävät isojen kustantajien jättämiä aukkoja esim. julkaisemalla kirjoja eri kielialueilta ja aiheista kuin isot kustantajat. Varsinkin paikallisen aineiston julkaisemisessa pienkustantajien panos koetaan korvaamattomaksi. Jokaisella kustantajalla uskotaan olevan omalta osaltaan annettavaa kirjallisuuskenttään. Pienkustantajien julkaisujen uskotaan laajentavan kirjaston kokoelman henkistä ja kulttuurista laatua. Monipuolisuuden tavoitteluun liittyy myös ajatus kirjastosta tasa-arvoisena ja demokraattisena laitoksena, josta löytyy jokaiselle jotakin. Tasa-arvovaatimus laajentuu osassa vastauksia koskemaan asiakkaiden lisäksi myös kustantajia ja vähälevikkistä kirjallisuutta: kirjaston tehtävä on antaa myös pienille kustantajille mahdollisuus saada kirjojaan ilmaiseksi lukijoiden ulottuville. Kirjaston arvellaan olevan mahdollisesti paras paikka

pienenkustantajille päästä yleisön tietoisuuteen. Monipuolisuutta ja kattavuutta korostavat perustelut ovat yhtäläisiä kirjastodiskursseihin (luku 2.3.2.) liittyvän perusnäkömyksen, monipuolisuusetiikan, kanssa.

Vaihtoehto. Jo edellä tuli esille, että vastaajat kokevat vaihtoehtoisuuden olevan se ominaisuus, joka vahvimmin kuvaa pienkustantajia. Vastaajat perustelivat myös pienten kustantajien julkaisujen tärkeyttä kirjastojen kokoelmissa korostamalla kirjaston tehtävää vaihtoehtojen tarjoajana. Osa esitetyistä näkömyksistä on samoja, joista vaihtoehtorepertuaari rakentuu. Suurten kustantajien tuotannon nähdään keskittyvän liian usein vain myyviin teoksiin. Pienkustantajien kautta on myös vaihtoehtoisien äänten mahdollista päästä esille. Kirjastojen ei tulisi pönkittää vain joitakin tiettyjä kustantajia tai maailmankuvia. Juuri kirjastojen tehtävän nähdään olevan tuoda esille valtamedian ulkopuolisia näkömyksiä ja ääniä, joiden olomassaolosta asiakkaat eivät muuten välttämättä saisi lainkaan tietoa: ”kuka hankkii, jos kirjastotkaan eivät hanki?”.

Kirjan laatu ratkaisee. Viitteitä yleissivistysrepertuaarista näkyy perusteluissa, jossa korostetaan erityisesti kirjan sisällöllisen laadukkuuden tärkeyttä. Näissä perusteluissa kustantajan merkitys mitätöidään: ”kaikki hyvät kirjat kuuluvat kirjastoon”, ”kustantajalla ei merkitystä, jos kirja on laadukas”. Kirjastoon otettavien kirjojen tulee täyttää kirjaston laatuvaatimukset, oltava ”kirjastokelpoisia”. Kirjastoilla katsotaan olevan kulttuurihistoriallinen säilytystehtävä, jonka täyttäminen edellyttää kaikkien laatukirjojen kokoamista kokoelmaan. Markkinoiden ollessa nykyään niin nopea-tempoiset ja kaupalliset, on kirjasto ainoa tällaiseen kokoamiseen ja säilyttämiseen kykenevä taho. Pienkustantajien tiedetään kustantavan myös paljon laadukasta kirjallisuutta. Toisaalta laatuerojen ja vaihtelun nähdään pienten kesken olevan suurempaa.

Kysynnän merkitys. Kysyntärepertuaarin tunnusmerkkejä löytyi eniten väittämän kanssa eri mieltä olleiden vastaajien perusteluista. Etenkin muutamassa pienten kirjastojen vastauksessa korostui näkömyks, jonka mukaan kokoelmalle tärkeintä on olla asiakkaiden tarpeiden mukainen. Pienkustantajien kirjoja hankitaan, jos asiakkaat niitä kysyvät, muuten ei. ”Jos kirjaa ei kukaan lainaa, mitä merkitystä sillä on nököttää hyllyssä?”. Joissakin väittämän kanssa samaa mieltä olevien vastauksissa myönnettiin pienkustantajien julkaisujen tärkeys osana hyvää ja monipuolista kokoelmaa, mutta määrärahojen tai tilan vähyyden vuoksi joudutaan tyytymään hankkimaan ainoastaan aineistoa, jota varmasti kysytään ja lainataan. Alueellisen yhteistyön myötä parantuneiden kaukolainamahdollisuuksien koetaan osaltaan helpottaneet tilannetta ja vähentäneen yksittäisen kirjaston kokoelman

kattavuuteen kohdistuvia paineita. Pienkustantajien julkaisujen määrän tarve vaihtelee kirjaston koon ja asiakaskunnan mukaan, ainakin maakuntakirjastoista niitä tulisi löytyä kattavasti.

Helmet. Eniten vastauksissa esiintynyt yksittäinen sana oli helmi. Pienkustantamoiden julkaisemia kirjoja on otettava kirjastojen kokoelmiin, koska niiden joukosta on mahdollista löytää helmiä, jotka ansaitsevat julkisuutta, jota vain kirjasto voi antaa.

4.9. Kyselyn vastaajien näkemykset pienkustantamisessa tapahtuneista muutoksista ja vaikutuksista yleisten kirjastojen aineistonvalintaan

Tähän lukuun on koottu kyselyn kahden viimeisen avokysymyksen, 21 (n = 121) ja 22 (n = 40), vastauksissa esille tulleita näkemyksiä siitä, miten kirjastoissa koetaan pienkustantamisen viime vuosina muuttuneen ja millaisia vaikutuksia muutoksilla on ollut kirjastojen aineistonvalintaan. Vastausten perusteella kirjastoissa on pantu merkille kustannuskentällä viime vuosina tapahtuneet muutokset. Kustantajien ja julkaisujen määrän on huomattu kasvaneen merkittävästi, mikä on toisaalta helpottanut ja toisaalta hankaloittanut aineistonvalintaa.

Vastaajien mukaan uusien toimijoiden myötä valinnanvaraa on enemmän. Pienkustantajien kirjojen koetaan myös laadullisesti parantuneen aikaisempaan verrattuna. Suuri osa pienkustantajien julkaisemista kirjoista ei enää fyysiseltä ja sisällölliseltä laadultaan eroa merkittävästi suurkustantajien tuotannosta. Samoin toimitusvarmuus on lisääntynyt. Määrän kasvun ja tason kohoamisen myötä kirjastot myös hankkivat pienkustantajien teoksia kokoelmiinsa enemmän. Pienkustantajien julkaisemat kirjat nähdään yhä useammin vartenotettavina vaihtoehtoina. Aiemmin pienkustantajien teoksia löytyi enemmän isoimpien kaupunkien kirjastojen kokoelmista. Nykyään pienkustantajien julkaisuja löytyi enenevässä määrin myös maaseutukuntien kirjastoista.

Erityisesti internetin ja sähköpostin on koettu lisänneen ja helpottaneen tiedonsaantia. Halpuutensa vuoksi ne ovat tasapuolisesti kaikkien, myös pienkustantajien käytettävissä. Internet on kirjastoisakin tullut sen verran tärkeäksi työvälineeksi, että kustantaja, jolla ei ole kunnollisia säännöllisesti päivittyviä verkkosivuja, tiputtaa itsensä helposti valintojen ulkopuolelle. Myös asiakkailta on aikaisempaa enemmän tietoa ja he osaavat kysyä myös pienkustantajien teoksia.

Tarjonnan monipuolistuminen on toisaalta tuonut mukanaan lisää työtä aineistonvalitsijoille. Julkaisu-
sutuotannon seuraaminen vaatii aikaisempaa enemmän aktiivisuutta. Pienkustannuskenttä näyttäy-
tyy toisinaan sekavana, mitä tunnetta kentän suuri elävyys korostaa. Uusia kustantajia syntyy ja
vanhoja katoaa. Valintaan käytettävissä olevan ajan puitteissa on usean vastaajan mielestä lähes
mahdotonta seurata, mitä kaikkia kustantajia on olemassa ja mitkä näiden painotukset ovat. Julkai-
sujen määrän kasvaessa laadun koetaan kirjavoituneen. Tekninen kehitys on madaltanut kynnystä
saada kirja julkaistuksi ja kirjajaan joukkoon mahtuu monentasoisia yrittäjiä. Jyvien noukkiminen
akanoista on entistäkin vaikeampaa. Kirjaston luottamuksen ansaitseminen ja hankintalistoilta pää-
seminen voi olla hankalaa. Kirjastot hankkivat kustantajilta, joiden tuotannon ne ovat todenneet
korkealaatuiseksi. Uusiin yrittäjiin suhtaudutaan varauksellisemmin kuin vanhoihin ja tuttuihin kus-
tantajiin. Asemansa vakiinnuttaneet pienkustantajat ovat isojen kustantamoiden kanssa samalla vii-
valla. Pienkustantajien maineeseen vaikuttavat negatiivisesti lukuisat omakustanteiden tarjoajat,
jotka toisinaan tyrkyttävät osin heikkotasosiakin julkaisujaan kirjastoille melko aggressiivisesti
puhelimitse tai tulemalla paikan päälle. Kritiikkiä sai myös joidenkin omakustantajien tapa lähettää
kirjansa kirjastoon suoraan laskun kanssa ilman tilausta.

Vaikka internet onkin tuonut tiedonsaantiin hieman helpotusta, vaikeuttaa tiedon puute edelleen
valintatyötä. Kun tiedotepinot kasvavat työpöydillä, pelätään kirjastoissa tärkeiden teosten hukku-
van massaan ja jäävän hankkimatta. Vastaajat toivovat pienkustantajien esittelevän teoksiaan kirjas-
toille enemmän. Uutuuksista haluttaisiin saada tieto tarpeeksi ajoissa. Pienten painosten kohdalla on
vaarana, että painos loppuu kesken. Ennakkotietojen vähäisyys hankaloittaa myös määrärahojen
käytön arviointia. Varsinkin aloittelevan kustantajan tuotannon kohdalla toivottaisiin mahdollisuutta
päästä tutustumaan kirjoihin ennen ostopäätöstä, koska palautusmahdollisuudet ovat usein rajallisia.

Ajan ja tiedon vähäisyys eivät ole suurimmat ongelmat, joita kirjatarjonnan kasvu ja monipuolistu-
minen on aineistonvalitsijoille tuonut. Usein kirjastoista näyttäisi löytyvän halua hankkia kokoel-
miin ja tarjota asiakkaille enemmän pienkustanteita, mutta kirjamäärärahojen rajallisuus tulee vas-
taan. Entisen suuruisilla tai entistä pienemmällä aineistonhankintamäärärahoilla on toimittava laa-
jemman tarjonnan markkinoilla. Rahat riittävät koko ajan entistä pienempään kirjamäärään senkin
vuoksi, että kirjojen yleinen hintataso on noussut. Kirjastoyhteistyö on tuonut vähän apua: jos joku
kimpasta hankkii vähemmän kysytyn teoksen, muut jättävät sen todennäköisesti hankkimatta.

Joidenkin pienten kustantajien on nähty kasvavan isoiksi (esim. Like) tai siirtyneen isojen omistuk-
seen. Toiminnan kasvu on lisännyt tietoa julkaisuista ja sitä kautta myös hankintamääriä. Tämän

suuntaista kehitystä ei kirjastoissakaan nähdä kuitenkaan pelkästään hyvänä asiana: vaarana on, että isot jyräävät pienet alleen. Erityisesti uusien pienkustantajien pelätään jäävän yhä valtaansa kasvattavien suurien mediayritysten jalkoihin.

Vaikka pienkustantamisen lisääntyminen onkin osittain monimutkaistanut aineistonvalintaa, koetaan kustantamisen helpottuminen ja sitä kautta uusien kustantajien mukaan tulo kirjastoissa pääasiallisesti hyväksi asiaksi. Jotkut vastaajista pelkäävät, että pienkustantajien nousuun ei ole kiinnitetty kirjastoissa tarpeeksi huomiota. Heidän mielestään pienkustantajat ovat julkaisutuotannossaan kiittävästi seuranneet aikaansa, raikastaneet kirjatarjontaa ja tuoneet esiin muun muassa alueellisia näkökulmia. Vastaajat kokevat tilanteen niin, että kirjastojen pitää vain yrittää aina niin rajallisine resursseineen pysyä kehityksen perässä. Pienkustantajien määrän kasvu nähdään myös merkinä kirjan elinvoimaisuudesta mediumina. Kirja ei ole sittenkään kuollut. Eräs vastaajista tiivisti tämän ajatuksen seuraavasti:

”Pienkustantajia tarvitaan! Älkööt lannistuko!” (Keskikokoinen kirjasto Etelä-Suomesta.)

5. TULOSTEN TARKASTELU

5.1. Yhteenvetoa tuloksista

Tutkimuksen pääaineisto koottiin manner-Suomen kuntien pääkirjastoille suunnatulla elektronisella lomakekyselyllä. Kyselyn vastausprosentiksi tuli 39 %. Saaduissa vastauksissa ovat tyydyttävästi edustettuina erikokoiset kirjastot ja maantieteelliset sijaintialueet, ja tuloksia voidaan näin ollen pitää suuntaa antavina.

Aineistonvalintatyön organisointitavat kirjastoissa vaihtelevat. Kirjaston koko ja henkilökunnan määrä tuovat organisointiin omat rajoituksensa ja mahdollisuutensa. Kyselyn vastaajat kokivat ilmestyvästä kirjallisuudesta saamansa tiedon määrän suhteessa merkittävästi suuremmaksi, kuin kirjallisuuden seuraamiseen käytettävissä olevan työajan määrän.

Kirjastojen kirja-aineiston aineistotoimittajana valta-asemassa on tällä hetkellä BTJ Kirjastopalvelu. Toisella sijalla on viime aikoina omaa kirjastomyyntiosuuttaan voimakkaasti kasvattamaan pyrkinyt Kirjavälitys. Kustannussäästöyistä kirjanvalintakokoukset ja näytelähetykset ovat arkipäivää enää kymmenesosalle kirjastoista.

Kyselyn vastaajat eivät koe tuntevansa Suomen kustannuskenttää pienkustantajien osalta kovinkaan hyvin. Alle kolmasosa vastaajista tunsi olevansa hyvin perillä siitä, mitä kustantajia on olemassa ja millaisia näiden julkaisuprofiilit ovat. Saatujen tulosten perusteella pienkustantajien tuntemus on sitä parempaa mitä suuremmasta kirjastosta on kyse. Yksittäisen kustantajan tunnettavuutta näyttäisi lisäävän kustantajan erikoistuneisuus ja julkaisuprofiilin selkeys. Myös kustantajan kotipaikalla on vaikutusta tunnettavuuteen: pienkustantajat ovat tunnetumpia omalla alueellaan.

Lomakekyselyä täydentämään koottiin aineistoa vertaamalla tutkimukseen mukaan otettujen kymmenen pienkustantajan julkaisutietoja vuodelta 2005 15 kirjaston kokoelmatietoihin. Vertailun tulokset olivat osin odotettuja: erot eri kokoryhmien kirjastojen hankintamäärien välillä olivat noin kolminkertaisia siten, että eniten nimekkeitä löytyi isoimmista kirjastoista ja vähiten pienimmistä. Keskimäärin kirjastoissa oli 35 % kustantajien julkaisemista nimekkeistä. Eniten otoksen kustantajista kirjastoihin oli hankittu Myllylahden, Vastapainon ja Avaimen julkaisemia teoksia. Erityisesti vähän hankittujen kustantajien kohdalla kirjastojen hankkimat nimekkeet olivat pitkälti samoja.

Tärkeimmiksi aineistonvalinnan apuvälineiksi tutkimuksessa osoittautuivat:

- 1) Kustantajien omat katalogit ja esitteet
- 2) BTJ:n Kirjo
- 3) Asiakkaiden esittämät hankintaehdotukset
- 4) Kirjallisuusarvostelut lehdissä
- 5) Kirjavälityksen Välitysuutiset

Oman aineistotoimittajan julkaisu sijoittui odotetusti kirjastojen tärkeysjärjestyksessä korkealla. Painetut valinnan apuvälineet koettiin sähköisiä tiedonlähteitä tärkeämmiksi.

Reilu neljännes vastaajista oli tyytyväinen nykyisten apuvälineiden tarjoamaan tietoon pienkustantajien julkaisuista. Suurin osa tyytyväisistä ilmoitti nimenomaan BTJ: n Kirjon valikoiman olevan riittävä etenkin pienen kirjaston tarpeisiin. Kirjastoissa kannatetaan pienkustantajien kaikenlaisen yhteistoiminnan lisäämistä. Ongelmalliseksi ei koettu niinkään tiedon puutetta vaan informaation valtavaa määrää ja hajanaisuutta. Vastaajat katsoivat, että yhteinen, joko painettu tai sähköinen, julkaisu tai palvelu helpottaisi pienkustantajien julkaisutuotannon seuraamista. Pienkustantajien yhteistoiminnan kehittämisen koetaan olevan pienkustantajien itsensä tai sitten aineistotoimittajatahojen vastuulla. Myös lehdistö ja valtio voisivat vastaajien mielestä ottaa asiassa vahvemman roolin.

Kirjastoammattilaiset seuraavat aktiivisesti lehdissä ilmestyviä kirjallisuuskritiikkejä. Tutkimuksen yhtenä osana etsittiin Aleksiviitetietokannasta tutkimuksessa mukana olevien pienkustantajien julkaisemista kirjoista kirjoitettuja lehtiartikkeleita. Tarkoituksena oli tutkia, onko artikkelien määrän ja kirjastojen hankintamäärien välillä yhteyttä. Otos osoittautui kuitenkin liian pieneksi pitävien päätelmien tekemiseen. Yksittäisten nimekkeiden hankintoihin lehtiartikkelien määrällä sen sijaan näyttäisi olevan jonkin verran vaikutusta: usean kustantajan kohdalla kirjastoihin oli hankittu juuri eniten lehtiartikkeleita kerännyt teos.

Valtaosa kyselyn vastaajista sanoi kustantajan yleisellä maineella olevan merkittävä vaikutus valintapäätöksiin. Myös kirjaston kirjallisilla aineistonvalintaperiaatteilla katsottiin olevan vaikutusta valintapäätöksiin. Tosin yli neljänneksellä kirjastoista ei kirjallisia valintaperiaatteita ole ollenkaan.

Tärkeimmiksi koetuiksi syiksi pienkustantajien julkaisemien kirjojen hankkimatta jättämiselle osoittautuivat:

- 1) Kirjoja ei kysytä/lainata
- 2) Puutteellinen tietämys ilmestyneistä kirjoista
- 3) Hankintamäärärahat eivät riitä

Erikokoisten kirjastojen vastaukset erosivat toisistaan jonkin verran. Isoimmissa kirjastoissa merkittävimäksi koettiin hankintamäärärahojen riittämättömyys, kun taas pienissä ja keskikokoisissa kirjastoissa eniten merkitystä koettiin olevan sillä, että hankkimatta jääneitä kirjoja ei kysyty tai oletettu lainattavan. Kaukolainamahdollisuuksien vaikutus oli ymmärrettävästi suurin pienimmissä kirjastoissa.

90 % vastaajista koki oman kirjastonsa hyötyvän ainakin jossakin määrin vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuesta. Vastaajat antoivat järjestelmän kehittämissuhteita koskien ostotukikirjallisuuden valikoimaa ja aikataulua, listan kirjoja koskevaa tiedotusta sekä tuen kohdennusta. Odotetusti toivottiin lisää rahaa käytettäväksi.

Pienkustantajien ominaisimpana piirteenä suuri osa vastaajista pitää vaihtoehtoisuutta. Pienkustantajan käsitteeseen liitetään myös uudet ideat ja näkemykset sekä marginaali- ja vastakulttuuri. Pienkustantajien toimintaan nähdään liittyvän myös ajatus kulttuurisesta pääomasta. Kirjastoissa koetaan tärkeäksi, että myös pienkustantajien julkaisemia kirjoja löytyy kirjastojen kokoelmista. Kyselyn vastaajien mukaan pienkustantajien julkaisut ovat kirjastoille tärkeitä, koska hyvä kokoelma on kattava ja monipuolinen otos erilaista kirjallisuutta. Kirjaston tulee myös tarjota vaihtoehtoja valtamedian tarjonnalle: pienkustantajien tuotannon kautta myös vaihtoehtoiset näkemykset ja käsitykset pääsevät esille. Osa vastaajista taas kokee ainoastaan kirjan laadulla olevan merkitystä: jos pienkustantajan julkaisu täyttää laatukriteerit, on sen paikka kirjastossa. Pieni osa vastaajista (4 %) asettaa asiakkaiden osoittaman kysynnän tärkeimmäksi hankintakriteeriksi.

Ristiriitaa ilmestyvän kirjallisuuden seuraamiseen käytettävissä olevan työajan määrän ja saadun tiedon määrän välillä ei varmastikaan selitä pelkästään se, että kirjastolaiset onnistuisivat haalimaan lyhyessä ajassa poikkeuksellisen paljon tietoa. Todennäköisempi selitys on usean vastaajan mainitsema seikka, että kirjastoammattilaisen kirjallisuuden seuraaminen tapahtuu paljolti vapaa-aikana. Tom Wilsonin ammatillista tiedonhankintakäyttäytymistä kuvaavaan malliin liittyvien käsitteiden avulla ilmaistuna kirjastonhoitajien ilmestyvää kirjallisuutta koskeva tiedonhankinta voidaan jakaa

kahteen osaan: passiivisluontoiseen toimintaympäristön seurantaan sekä aktiiviseen, suunnitelmalliseen hakuun. Vapaa-aikana tapahtuva kirjallisuuden seuranta lienee enimmäkseen ensin mainittua passiivista, jatkuvaa hakua, josta käytetään myös käsitettä orientoivan tiedon hankinta. Työajalla tapahtuva julkaistun kirjallisuuden seuranta taas on varmasti aktiivisempaa; suunnitelmallista ha-
keutumista eri tiedonlähteille ja niiden systemaattista hyödyntämistä. (Haasio & Savolainen 2004, s. 76–77.)

Yksi merkittävä saatu tutkimustulos oli, että isoissa kirjastoissa tunnetaan kustannuskenttää pienkustantajien osalta pieniä kirjastoja paremmin. Osaltaan tähän tulokseen vaikuttanee kirjastoissa valintatyöhön käytettävissä olevat resurssit. Isoimmista kirjastoista työnjako mahdollistaa syvemmän perehtymisen yhteen aihealueeseen ja myös aihepiiriin liittyvää kirjallisuutta julkaiseviin kustantajiin. Kaikkein pienimmissä kirjastoissa aineistonvalintatyö on usein yhden ihmisen vastuulla. Yhden ihmisen on tällöin hallittava jossakin määrin koko kirjallisuuden kenttä ja perehtyminen yksittäiseen aihepiiriin on pakostakin pintapuolisempaa. Pienemmissä kirjastoissa usein asiakaspalvelu ja rutiinien pyörittäminen vie valtaosan työajasta, ja aineistotarjontaan tutustumiseen ei jää käytettäväksi niin paljon aikaa kuin kirjastoissa toivottaisiin.

Se, että yli puolet kaikista vastaajista ei mielestään tunne pienkustantajia kovinkaan hyvin, viittaa siihen, että kirjastojen käyttämät valinnan apuvälineet ovat pienkustantajien tuotannon esilletuomisen osalta puutteellisia.

Kirja-aineiston valinnassa tärkeimmiksi osoittautuneet apuvälineet ovat pitkälti samoja tiedonlähteitä kuin useimmissa aikaisemmissa tutkimuksissa (mm. Ekholm ja Serebnick, luku 2.4.). Judith Serebnickin tutkimuksessa selvisi, että kirjastonhoitajien valintaprosessi ei pienten kustantajien kirjojen kohdalla poikkea suurten kustantajien kirjojen valinnasta vaan samoja valinnan apuvälineitä käytetään molempien kohdalla. Tämä oli lähtökohtaletuksena myös tässä tutkimuksessa, eikä saaduissa tuloksissa tullut esille mitään sellaista, joka olisi kumonnut tämän käsityksen.

5.2. Mahdollisia tiedonhankinnan esteitä kirjastoissa

Jos merkittävä osa vastaajista kokee tietonsa pienkustantajista puutteellisiksi mutta samalla kuitenkin pitää tärkeänä, että pienkustantajien julkaisuja löytyy kirjastoista, niin miksi kirjastoissa silti suositaan vanhoja, tältä osin ilmeisen puutteellisia tiedonlähteitä? Kysymystä on mahdollista lähes-

tyä esimerkiksi J. David Johnsonin (1996, s. 89–96) esittämien organisaation tiedonhankinnan esteiden kautta. Poimin tähän Johnsonin esittämistä esteistä muutamia, joilla katson saatujen tulosten perusteella mahdollisesti olevan vaikutusta.

Yksilökohtaisista esteistä merkittävin lienee se, että ihmisen kyky hankkia, käsitellä ja tulkita tietoa on rajallinen. Useat vastaajat viittaavat valtavaan tiedon tulvaan, josta olennaisen tiedon poiminen koetaan vaikeaksi. Kirjastoissa kärsitään ”informaatioähkystä”. Aivan merkityksetöntä ei luultavasti ole sekään, että toimimalla vanhaan totuttuun tapaan vältytään uusien toimintatapojen mahdollisesti mukanaan tuomilta konflikteilta ja epävarmuudelta. (Johnson 1996, s. 89–96.)

Tiedonhankinnan teknisluontoisista esteistä oma merkityksensä on varmasti jossakin määrin puutteellisella tietämyksellä tarjolla olevista lähteistä ja niiden tehokkaan hyödyntämisen tavoista. Johnsonin mukaan kokemuksen myötä kasvaa tietämys siitä, miten tietoa pitäisi hankkia, mutta kyky hyödyntää tietoa ei lisäännä samassa suhteessa. (Johnson 1996, s. 89–96.)

Yksi tiedonhaun este on taipumus pitäytyä tutuissa lähteissä ja kanavissa, vaikka ne eivät olisikaan optimaalisia. Uusiin lähteisiin ei haluta tutustua, koska vanhoilla uskotaan pärjättävän tarpeeksi hyvin. Työajan kuluminen, raha ja psykologiset kustannukset estävät tiedonhankintaa, jos niiden otaksutaan olevan uudesta tiedosta saatavaa hyötyä suuremmat. Useat tutkimukset ovat vahvistaneet, että kiireiset päätöksentekijät noudattavat usein ”vähemmän vaivan lakia”. (Johnson 1996, s. 89–96.) Kyselyn vastaajat ilmaisivat ajan puutteen ja kiireen hankaloittavan julkaisutuotannon seuraamista ja valintojen tekoa.

5.3. Pienkustantajien julkaisutuotanto ja kirjastojen käyttämät tiedonlähteet

Ehkä pienkustantajien tuntemuksen suhteelliseen heikkouteen suurimpana syynä ei olekaan kirjastoammattilasten puutteellinen tiedonhankinta vaan olemassa olevien tiedonlähteiden puutteellisuus pienkustantajien julkaisutuotannon esittelemisessä. Tutkimuksessa tuli esille BTJ:n Kirjon vahva suosio pienkustantajien julkaisutuotannon esittelijänä sekä yleensä kirja-aineiston valinnan apuvälineenä. Kirjo on tuttu, helposti kaikkien saatavilla oleva ja ilmainen tiedonlähde. Ilmeisesti Kirjo täyttää tällä hetkellä olemassa olevista tiedonlähteistä parhaiten Reed-Scottin valinnan apuvälineen hyödyllisyyden yleiset kriteerit (luku 2.3.3.), ainakin pienimpien kirjastojen kokemien tarpeiden

osalta. Kirjo koetaan helppokäyttöiseksi ja sen selektiivisyyden taso on pienten kirjastojen tiedontarpeisiin ja määrärahoihin nähden riittävä. Erityisesti sen koetaan säästävän aikaa ja vaivaa seulomalla valtavaa tiedontarjontaa.

Aivan optimaalista ja kaiken kokoisten kirjastojen tarpeet täyttävää pienkustantajia ja näiden julkaisutuotantoa esittelevää foorumia tai palvelua ei ole toistaiseksi Suomeen syntynyt. Kirjolla olisi suosittuna ja käytettynä tiedonlähteenä hyvät mahdollisuudet kehittyä sellaiseksi. Selvää saatujen tulosten perusteella on, että kirjastojen kannalta hyvältä pienkustantajia koskevalta tiedonlähteeltä edellytetään kustantajien julkaisutietojen kokoamista kattavasti ja helposti tavoitettavasti yhteen paikkaan.

Pienkustantajien kaikenlainen yhteistoiminta pienkustantajien ja näiden julkaisutoiminnan esille nostamisessa saa kyselyyn vastanneilta kannatusta. Suomen Pienkustantajat ry: n yritykset tällaisen yhteistoiminnan luomiseksi eivät jostakin syystä ole lähteneet kunnolla käyntiin. Yhdistyksen toimintatapa ja rooli kirjamarkeinoilla ovat jääneet epäselväksi sekä jäsenmäärä pieneksi. Myöskään kyselyn vastauksissa yhdistys ei tullut esille.

Valtion yksi kirjallisuuden tukimuoto, vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuki, voisi rahallisen tuen lisäksi tukea myös tiedotusta, etenkin pienkustantajien julkaiseman vähälevikkisen kirjallisuuden osalta. Tukilistasta voisi muodostaa yhden pienkustantajien julkaisutuotantoa yhteen kokoavan foorumin. Kirjastoissa toivotaankin listalle nykyistä enemmän nimenomaan pienkustantajien kirjoja ja enemmän informaatiota listan kirjoista.

Kirjastopuolelta yleisten kirjastojen verkkopalvelu Kirjastot.fi on pyrkinyt luomaan pienkustantajien tuotantoa kokoavaa palvelua julkaisemalla pienkustantajien julkaisutiedotteita pienkustantajien uutuuksia -nimisellä palstalla. Valitettavasti pienkustantajat eivät ole tietoisia tästä mahdollisuudesta tai eivät koe sitä omakseen. Nancy Kranich (2000, s. 87–89) vaatiikin kirjastoilta aktiivisempaa otetta ja toimenpiteitä, joilla edistettäisiin pienkustantamoiden teosten leviämistä kirjastoihin. Saatujen tulosten perusteella Suomen yleisistä kirjastoista kyllä näyttäisi löytyvän halua edistää pienkustantajien asemaa, koska ne koetaan tärkeiksi kirjastojen kokoelmille. Pienkustantajien kirjojen hankintaa koskevien yhteisten toimintaohjeiden ja muiden oppaiden sekä tiedotustoiminnan kehittäminen voisi olla yleisten kirjastojen keskuskirjaston, tai kuten Kranich mainitsee, kirjastoalan yhdistysten tehtävä. Pelkkä kirjastojen tahto ei kuitenkaan yksin riitä, vaan myös pienkustantajien olisi omalta osaltaan lähdettävä mukaan yhteistoimintaan kirjastojen kanssa.

Jos pienkustantajien asemaa ja merkitystä kirjaston kokoelmassa halutaan yksittäisen kirjaston tasolla vahvistaa, voisi yhtenä keinona olla pienkustantajien kirjojen hankintaa ja tilauskäytäntöjä koskevien periaatteiden sekä käytettävien tiedonlähteiden kirjaaminen esimerkiksi kirjaston kirjallisiin aineistonvalintaperiaatteisiin. Osittain aiempien tutkimusten (mm. Sareslahti 1986, s. 68; Turunen 2001, s. 54) tuloksista poiketen kyselyn vastaajista merkittävä osa koki kirjallisilla aineistonvalintaperiaatteilla olevan ainakin jonkin verran vaikutusta kirjavalintoihin.

Judith Serebnickin tutkimuksen (1992, s. 259–291) mukaan kirjakaupoilla on merkittävä rooli siinä, mitä kirjoja kirjastoissa on saatavilla. Välitysliikkeet ovat tässä yhteydessä kirjakauppoihin rinnastettavissa olevia toimijoita. Kilpailulainsäädännön asettamien rajoitusten vuoksi yleiset kirjastot ovat usein hyvin sidottuja oman valitsemansa aineistotoimittajan tarjoamaan valikoimaan. Jos pienkustantajan julkaisu on oman aineistotoimittajan listoilla, se tulee huomioiduksi valinnassa.

Sekä Serebnickin että Sanna Turusen (2001, s. 40–41) tutkimuksissa nousi esille kustantajan yleisen maineen merkitys kirjavalintoihin. Turusen saamien tulosten mukaan kustantamon tuttuus saa tämän julkaisemat kirjat tuntumaan turvallisilta valinnoilta. Kustantamon maineen merkitys sai vahvistusta myös tässä tutkimuksessa: lähes 90 % vastaajista myönsi maineen vaikuttavan valintoihin vähintään jonkin verran. Huonot ennakkokäsitykset kustantajasta voivat estää tarkemman tutustumisen. Kirjastojen luottamuksen saavuttaminen ja hankintalistoilta pääseminen ei välttämättä ole uudelle pienkustantajalle helppoa. Pienkustantajan luotettavuutta lisää selkeä profiili: on tärkeätä tuoda selkeästi esille, mistä aiheista julkaistaan, mikä on kohderyhmä ja miten laatutaso määritellään.

5.4. Pienkustantajien julkaisujen merkitys kirjastoille

Kysymys pienkustantajien julkaisemien kirjojen merkityksestä kirjastojen kokoelmissa liittyy vahvasti käsityksiin kirjaston perustehtävistä. Kysymys kirjaston perustehtävästä taas on pitkälti yhteiskunnallinen ja poliittinen. Sanna Talja löysi omassa tutkimuksessaan kolme eri tulkintarepertuaaria, jotka rakentuvat oletuksista yleisen kirjaston tarkoituksesta ja tehtävistä sekä aineistonvalinnan periaatteista. Kaikki nämä kirjastoa koskevien merkitysten tuottamisen tulkintarepertuaarit, yleissivistys-, vaihtoehto-, ja kysyntärepertuaari, olivat löydettävissä myös tämän tutkimuksen ai-

neistosta. Samoin eri näkemyksille yhteinen perusnäkemys, monipuolisuusetiikka, nousi tuloksissa voimakkaasti esille.

Saaduista vastauksista erottui kirjastojen vahva halu säilyttää kirjasto tasa-arvoisena, demokraattisena ja moniarvoisena laitoksena, jossa arvostetaan kirjaa korvaamattomana tiedon säilyttäjänä ja välittäjänä sekä uusien ajatusten ja kokemusten tuojana. Pienkustantajien rooli kirjaston halutunlaisena säilyttämisessä ja kehittämisessä koetaan tärkeäksi. Kyselyn vastaajien kommentit, kuten ”jokaiselle kirjalle on lukijansa” ja ”jokaiselle on löydyttävä jotakin luettavaa” tuovat mieleen informaatiotutkimuksen klassikon, intialaisen Ranganathanin, kirjastotieteen lait (Every book its reader, Every reader his book...) (Kokkonen 2000, s. 245–246).

Vastaus johdannossa esitettyyn kysymykseen, ovatko kirjastotkin liittymässä yleiseen kirjan kulu-tushysteriaan, on näin ollen pääosin kielteinen. Pienimmissä kirjastoissa tosin koetaan, että kirjavalinnoissa on osin pakosti jouduttu tyytymään lähinnä täyttämään yleistä kysyntää. Murto-osa vastaajista näkee asiakkaiden esittämään kysyntään vastaamisen olevankin kirjaston tärkein tehtävä.

Asiakkaiden kirjaston kokoelmalle esittämiä toiveita ja pienkustantajia voidaan lähestyä myös toisesta näkökulmasta. Pienkustantajien vähäisestä näkyvyydestä mediassa ja kirjakaupoissa seuraa, että kirjaston asiakkaat eivät useinkaan ole tietoisia näiden julkaisujen olemassaolosta. Koska asiakkaat eivät ole saaneet mistään tietoa pienkustantajien kirjoista, he eivät voi tietää, olisivatko ne kenties heitä kiinnostavia. Sellaista, jonka olemassaolosta ei tiedä, ei myöskään osaa kysyä kirjastosta. Kysyntä luo tarjontaa, mutta tarjonta myös luo kysyntää. Kirjasto voisi toimia puolueettomana julkisuusfoorumina, jossa ainoastaan kirjan ominaisuuksilla olisi merkitystä.

5.5. Tutkimuksen arviointi ja jatkotutkimusaiheet

Käytetyn tutkimusmenetelmän, lomakekyselyn, huonoimmaksi puoleksi osoittautui kysymysten muotoilemisen vaikeus. Muutama lomakkeen kysymys oli selvästi huonosti muotoiltu ja liian monitulkintainen, mikä aiheutti jonkin verran väärinymmärryksiä. Joidenkin kysymysten kohdalla jäi hieman epäselväksi, olivatko kaikki vastaajat ymmärtäneet kysymyksen samoin. Lomaketta olisi ehkä pitänyt testata vielä enemmän ennen kyselyn toteutusta. Lomakekyselyn tuottama aineisto vaikutti paikoitellen myös vähän turhan pintapuoliselta, ja monet tärkeimmistä näkökulmista tuntuivat löytyvän avokysymysten vastauksista. Kyselyn vastaajat vastasivatkin avokysymyksiin kiitet-

tävän ja yllättävänkin aktiivisesti. Koska kyseessä oli yleisluontoinen aihepiiriin kartoitus, täytti lomakekysely kuitenkin tehtävänsä joistakin heikkouksista huolimatta tyydyttävästi. Aihepiiriin olisi kuitenkin kiinnostavaa paneutua syvemmin esimerkiksi teemahaastattelun tarjoamin keinoin.

Pienkustantajien julkaisemien kirjojen ja niistä kirjoitettujen lehtiartikkelien määrien vertailusta koostuva aineiston osa osoittautui päätelmien tekemisen kannalta liian suppeaksi: kymmenen pienkustantajaa oli tässä yhteydessä liian pieni otos. Kiinnostava jatkotutkimusaihe olisikin selvittää laajemman aineiston avulla, kuinka suuri vaikutus lehdissä ilmestyneillä kirja-arvosteluilla on siihen, mitä kirjoja ja kuinka paljon yleisten kirjastojen kokoelmissa on. Samoin eri lehtien saamat painoarvot voisi selvittää. Mielenkiintoista olisi tietää myös, onko Suomessa olemassa sellaisia Se-rebnickin (luku 2.4.3.) mainitsemia erityistä kiinnostavuutta omaavia aihealueita, joita käsittelevät kirjat kirjastoihin hankitaan huolimatta arvostelujen puutteesta tai vaikeasta tavoitettavuudesta.

LÄHTEET

Aldridge, Alan & Levine, Ken (2001). *Surveying the social world: principles and practice in survey research*. Buckingham: Open University Press.

Atkinson, Ross (1989). Old forms, new forms: The challenge of collection development. *College and research libraries* 50/1989, s. 510–511, 515.

BTJ Kirjastopalvelu (2006). BTJ Kirjastopalvelu Oy:n www-sivut. Osoite: <http://www.btj.fi>. Käytetty 16.10.2006.

Brunila, Anne & Uusitalo, Liisa (1989). *Kirjatuotannon rakenne ja strategiat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Dilevko, Juris & Hayman, Alison (2000). Collection Development Patterns of Fiction Titles in Public Libraries: The Place of Independent and Small Presses. *Library & Information Science Research* 1/2000, s. 35–39.

Ekholm, Kai (1977). Tampereen kaupunginkirjaston - Pirkanmaan maakuntakirjaston yleinen kirjavalinta ja lainaus 1975–1976 ilmestyneen vähälevikkisen kirjallisuuden osalta. Tampereen yliopisto: Kirjastotieteen ja informatiikan laudaturtyö.

Haasio, Ari (1998). Kultajyviä ja kulttuuritekoja. *Kirjastolehti* 10/1998, s. 309, 331.

Haasio, Ari & Savolainen, Reijo (2004). *Tiedonhankintatutkimuksen perusteet*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Halttunen, Kai (1995). Pienkustantajan arkipäivä: tutkimus julkaisuprosessista ja toimintakulttuurista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hamlin, Jean Boyer (1980). The selection process. Julkaisussa *Collection development in libraries: a treatise*. Toim. Robert D. Stuart & George B. Miller jr. s. 192–193. Greenwich: Jai Press.

- Heikkilä, Tarja (2004). Tilastollinen tutkimus. Helsinki: Edita.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2000). Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Holopainen, Martti; Tenhunen, Lauri & Vuorinen, Pertti (2004). Tutkimusaineiston analysointi ja SPSS. Järvenpää: Yrityssanoma.
- Jokinen, Heikki (2004). Laatu löytyy kirjastoon listalta. Helsingin Sanomat 28.7.2004.
- Johnson, J. David (1996). Information seeking. An organizational dilemma. Westport: Quorum.
- Kaimio, Jorma (2001). Fatum libri. Julkaisussa Tieto ja kirja. Toim. Raimo Jussila, Aulikki Kala-lahti & Sirkka Rautoja. Helsinki: Suomen tietokirjailijat.
- Kalleinen, Pirjo (1983). Kunnankirjaston kirjavalinnan päämäärät. Julkaisussa Kirjanvalinta yleisis-sä kirjastoissa: seminaariraportti: Helsingissä 23–24.3.1983 pidetyn kirjanvalintaseminaarin aineis-to. Toim. Tuula Haavisto & Riitta Hakkarainen. Helsinki: Kirjastopoliittinen yhdistys.
- Kannila, Helle (1967). Kirjanvalinnan ongelmia. Porvoo: WSOY.
- Kilpailuviraston ratkaisu Dno 509/61/98, 26.1.1999
- Kippo, Johanna (2005a). Jos saisi suomeksi tämänkin timantin... Helsingin Sanomat 7.8.2005.
- Kippo, Johanna (2005b). Kustantajat: Käännetylle tietokirjallisuudelle ei riitä lukijoita. Helsingin Sanomat 7.8.2005.
- Kirjakauppaliitto (2006). Kirjakauppaliiton www-sivut. Osoite: <http://www.kirjakauppaliitto.fi>. Käytetty 5.11.2005.
- Kirja 2010: kirja-alan kehitystrendit (2001). Toim. Lauri Saarinen, Juri Joensuu & Raine Koskimaa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kirjavälitys (2006). Kirjavälitys Oy:n www-sivut. Osoite: <http://www.kirjavalitys.fi>. Käytetty 16.10.2006.

Kirjastolaki 4.12.1998/904.

Kirjastosta laaja-alaista kulttuuria ja laatua tiedonhakuun: kirjastopoliittinen ohjelma 2001–2004. Työryhmän muistio (2001). Helsinki: Opetusministeriö. Saatavilla www-muodossa: <http://www.minedu.fi/julkaisut/kirjastopoliittinenohjelma/kirjastopoliittinenohjelma.pdf>.

Kokkonen, Oili (2000). ...Ja sitten työhön. Julkaisussa Tiedon tie: Johdatus informaatiotutkimukseen. Toim. Ilkka Mäkinen. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Kranich, Nancy (2000). A question of balance: the role of libraries in providing alternatives to the mainstream media. *Collection Building* 19(3), s. 85–90.

Lehtonen, Mikko (2001). *Post Scriptum. Kirja medioitumisen aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.

Merenluoto, Kaarina (2004). *Lyhyt SPSS käyttöopas gradun tekijälle*. (Tampere: Tampereen yliopisto).

Mäkelä, Pekka (2001). *Onko meillä varaa kirjaan?* Julkaisussa *Tieto ja kirja*. Toim. Raimo Jussila, Aulikki Kalalahti & Sirkka Rautoja. Helsinki: Suomen tietokirjailijat.

Mäkinen, Ilkka (2003). *Yleiset kirjastot*. Julkaisussa *Suomen mediamaisema*. Toim. Kaarle Nordenstreng & Osmo A. Wiio. Helsinki: WSOY.

Niemi, Juhani (2003). *Kirjan markkinat*. Julkaisussa *Suomen mediamaisema*. Toim. Kaarle Nordenstreng & Osmo A. Wiio. Helsinki: WSOY.

Niinikangas, Vesa (2005). *Pienkustantajana Suomessa. Kirjan matka tekijöiltä lukijoille – luentosarjan luento 10.2.2005*. Tampereen yliopisto.

Petäjä, Jukka (2007). *Loki lopettaa kirjojen kustantamisen*. *Helsingin Sanomat* 20.1.2007.

Pienkustantajat panostavat markkinointiin (1998). Kirjastolehti 2/1998, s. 59.

Sareslahti, Ari (1986). Kokoelmatyö yleisissä kirjastoissa. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Serebnick, Judith (1992). Selection and holdings of small publishers' books in OCLC libraries: A study of the influence of reviews, publishers, and vendors. *The Library Quarterly* 62(3), s. 259–294.

Stenbäck, Irma (2001). Hyvävainuisille humanisteille kustantamisesta tuli elämäntapa. *Helsingin Sanomat* 12.6.2001.

Stenbäck, Irma (2004). Kirjan välitykselle halutaan kilpailua. *Helsingin Sanomat* 6.4.2004.

Stockmann, Doris; Bengtsson, Niklas & Repo, Yrjö (2000). Kirja Suomessa: tekijöistä lukijaan: kirja-alan tukitoimet ja kehittäminen. Helsinki: Opetusministeriö.

Suomen Kuntaliitto (2005). Suomen Kuntaliiton Kunnat.net -verkkoportaali. Osoite: <http://www.kunnat.net>. Käytetty 15.10.2006.

Suomen yleisten kirjastojen tilastot (2006). Saatavilla www-muodossa: <http://tilastot.kirjastot.fi>. Käytetty 9.10.2006.

Talja, Sanna (1998). Musiikki, kulttuuri, kirjasto: diskurssien analyysi. Tampere: Tampereen yliopisto.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turunen, Sanna (2001). Kirjavalintaa yleisten kirjastojen lasten- ja nuortenosastoilla: etnografinen tutkimus valintaperiaatteiden ja kriteerien käytöstä valintatilanteessa. Tampereen yliopisto: Informaatiotutkimuksen pro gradu-tutkielma.

Valkonen, Kaija (2004). Pienkustantaja: maan ahkerin? *Kotiliesi* 1/2004, s. 32–34.

Wilen, Raine (1993). Kokoelmien kehittämistä vai hankintaa: tieteellisten kirjastojen kokoelmatyön käytäntö ja haasteet. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Vilka, Hanna (2005). Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

LIITTEET

Liite 1. Yleisille kirjastoille lähetetyn kyselyn saatekirje (sähköpostiviesti)

Arvoisa kirjastoammattilainen,

Olen informaatiotutkimuksen opiskelija Tampereen yliopistosta. Olen keräämässä tutkimusaineistoa pro gradu -työtani varten. Työni aiheena on pienkustantajat ja yleiset kirjastot. Tutkimuksessani pyrin selvittämään, millainen asema ja rooli pienkustantajien julkaisemilla kirjoilla tällä hetkellä on yleisten kirjastojen kokoelmissa ja aineiston valinnassa. Tutkimuksen näkökulma on kirjastojen. Oheiseen kyselyyn vastaamalla olette mukana tuottamassa hyödyllistä ja mielenkiintoista uutta tietoa sekä kustannus- että kirjastoalan ammattilaisille. Samalla annatte arvokasta apua opinnäytetyöni valmistumiseksi.

Toivon, että vastaisitte kyselyyn keskiviikkoon 15.11. mennessä.

Hieman kyselyssä käytetystä termistöstä: termi pienkustantaja on käsitteenä vakiintumaton. Tässä tutkimuksessa pienkustantajalla tarkoitetaan pienimuotoista mutta säännöllistä julkaisutoimintaa harjoittavaa itsenäistä tahoja. Pienkustantajan julkaisutuotanto voi olla kaunokirjallisuutta (proosa, runot, näytelmät, sarjakuva, lasten- ja nuortenkirjat), tietokirjallisuutta tai molempia. Omakustanteet ja oppikirjat rajautuvat tutkimuksen ulkopuolelle.

Tämän kyselyn olen lähettänyt kaikkiin Manner-Suomen kuntien pääkirjastoihin. Toivoisin, että kyselyyn vastaisi kirjastostanne henkilö, jonka toimenkuvaan kuuluu kirja-aineiston valintaa ja hankintaa.

Antamanne vastaukset käsitellään nimettöminä ja ehdottoman luottamuksellisina. Kunnan nimeä kysytään ainoastaan siitä syystä, että voitaisiin tarkistaa, mitkä kirjastot ovat jo vastanneet kyselyyn. Tutkielmani valmistuttua se tullaan julkaisemaan verkossa Tampereen yliopiston kirjaston tutkielmatietokannassa. Pääsette näin halutessanne tutustumaan tutkimuksen tuloksiin suoraan.

Annan mielelläni lisätietoa tutkimuksesta ja vastaan mahdollisiin kysymyksiin.
Kiitos vastauksistanne jo etukäteen!

Suoraan kyselylomakkeeseen pääsette oheisesta linkistä:
<http://www.uta.fi/~hp70035/kyselylomake.htm>

Ystävällisin terveisin,

Heini Pelkonen
heini.pelkonen@uta.fi
puh: 040 8483482

Liite 2. Kyselylomake pienkustantajien asemasta yleisten kirjastojen aineistonvalinnassa

Tutkimus pienkustantajien asemasta yleisten kirjastojen aineistonvalinnassa

Kyselylomake

1. Kunnan nimi

2. Sijaintilääni

3. Kunnan koko

4. Missä määrin koette saavanne tietoa ilmestyvästä kirjallisuudesta valintapäätöstenne tueksi?

- Erittäin paljon
- Melko paljon
- Jonkin verran
- Melko vähän
- Ei lainkaan

5. Kuinka paljon työaika teillä on mahdollista käyttää ilmestyvän kirjallisuuden seuraamiseen ja kirjalintojen harkitsemiseen?

- Erittäin paljon
- Melko paljon
- Jonkin verran
- Melko vähän
- Ei lainkaan

6.a) Kuinka paljon kirjaston kirjalliset esim. hankintaohjelmaan kirjatut aineistonvalintaperiaatteet vaikuttavat valintapäätöksiinne?

- Erittäin paljon
- Melko paljon
- Jonkin verran
- Melko vähän

- Ei lainkaan
- Kirjastollamme ei ole kirjallisia aineistonvalintaperiaatteita

6.b) Toivoisitko valintatyönne tueksi nykyistä yksityiskohtaisempia ja konkreettisia valintaperiaatteita

(esim. luetteloita valintakriteereistä ja käytettävistä valinnan apuneuvoista)?

- Kyllä
- Ei
- En osaa sanoa

7. Kuinka paljon seuraatte sanoma- ja aikakauslehdissä ilmestyviä kirjallisuuskritiikkejä?

- Erittäin paljon
- Melko paljon
- Jonkin verran
- Melko vähän
- Ei lainkaan

8. Kuinka paljon katsotte kustantajan maineen vaikuttavan aineiston valintapäätökseen?

- Erittäin paljon
- Melko paljon
- Jonkin verran
- Melko vähän
- Ei lainkaan

9. Kuinka tärkeinä kirja-aineiston valinnan apuvälineinä pidätte seuraavia: *Antakaa vastauksenne asteikolla 0-5 (5 = erittäin tärkeä, 4 = melko tärkeä, 3 = keskiverto, 2 = ei kovin tärkeä, 1 = ei lainkaan tärkeä/ei käytetä kirjastossamme, 0 = en osaa sanoa)*

- a) Kustantajien omat katalogit, mainoskirjeet ja -lehdet
- b) Kirjavälityksen Välitysuutiset
- c) Btj:n Kirjo
- d) Suomen Pienkustantajat ry:n Kirjaviesti
- e) Suomen Kustannusyhdistyksen Vuoden Kirjat -julkaisu
- f) Kirjallisuusarvostelut sanoma- ja aikakauslehdissä
- g) Kustantamoiden mainokset lehdissä
- h) Kirjakauppojen mainoslehdet

- i) Oppilaitosten tutkintovaatimukset ym. kirjaluettelot
- j) Kiiltomato.net -verkkolehti
- k) Kustantamoiden verkkosivut
- l) Kirjakauppojen verkkosivut ja tietokannat
- m) Muiden kirjastojen verkkosivut ja tietokannat
- n) Kirjavälityksen verkkopalvelut (Kirjaväylä/Tarjousväylä)
- o) Finnbooks-tietokanta (cd-rom ja online)
- p) Fennican uutuushaku
- Q) Kustantajien sähköiset uutiskirjeet
- r) Suoraan kirjastojärjestelmään tulevat uutuustiedot (esim. BTJ Arvo-palvelu)
- s) Tuttavien ja kollegojen vinkit
- t) Kirjojen näytekappaleet
- u) Kirjaedustajat ym. "matkalaukkukauppiaat"
- v) Asiakkaiden esittämät hankintaehdotukset
- x) Muu, mikä?

10. Kirjastonne pääasiallinen aineistontoimittaja tällä hetkellä kirjojen osalta:

- Akateeminen kirjakauppa
- Suomalainen kirjakauppa
- Paikallinen/lähialueen kirjakauppa
- BTJ Kirjastopalvelu
- Kirjavälitys
- Hankinta jakautuu tasan useamman toimittajan kesken
- Muu, mikä?

11. Pidetäänkö kirjastossanne kirjanvalintakokouksia?

- Kyllä
- Joskus
- Ei

12. Vastaanottaako kirjastonne näytelähetyksiä?

- Kyllä, säännöllisesti
- Kyllä, satunnaisesti
- Ei

13 Miten aineistonvalinta on kirjastossanne organisoitu (jaettu henkilökunnan kesken)?

14. Tärkeimmät syyt pienkustantajien kirjojen hankkimatta jättämiselle omassa kirjastossanne: (valitkaa mielestänne kolme tärkeintä syytä ja laittakaa ne tärkeysjärjestykseen merkitsemällä tärkeimmän perään numero 1, toiseksi tärkeimmän 2 ja kolmannen 3)

- Kirjojen vaihteleva taso
- Hankintamäärärahat eivät riitä
- Puutteellinen tietämys ilmestyneistä kirjoista
- Kirjoja ei kysytä/lainata
- Kaukolainamahdollisuudet
(teos voidaan tarvittaessa tilata toisesta kirjastosta)
- Muu, mikä?

15. Onko kirjastonne osallistunut pienkustantajien järjestämiin tilaisuuksiin, esim. kirjanjulkistamistilaisuuksiin?

- Kyllä, mm. seuraavien kustantajien:
- Ei

16.a) Mitä mieltä olette seuraavasta väittämästä: On tärkeätä, että myös pienkustantajien julkaisut ovat edustettuina kirjastojen kokoelmissa.

- Täysin eri mieltä
- Jokseenkin eri mieltä
- Ei samaa eikä eri mieltä
- Jokseenkin samaa mieltä
- Täysin samaa mieltä

16.b) Perustelkaa edellisen kysymyksen vastaustanne lyhyesti.

17.a) Kuinka hyvin omasta mielestänne tunnette Suomen kustannuskenttää pienkustantajien osalta (Mitä kaikkia kustantajia on olemassa ja millaista aineistoa nä-

mä julkaisevat)?

- Erittäin hyvin
- Hyvin
- En kovin hyvin
- Huonosti
- En osaa sanoa

17.b) Missä määrin seuraavat kustantajat ovat teille tuttuja? *Antakaa vastauksenne asteikolla 1-3 (3 = Tunnistan nimen ja tunnen julkaisutuotantoa, 2 = tunnistan nimen mutta en tunne julkaisutuotantoa, 1 = en tunnista nimeä)*

- Asemakustannus
- Avain
- Kustannus HD
- Kustannus-Puntsi
- Myllylahti
- Pieni Karhu
- Robustos
- Savukeidas
- Ursa ry.
- Vastapaino

17.c) Onko edellä mainittujen kustantajien julkaisemia kirjoja hankittu kirjastoonne? *Antakaa vastauksenne asteikolla 1-3 (3 = Kustantajan kirjoja hankitaan säännöllisesti, 2 = joitakin kustantajan julkaisemia nimekkeitä on hankittu kirjastoomme, 1 = ei ole hankittu)*

- Asemakustannus
- Avain
- Kustannus HD
- Kustannus-Puntsi
- Myllylahti
- Pieni Karhu
- Robustos
- Savukeidas
- Ursa ry.
- Vastapaino

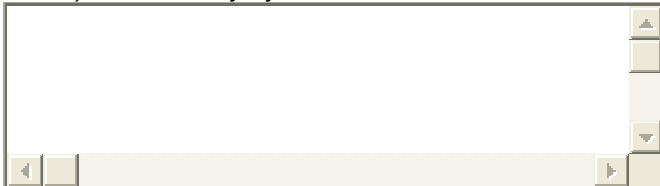
18. Mitkä seuraavista ominaisuuksista liitätte käsitteeseen *pienkustantaja*? (voitte valita useita ominaisuuksia)

- Vaihtoehtoisuus
- Tiukka erikoistuneisuus
- Kulttuurinen pääoma
- Pieni liikevaihto
- Käsityöläismäisyys
- Ei-kaupallisuus
- Pyyteettömyys
- Laatukirjallisuus
- Uudet ideat ja näkemykset
- Epätasainen julkaisutuotanto
- Riippumattomuus
- Marginaali- ja vastakulttuuri
- Aatteellisuus
- En mitään edellä mainituista ominaisuuksista

19.a) Kuinka paljon koette *vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuesta* olevan hyötyä omalle kirjastollenne?

- Erittäin paljon
- Melko paljon
- Jonkin verran
- Melko vähän
- Ei lainkaan
- En osaa sanoa

19. b) Miten tukijärjestelmää voitaisiin kehittää?

20. Millainen foorumi tai palvelu olisi mielestänne paras pienkustantajien julkaisu-
tuotannon seuraamiseen?

21. Miten näette pienkustantamisen kentän muuttuneen viimeisen kymmenen vuo-
den aikana? Millaisia vaikutuksia muutoksilla on ollut kirjastonne aineistonvalin-
taan?

22. Muita kyselyn aihepiiriin liittyviä mielipiteitä, ehdotuksia ym. kommentteja

Lähetä vastaukset

Tyhjennä lomake

Liite 3. Tutkimuksessa mukana olevien pienkustantajien vuonna 2005 julkaisemat nimekkeet ja niitä käsitelleet Aleksiviitetietokantaan indeksoidut lehtiartikkelit

Nimeke/tekijä **artikkelien määrä** (missä lehdissä ilmestyneet)

Asemakustannus

1. Isi on vähän väsynyt / Ville Ranta **4** (Diabetes, Kaks'plus, TS, Kaleva)
2. Laikku 05: kotimaiset kuvasarjat
3. Punajäkälä / Jyrki Heikkinen
4. Silmä ulos / Kati Kovács **1** (TS, sama artikkeli kuin 1. nimeke)
5. Uusissa maisemissa / Terhi Ekebom

Avain

1. Amalian rakkaus / Elena Ferrante
2. Että hän muistaisi saman / Elina Hirvonen **4** (Suomen kuvalehti, 3 HS, teos ollut 2005 sekä Finlandia- että HS-kirjallisuuspalkintoehdokka)
3. Kaupunkini varjot / Iqbal Ahmed
4. Lisää lipstikkaa, rohkeasti rosmariinia! / Jaana Mattila
5. Lontoo kutsuu: matkakohteista moninaisin: hohto, liike, rock, day and night / Hannu Tarmio
6. Parempaa golfia / Päivi Frantsi
7. Sydämeni keittiössä / [valokuvat: Kristian Ahlroth ...] ; [reseptien suunnittelu ... Jaana Mattila]
8. Uni : aamuun on aikaa, koko maailma nukkuu / Anja Portin
9. Voita vastustajasi, voita itsesi! / W. Timothy Gallwey

Kustannus HD

1. Ei isäin jälkiä / Aimo Mäkinen
2. Isäntä itte : kertomuksia lakeuden laidalta / Tero Järvinen
3. Jälkeen kahdeksantoista : novelleja / Raija Westergård
4. Lapsuuden sotamuistot : ikuisesti sotalapsi / [kirjoittajaryhmä Luovat kynät] ; [toim. Arto Pietilä]
5. Mää sain töitä! / toim. Arto Pietilä ; [kirjoittajat: Ilppo Aaltonen ... et al.]
6. Mehtäläiset : romaani / Pentti H. Tikkanen
7. Mysteeri : lähtökohdaltaan tuntematon syöpä : päiväkirja / Maire Leppänen
8. Puna-armeijaa pysäyttämään : koukkamiehet kuoleman lohkolle / toim. Arto Pietilä
9. Se on sata / Päivi Mikola ; [... kuvatekstit: Marja Tirri]
10. 10 Sinä olet minun paimeneni / Ilmari Tamminen

Kustannus-Puntsi

1. Kolmea siltaa kaupunkiin / Eero Suvilehto

2. The North Calotte : perspectives on the histories and cultures of northernmost Europe / edited by Maria Lähteenmäki & Päivi Maria Pihlaja
3. "On sovelias ikeeni ja keveä on kuormani" : naispastoreiden kokemuksia pappeudestaan Oulun hiippakunnassa 1980-luvulta 2000-luvun alkuun / Satu Saarinen **1** (Kaleva)
4. The road taken : narratives from Lapland / Hanna Snellman

Myllylahti

1. Hohtavasiipinen Kurki / Eetu Uusikylä
2. Hullut metsot : tutkittua tietoa erä- ja kalamiehiä askarruttavista kysymyksistä, ilmiöistä ja uskomuksista / Erkki Lahti
3. HyväUni / Kirsi Pehkonen
4. Isku yli rajan : sotaromaani / Seppo Maukonen
5. Jokijärven rannalta : tuokiokuvia Pääatalon Iijoki-sarjan vaiheilta / Raimo Jokisalmi
6. Kärpät ja ihmeitä tekevä ikoni / Jouko Varonen
7. Khao Lak : tsunamin jälkimainingit / Anne Puistomäki **1** (Uusi Nainen)
8. Kuka murhasi Asikaisen : jännitysromaani / Tero Somppi
9. Kultamitalisarvet : tosipohjaisia tarinoita eränkäynnistä rajaseudulla / Martti Väisänen **1** (Lapin Kansa)
10. Läpireikäkätalo : ko määhän olin pieni niin mummut oli mustia... / Seija Mustaneva **1** (Avain)
11. Lukukauden loppu : jännitysromaani / Ritva Kokkola **2** (Opettaja, Kansan Uutiset)
12. Maanpetturit : tosipohjainen vakoiluromaani / Seppo Jääskeläinen
13. Mauri Sariola : aika velikulta / Ritva Sarkola, Raimo Jokisalmi
14. Murha Käpylässä : jännitysromaani / Ata Hautamäki **3** (ET-lehti, 2 HS, HS-kirjallisuuspalkintoehdokka 2005)
15. Pahan tytär : rikosromaani / Hilikka Ravilo
16. Paperitiikeri / Kaarina Partanen
17. Rakkaani, olen kadonnut : matkakirja / Esa Honkanen
18. Ra'n mysteerit / Marjut Moisala
19. Sininen liekki / Tarja Uusitalo
20. Suruvaippa : jännitysromaani / Marcus Karppi
21. Veljen varjossa : romaani / Veli Ranta-Ojala
22. Vihan väri on valkoinen : jännitysromaani / Sisko Lännenmäki
23. Yön iholla : runoja / Pentti Murto

Pieni Karhu

1. Amani-aasi ja sisäinen kauneus : afrikkalaisia satuja / tarinat: Wilson Kirwa ; kuvat: Anna Seppo **3** (Kumppani, HS kuukausiliite, Suomen kuvalehti)
2. Ei haittaa, jos on erilainen / Todd Parr
3. En kyllä ikinä syö tomaattia! / Lauren Child
4. Minua ei nukuta enkä ikinä mene nukkumaan! : pääosissa Samu ja Salla / Lauren Child
5. Silakka korvassa : huumorikertomuksia / Annamari Saure, Heikki Saure ; kuvitus: Tuukka J. Juselius

Robustos

1. Mikkolantien aamut / Marko Keskinen
2. Älä sylje minua syliisi / Maria Syvälä **2** (Kodin Pellervo, Kaltio)

Savukeidas

1. Cantorin pölyä / Juhana Vähänen **4** (Hiidenkivi, TS, 2 HS, HS-kirjallisuuspalkintoehdokaas 2005)
2. Kilpailevan lajin muistomerkki : runoja / Timo Hännikäinen **1** (TS)
3. Merkkihenkilön mahdollisuus / Ville-Juhani Sutinen
4. Teollinen yhteiskunta ja sen tulevaisuus / Theodore Kaczynski **1** (Kulttuurivihkot)
5. Unohtumattomimmat / George Bush, toimittanut [ja suomentanut] Ville Sutinen

Ursa ry

1. Hubble : 15 vuoden löytöretki / Lars Lindberg Christensen ja Bob Fosbury **1** (Tekniikan maailma)
2. Jos maailmankaikkeus kuhisee elämää ... missä kaikki ovat? : viisikymmentä ratkaisua Fermi-paradoksiin ja maan ulkopuolisen elämän arvoitukseen / Stephen Webb **1** (Tekniikan maailma, sama artikkeli kuin nimeke 1)
3. Kaukoputket : käyttäjän opas / Olli Manner
4. Messierin kohteet / Riku Henriksson, Veikko Mäkelä **1** (Tähdet ja avaruus)
5. Syvä yksinkertaisuus : kaaos, kompleksisuus ja elämän synty / John Gribbin
6. Tähtivalokuvaus : digitaalinen harrastajakuvaus / toimittanut Jorma Mäntylä
7. Tieteen rannalla : pohdiskeluja tieteen arvosta ja merkityksestä / Raimo Lehti
8. Ursan tähtikartasto / Hannu Karttunen, Olli Manner, Pentti Tuovinen

Vastapaino

1. Globalisaatio : puolesta ja vastaan / David Held & Anthony McGrew
2. Haastattelu : tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus / Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.)
3. Jokapäiväinen pornomme : media, seksuaalisuus ja populaarikulttuuri ; Kaarina Nikunen, Susanna Paasonen & Laura Saarenmaa (toim.) **3** (Kulttuurin tutkimus, Suomen kuvalehti, HS)
4. Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto : median markkinoituminen ja televisioituminen / Juha Herkman
5. Kenen kasvatus? : kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus / Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi ja Marjo Vuorikoski (toim.) **1** (Kasvatus)
6. Laadulliset menetelmät kauppatieteissä / Ilpo Koskinen, Pertti Alasuutari & Tuomo Peltonen
7. Metodisuhdanteiden mahti : lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa 1947–2000 / Marja Alastalo
8. Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia / Sigmund Freud
9. Pääoman imperiumi / Ellen Meiksins Wood
10. Rikollisuus ja kriminologia / Ahti Laitinen & Kauko Aromaa

11. Rosvot / Eric Hobsbawm
12. Sorrettujen pedagogiikka / Paulo Freire
13. Sosiaalityön ideat : johdatus sosiaalityön historiaan / Timo Toikko
14. Suomalainen vieraskirja : kuinka käsitellä monikulttuurisuutta / Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.)
15. Suuret ikäluokat / Antti Karisto (toim.) Tasa-arvosta lisäarvoa : käsikirja työpaikkojen tasa-arvotyöhön / Liisa Huhta ... [et al.] **1** (Sosiaalivakuutus)
16. Tiedon arkeologia / Michel Foucault **1** (Tiede ja edistys)
17. Tulkinnasta toiseen : esseitä hermeneutiikasta / toimittanut Jarkko Tontti **1** (Niin & Näin)
18. Valkoinen hehku : johdatus elokuvan historiaan / Juri Nummelin
19. Vapaaehtoistoiminta : anti, arvot ja osallisuus / Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.)
20. Verkottunut ihmiskunta : yleiskatsaus maailmanhistoriaan / J. R. McNeill, William H. McNeill
21. Visuaalinen kulttuuri : teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle / Janne Seppänen

Kustantajien nimekkeet 94, nimekkeitä käsitelleitä artikkeleja Aleksissa yhteensä 36